

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**ŞEHİR MORFOLOJİSİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA
KONYA VE ANTAKYA' NIN TARİHİ DOKULARI NIN
KARŞILAŞTIRILMASI**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Şehir Hancısı Mehmet TOPÇU**

Anabilim Dalı : ŞEHİR ve BÖLGE PLANLAMA

Program : ŞEHİRSSEL TASARIM

MAYIS 2003

**ŞEHİR MORFOLOJİSİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA
KONYA VE ANTAKYA' NIN TARİHİ DOKULARI NIN
KARŞILAŞTIRILMASI**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Şehir Hancısı Mehmet TOPÇU
502011448**

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 5 Mayıs 2003
Tezin Savunulduğu Tarih : 26 Mayıs 2003**

**Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ayşe Se ma KUBAT
Diğer Jüri Üyeleri Prof. Dr. Veda DÖKMECİ (İ. T. Ü)
Prof. Dr. Aykut KARAMAN (M S Ü)**

Mayıs 2003

ÖNSÖZ

Eğitimi ve tez çalışmam süresince her türlü desteğini benden esirgemeyen Sayın Prof. Dr. Ayşe Sevil KUBAT'a sonsuz teşekkürler....

Karşıma çıkan her zorlukta beni yalnız bırakmayan Şehir Hancısı Kadriye Deniz'e

Çalışmam sırasında gösterdikleri yardımlarından ötürü Şehir Hancısı Gülcehal Alhanlıoğlu ve Şehir Hancısı Sezen Gön'e

Her türlü fedakarlık ve desteğiyle her zaman yanımda olan aileme teşekkürü bir borç bilirim

Mayıs 2003

Mehmet TOPÇU

İÇİNDEKİLER	iii
TABLO LİSTESİ	vi
ŞEKİL LİSTESİ	vii
ÖZET	ix
SUMMARY	x
1. BÖLÜM GİRİŞ	
1.1 Amaç	1
1.2 Kapsam	1
1.3 Yöntem	2
2. BÖLÜM ŞEHİR MORFOLOJİSİ	
2.1 Şehir Morfolojisi	3
2.2 Şehir Morfolojisinde Kuramsal Yaklaşımlar	3
2.3 Şehir Morfolojisinin Gelişimine Katkıda Bulunan Okullar	8
3. BÖLÜM ANADOLU'DA YERLEŞMELERİN EVRİMİ	
3.1 Anadolu kentlerinin oluşumunda ana prensipler	9
3.2 Ortaçağda Anadolu Kentleri	12
3.3 Roma- Bizans Dönemi	13
3.4 Selçuklu- Osmanlı Türk Dönemi	15
3.5 Yeni Çağda Anadolu Kent Düzeni	16
4. BÖLÜM ANTAKYA VE KONYA ŞEHİRLERİNİN FİZİKİ TANIMI	
4.1 Antakya'nın Fizikî Tanım	
4.1.1 Coğrafi konum ve sınırları	19
4.1.2 Topografya	19
4.1.3 İklim	22
4.1.4 Ulaşım	22
4.2 Konya'nın Fizikî Tanım	
4.2.1 Coğrafi konumu ve sınırları	24
4.2.2 Topografya	24
4.2.3 İklim	24
4.2.4 Ulaşım	25
5. BÖLÜM ANTAKYA VE KONYA ŞEHİRLERİNİN TARİHİ VE TARİHSEL SÜREÇTE KENTSEL DEĞİŞİMLERİ	
5.1 Antakya'nın Tarihi Ve Tarihsel Süreçte Kentsel Değişimi	27
5.1.1 Tarih Öncesi çağlarda Antakya Yöresi	27
5.1.2 Helenizm Döneminde Antakya	28
5.1.2.1 Seleucos krallığı Döneminde Antakya	28
5.1.2.2 Roma İmparatorluğu döneminde Antakya	34
5.1.3 Doğu Roma İmparatorluğu Döneminde Antakya	38
5.1.4 Ortaçağda Antakya	40
5.1.5 Antakya'da Arap hakimiyeti	41

5.1.5.1	Araplar	41
5.1.5.2	Emeviler	42
5.1.5.3	Abbasiler	42
5.1.6	Selçuklular Döneminde Antakya	42
5.1.7	Haçlılar Döneminde Antakya	43
5.1.8	Memlûklar Döneminde Antakya	44
5.1.9	Osmanlılar Döneminde Antakya	45
5.1.9.1	Seyahatnameler	48
5.1.10	Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Sonrası Antakya	55
5.1.11	Fransız Mandası Döneminde Antakya	56
5.1.12	Bağmsız Hatay devleti Döneminde Antakya	56
5.1.13	Türkiye Cumhuriyeti, Hatay İli, Merkez İlçesi Olarak Antakya	57
5.2	Konya'nın Tarihi Ve Tarihsel Süreçte Kentsel Değişimi	58
5.2.1	Tarih Öncesi çağlarda Konya Yöresi	58
5.2.2	Lydia - Pers - Grekler	59
5.2.3	Roma İmparatorluğu Döneminde Konya	60
5.2.4	Bizans döneminde Konya	60
5.2.5	İlk İslam Akınları	62
5.2.6	Selçuklular Döneminde Konya	63
5.2.6.1	Konya Kaleleri ve Kentin Mekansal Değişimi	65
5.2.6.1.1	İç Kale	65
5.2.6.1.2	Dış Kale	67
5.2.7	Karamanoğulları Döneminde Konya	70
5.2.8	Osmanlılar Döneminde Konya	70
5.2.8.1	Seyahatnameler	73

6. BÖLÜM ANTAKYA ve KONYA TARİHİ KENT DOKULARINDA ANALİTİK İNCELEME

6.1	Seçilen Bölgelerin Tarihi Kentsel Doku Sınırları	77
6.1.1	Konya da Tarihi kentsel doku özelliği gösteren Bölgenin sınırları	77
6.1.2	Antakya da Tarihi kentsel doku özelliği gösteren Bölgenin sınırları	78
6.2	Kent Dokularında Analitik İncelemesi	78
6.2.1	Karakteristik doku özelliği gösteren alanların belirlenmesi	79
6.2.2	Konya Karakteristik doku özelliği gösteren alanların Belirlenmesi	79
6.2.2.1	A Alanı'nın Belirlenmesi	79
6.2.2.2	B Alanı'nın Belirlenmesi	79
6.2.2.3	C Alanının Belirlenmesi	79
6.2.3	Antakya Karakteristik doku özelliği gösteren alanların belirlenmesi	80
6.2.3.1	A Alanı'nın Belirlenmesi	80
6.2.3.2	B Alanı'nın Belirlenmesi	80
6.2.3.3	C Alanı'nın Belirlenmesi	80
6.2.4	Yapı Yoğunluklarının Karşılaştırılması	81
6.2.5	Yol Genliklerinin Karşılaştırılması	84
6.2.6	Yeşil Alanların Karşılaştırılması	86
6.3	Sonuç	88

7. BÖLÜM ANTAKYA ve KONYA TARİHİ KENT DOKULARINDA GÖRSEL İNCELEME

7.1	Doğal Elementlerin Etkisi	89
7.1.1	Antakya ve Konya da iklimsel özelliklerin fiziksel yapıya etkisi	89

7.1.2	Antakya ve Konya da Topoğrafik özelliklerin fiziksel yapıya etkisi	91
7.2	Tarihsel süreç içerisindeki kentsel değişim etki eden etmenler:	93
7.2.1	Hava Fotoğrafları Üzerinden Morfolojik Analiz	95
7.2.2	Çizimler Üzerinden Yapılan Morfolojik Analiz	96
7.2.3	Yerinde Çekilen Fotoğraflar Morfolojik Analiz	99
8	BÖLÜM SONUÇ	101
	KAYNAKLAR	103
	ÖZGEÇMİŞ	

TABLO LİSTESİ

Tablo 6.1	Konya’ dan seçilen A-B-C Alanlarının Taban Alanlarını Gösteren Tablo	82
Tablo 6.2	Antakya’ dan seçilen A-B-C Alanlarının Taban Alanlarını Gösteren Tablo	83
Tablo 6.3	Konya’ dan seçilen A-B-C Alanlarının Yol Alanlarını Gösteren Tablo	84
Tablo 6.4	Antakya’ dan seçilen A-B-C Alanlarının Yol Alanlarını Gösteren Tablo	85
Tablo 6.5	Konya’ dan seçilen A-B-C Alanlarının Yeşil Alanlarını Gösteren Tablo	86
Tablo 6.6	Antakya’ dan seçilen A-B-C Alanlarının Yeşil Alanlarını Gösteren Tablo	87

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 4 1	: Roma Çağı'ndan beri Duran Taş Köprü	21
Şekil 4 2	: Bugünkü Betonarme Köprü	21
Şekil 5 1	: Antakya ve Konya'nın Tarihî Etkisi Atında Kaldığı Medenîyetler	27
Şekil 5 2	: Antakya'nın Antik Çağdaki planı	30
Şekil 5 3	: Antakya'nın Antik Çağdaki Yol Şeması	31
Şekil 5 4	: Seleukos Krallığı döneminde Antakya'da yapılan yapılar	34
Şekil 5 5	: Roma İmp. Döneminde Yapılan Yapılar	38
Şekil 5 6	: Grit Yol Dokusundan Organik Yol Dokusuna Geçiş	41
Şekil 5 7	: Haçlılar zamanında Antakya Kuşatması	43
Şekil 5 8	: Pietro della Vallé'nin Antakya kenti planı	49
Şekil 5 9	: Pococke' a göre Antakya'nın planı	51
Şekil 5 10	: Carsten Niebuhr'a göre Antakya kenti	52
Şekil 5 11	: Abraham Parsons'un seyahatnamesinde Antakya.	53
Şekil 5 12	: Michaud ve Poujoulat'a göre Antakya 1831	55
Şekil 5 13	: Aleaddin Tepesindeki Kazılar	59
Şekil 5 14	: İç Kale Vaziyet Planı.	59
Şekil 5 15	: 10. yüzyıl sonunda Konya (ikonium)	63
Şekil 5 16	: 1221 den önce Selçuklu döneminde yapılan yapılar	64
Şekil 5 17	: 1221- 1300 arasında Selçuklu Döneminde yapılan yapılar	65
Şekil 5 18	: G Niebuhr'un Konya Planı 1766	66
Şekil 5 19	: G Mendel'in Kroki	67
Şekil 5 20	: 19. yüzyılın sonlarında Larende Kapısı	68
Şekil 5 21	: Dış Kale Sur Kapıları.	68
Şekil 5 22	: 20. Yüzyılın Başlarında Yıkılan Kanuni Bedesteni	71
Şekil 5 23	: Konya Çarşısı Havadan	72
Şekil 5 24	: Bugünkü Çarşı	72
Şekil 5 25	: 19. yüzyılın Başlarına Konya da Pazar yerleri	72
Şekil 5 26	: Laborde'nin Gravürü	74
Şekil 5 27	: Konya'nın Tarih Sürecinde Yayılışı	76
Şekil 6 1	: Konya da Seçilen Bölge Sınırı	77
Şekil 6 2	: Antakya da Seçilen Bölge Sınırı	78
Şekil 6 3	: Konya da Tarihi Bölgede Seçilen Alanlar	80
Şekil 6 4	: Antakya da Tarihi Bölgede Seçilen Alanlar	81
Şekil 6 5	: Konya'dan seçilen A-B-C Alanlarının Taban Alanları	82
Şekil 6 6	: Antakya'dan seçilen A-B-C Alanlarının Taban Alanları	83
Şekil 6 7	: Konya'dan seçilen A-B-C Alanlarının Yol Alanları	84
Şekil 6 8	: Antakya'dan seçilen A-B-C Alanlarının Yol Alanları	85
Şekil 6 9	: Konya'dan seçilen A-B-C Alanlarının Yeşil Alanları	86
Şekil 6 10	: Antakya'dan seçilen A-B-C Alanlarının Yeşil Alanları	87
Şekil 6 11	: Toplam Yüzdelere (Konya)	88

Şekil 6.12 :	Toplam Yüzdel er (Antakya)	88
Şekil 7.1 :	Antakya'dan bir sokak	90
Şekil 7.2 :	Konya'dan bir sokak	90
Şekil 7.3 :	Antakya şehir dokusu	91
Şekil 7.4 :	Konya şehir dokusu	91
Şekil 7.5 :	Habibi Neccar Dağı ve Antakya Kenti nin Genel Gör ünü mü	92
Şekil 7.6 :	Asi nehri Antakya şehrindeki sınırlayıcı etkisi	92
Şekil 7.7 :	Konya şehir yapısı ve Aleaddin Tepesi	93
Şekil 7.8 :	Konya Aleaddin Tepesi	93
Şekil 7.9 :	Antakya şehri ve yol dokusu	94
Şekil 7.10 :	Konya Şehri Yol Dokusu	95
Şekil 7.11 :	Antakya ve yol dokusu	96
Şekil 7.12 :	Konya şehri ve yol dokusu	96
Şekil 7.13 :	Antakya da Etkili yol Dokuları	97
Şekil 7.14 :	Konya da Etkili yol Dokuları	97
Şekil 7.15 :	Antakya yapı adaları	98
Şekil 7.16 :	Konya yapı adaları	98
Şekil 7.17 :	Konya'nın Genel Gör ü mü	99
Şekil 7.18 :	Antakya'nın Genel Gör ü mü	99
Şekil 7.19 :	Antakya dan Ö nek	100
Şekil 7.20 :	Konya dan Ö nek	100
Şekil 7.21 :	Antakya dan Ö nek	100
Şekil 7.22 :	Konya dan Ö nek	100

ÖZET

Bu çalışmada, çeşitli din ve kültürlerin etkisi ile biçimlenmiş ve Osmanlı egemenliği altında İslam etkisi gösteren Anadolu şehirlerinin tarihsel süreç içerisindeki fiziksel değişimlerini incelemek ve tarihi kentsel dokuları arasındaki farklılıkları, benzerlikleri ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde Konya ve Antakya şehirleri araştırma konusu olarak seçilmiştir.

Birinci bölümde çalışmanın amacı, kapsam ve yöntemi tanımlanmıştır. İkinci bölümde şehir morfolojisi üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde Anadolu'daki kentlerin evrim süreçlerine ana hatlarıyla değinilmiştir. Tezin dördüncü bölümünde ise Antakya ve Konya şehirlerini iklimsel, topografik ve coğrafi yapıları hakkında bilgi verilmiştir. Bir sonraki bölümde her iki şehrin tarihi ve tarihsel süreç içerisindeki değişimleri incelenmiş ve farklı yönetimlerin etkisi altında ortaya çıkan kültürel ve ekonomik etkilerin kent mekanına yansımaları özetlenmeye çalışılmıştır. Altıncı bölümde ise alansal morfolojik farklılıkları ortaya koymak için analitik inceleme çalışması yapılmış ve her iki şehrin tarihi kent dokusu özelliği gösteren bölgeleri tanımlanmıştır. Her iki bölgeden seçilen farklı alanlar kategorisine göre sayısal olarak karşılaştırılmıştır. Kategorize edilen alanlar; yol alanları, yeşil alanlar ve taban alanlarıdır. Yedinci bölümde, kent mekanına etki eden etmenlerin ortaya çıkardığı kentsel dokular görsel inceleme yöntemi kullanılarak karşılaştırılmıştır. Bu yöntemde hava fotoğrafları üzerinden kentsel yol dokuları çıkartılmış, harita ve çizimlerle farklılıklar vurgulanmış ve fotoğraflarla dokusal analiz yapılmıştır.

Yapılan analizler sonucunda Konya ve Antakya şehirlerinde, taban alanı, yol alanı ve yeşil alan kullanımlarında yüzdesel olarak büyük farklılıklara rastlanmıştır. Buna karşılık iki şehirde mekanların oluşumlarında ve algılamada büyük farklılıksöz konusudur. Bu farklılıklar analitik analiz sonuçlarından da anlaşılacağı üzere mekanların alansal kullanımlarından ileri gelmemekte, şehirlerin farklı konumları ve tarihsel süreçte farklı şekillenmiş mimari, kültürel ve yapısal değişikliklerinden kaynaklanmaktadır.

SUMMARY

The aim of this study is examining the physical change of the Anatolia cities which formed under various religious and cultural impacts and also they show islamic urban pattern properties under the dominance of Ottoman in the historical process and bringing up the differences and similarities between historical urban patterns. Antakya and Konya have been chosen as the examples of the Anatolia cities mentioned above to compare the changes.

In the first part of the study, the aim, the extent and the method of the study has been defined. In the third part, evolution process of the cities in Anatolia was mentioned briefly. In the fourth part, information about climatic, topographic and geographic features of Antakya and Konya has been given. In the next part, the history of two cities and the changes of the cities in the historical process have been examined. Also the effects of cultural and economic factors on urban place have been tried to summarize with the help of different methods. In the sixth part, the analytic research study has been made in order to bring up the morphological differences on areas. The regions that show historical urban pattern properties were defined from both cities. The different areas chosen from the two regions were compared numerically according to their category. The areas which were categorized are: road areas, green areas and base areas. In the seventh part, the urban patterns that are created by the factors, which affect city place, have been compared with visual analysis method. The road patterns have been shown by help of sky photos. And also the differences in patterns have been emphasized with maps and drawings. Furthermore pattern analysis have been made with photos.

As a consequence of analysis, the percentage usage of base areas, green areas and road areas in Antakya and Konya are very close to each other. In contrast to these close results, there are notable differences in formation of city places and visual view. As it can be seen from the results of analytical analysis, these differences are not caused by usage of areas of places. The differences are originated from the different locations of the cities and from the architectural, cultural and physical changes in the historical process.

BÖLÜM 1. GİRİŞ

1.1 Amaç

Bu çalışmanın amacı: çeşitli din ve kültürlerin etkisi ile biçimlenmiş ve Osmanlı ege menli ğ i altında İslam etkisi gösteren Anadolu şehirlerinin tarihsel süreç içerisindeki fiziksel değişimlerini incelemek ve bugünkü tarihi kentsel dokuları arasındaki farkları ve benzerlikleri ortaya koymak ve değerlendirmektir.

Çalışma yaklaşımına uygun örnek olarak seçilen şehirler Konya ve Antakya şehirleri seçilmiştir. Konya ve Antakya şehirlerinin seçilmesinin nedeni İslam etkisindeki gelişim süreçlerinin benzerli ğ i, gelişimi etkileyen fiziksel, çevresel ve konumsal faktörlerin farklılı ğ ıdır.

1.2 Kapsam

Araştırmanın kapsamı, Antakya ve Konya şehirlerinin tarihsel süreç içerisinde gelişimine etkili olan faktörlerin incelenmesi ve oluşan tarihi kentsel dokuların da analitik ve görsel analizler yapılarak sonuçların değerlendirilmesidir.

Çalışma sekiz bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışmanın Amacı, Kapsam ve Yöntemi açıklanmıştır. İkinci bölümde ise şehir morfolojisi kavramı ve kuramsal yaklaşımlar irdelenmiştir. Ardından üçüncü bölümde Anadolu'daki kentlerin genel olarak evrim süreçleri üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise Antakya ve Konya şehirlerinin fiziksel yapılarının farklılı ğ ında etkili olan coğrafi özellikleri, iklim yapıları ve topoğrafik yapıları anlatılmıştır. Dördüncü bölümde ise her iki şehrin tarihsel süreç içerisinde kentsel değişimi incelenmiştir. Bu bölümde farklı yöntemlerin altında, kültürel ve ekonomik etkilerin de kent mekanına yansımaları özetlenmeye çalışılmıştır. Beşinci bölümde ise alansal morfolojik farklılıkları ortaya koymak için analitik inceleme çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada her iki şehrin de tarihi kentsel dokusu özelli ğ i gösteren bölgeleri tanımlanmıştır, ve bu bölgelerden tarihi doku özelli ğ i yansıtan üçer tane birer hektarlık alanlar seçilmiştir. Bu alanlar seçilirken her iki şehirde ortak özellik gösteren referans noktaları baz alınarak

belirlenmiş ve sonuçları karşılaştırılmıştır. Altıncı bölüm ise görsel analiz aşamasıdır. Bu bölümde her iki şehrin hava fotoğrafları üzerinden kentsel yol dokuları çıkartılmış, daha sonra seçilen tarihi bölgelerin çizilmiş haritalar üzerinden yol ve yapı adaları arasındaki farklılıklar vurgulanmıştır. Bunlara ek olarak dokusal farklılıklar fotoğraflarla desteklenmiştir.

1.3 Yöntem

Araştırmanın amacı na uygun olarak Antakya ve Konya şehirlerinin kuruluşlarından günümüze kadar her iki şehrin gelişmesini yönlendirdiği düşünülen etmenler ve bu etmenlerin irdelendiği bir kaynak araştırması yapılmıştır. Antakya ve Konya'nın oluşum yayılma ve gelişme dönemlerini içeren belli zaman dilimlerine ayrılarak ele alınmıştır. Tezin beşinci bölümünde ise analitik inceleme yöntemi ile her iki şehirdeki alansal morfolojik karşılaştırma yapılmıştır. Bu bölümde her iki şehrin tarihi bölgelerinden seçilen birer hektarlık alanları yol alanları, TAKS değerleri ve yeşil alan oranları hesaplanmış ve çizimlerle desteklenmiştir. Daha sonra bu alanlar karşılaştırılmış ve değerlendirilmiştir. Tezin altıncı bölümünde ise fiziksel yapıdaki farklılıkları ortaya koymak için görsel analiz yapılmıştır. Bu analizde her iki şehrin hava fotoğrafları, çizimler ve fotoğraflarla dokusal karşılaştırmaları yapılmıştır. Tezin son bölümünde ise elde edilen veriler değerlendirilerek tarihi kentsel mekanlarda zenginliğin korunmasına ve geleceğe aktarılmasına yönelik öneriler ortaya konmuştur.

2 BÖLÜM: ŞEHİR MORFOLOJİSİ

2.1 Şehir Morfolojisi

Şehir morfolojisi şehrin insan habitatı olarak çalışılmasıdır. Yerleşmenin fiziksel formu ya da diğer bir deyişle şehrin yapısının incelenmesi Şehir morfolojisi olarak bilinmektedir.

Şehir morfolojistleri aynı fikir etrafında toplanırlar: Onlar şehrin evrimini oluşum yıllarından başlayarak sonraki değişimlerle beraber, çeşitli bileşenlerini belirleyerek ve de parçalara ayırarak incelerler. Şehir bireysel ve küçük grupların hareketlerinin bir araya gelmesidir. Kültürel geleneklerle yönetilirler ve de sosyal ve ekonomik kuvvetlerle şekillenirler. Şehir morfolojisi bu sosyal ve ekonomik etkilerin sonuçları üzerine yoğunlaşır. Binalar, bahçeler, sokaklar, parklar ve anıtlar morfolojik analizin ana elementleridirler. Ayrıca bu elementler sürekli kullanılan ve zamanla değişim ve gelişmeye uğrayan organizmalar olarak düşünülürler. İnşa edilmiş yapılar çevrelerindeki açık alanlarla şekillenirler. Kentin dinamik durumunu ve de elementlerin birbirleriyle olan ilişkilerini analiz eden çalışmalar şehir morfolojisine örnek düşünülebilir.

2.2 Şehir Morfolojisinde Kuramsal Yaklaşımlar

Şehir morfolojisinin bir bilimsel olarak yüzyıllık bir geçmişi vardır. Konu olarak şehir coğrafyasının tamamlayıcı bir kısmını teşkil eder ve Almanca konuşulan ülkelerde önemini korumaktadır.[1] İngilizce konuşulan ülkelerde ise şehir morfolojisi, şehir coğrafyası gibi daha kısa bir geçmişe sahiptir ve Savaş yıllarında gelişme göstermeye başlamıştır. Bundan başka, Orta Avrupa'nın dışındaki ülkelerde ve bilhassa ABD'de, uzun süre coğrafyanın bir alt konusu olarak kalmıştır. Dolayısıyla bu alanda geniş kapsamlı çalışmalara pek rastlanmaz ve Vance'ın çalışması İngilizce olarak morfoloji konusunda yapılmış birkaç nadir çalışmaktan

biridir. [2]

1960-1970 yılları arasında, şehir morfolojisi İngilizce konuşulan ülkelerde araştırma konuları arasında nadiren yer almıştır. Bunun nedenleri arasında, birinci olarak, sayısal verilerin analizine daha fazla ağırlık verilmesi, ikinci olarak, sosyolojik ve politik araştırmaların öncelikle ele alınması ve üçüncü olarak, bireysel özelliği olan yapıların incelenmesine daha az önem verilmesidir. Bütün bu araştırmalarda sabit bir mekanın yokluğu göze çarpmaktadır. Coğrafyacılar kendi konularına olduğu kadar diğer alanlara da katkıda bulunmaktadırlar. Son zamanlarda, bu eğilime karşı bir tutum doğmuştur. [3]

Şehir morfolojisinde yapılan çalışmalar dünyada üç bölgede yoğunlaşmıştır. (Orta Avrupa, İngiltere ve Kuzey Amerika ve özellikle ABD'de) Bu bölgelerin dışında yapılan çalışmalar ihmal edilecek kadar küçüktür. [4]

Alman şehir morfolojisi üzerinde I. Dünya Savaşından sonraki yıllarda en fazla etki yapan, Schlüter'in öğrencisi Geisler olmuştur. Danzig üzerine olan çalışması, o güne kadar hiçbir araştırmanın yapmadığı nispette şehir formunu değişik açılardan inceler. [5] Bundan sonraki çalışmasında Alman şehirlerinde şehir planlarının ve büro tiplerinin geniş kapsamlı klasifikasyonu verilmektedir [6]. Bu çalışma çok etkili olmakla birlikte, karşıt çalışmaların gelişmesini teşvik etmiştir, örneğin, Martiny tarafından şehirsiz ve kırsal Alman yerleşmelerinin planlarının oluşmasını inceleyen çalışmada olduğu gibi (Martiny) Geisler ve Martiny'nin bütün Almanya'yı ele alan geniş kapsamlı yaklaşımları yapay bulunarak eleştirilmiştir. Esas olarak morfografik gruplara olan çalışmalarının boyutlarının çok büyük tutmuşlar ve çoğu zaman tarif ettikleri planların orijinlerini ve gelişmelerini göz önüne almadan, yerleşmelerin topografik haritalarının tasviri ile yetinmişlerdir. Yerleşmelerin tarihi gelişmesine yeterince inilememiştir. Bunun bir nedeni Alman şehir coğrafyacılarının o dönemde mimarların şehir planlama tarihi alanındaki araştırmalarını ve şehir tarihçilerini araştırmalarını yakından takip edemeyişleridir. [7]

1930'larda önemli ilerlemeler iki gelişmenin sonucunda meydana gelmiştir. Bunlardan birincisi, şehir coğrafyacılarının Meier ve Röhrig gibi şehir tarihçilerinin ve Klaiber ve Edler gibi şehir planlama tarihiyle ilgili mimarların çalışmalarını tanımlarıdır. [4] İkinci gelişme ise formı yaratan güçlerin üzerinde durulmasıdır.

Bu kısımları Bobek'in ve Christaller'ın çalışmaları sonucunda olmuştur (Whitehand 1981; Christaller, 1980). Bunların çalışmaları sonucunda Alman şehir coğrafyasının odağı formlardan fonksiyona yönelmiştir. Şehir morfolojisinde, formların sosyo-ekonomik açıdan ve tarihi gelişme açısından açıklanması geniş çapta kabul edilmiştir. Örneğin, 1941'de Scharlau şehir planlarının orijini'nin analizinde, sokakları, yapı adalarını gösteren kadastral planlar kullanmıştır.[4]

Şehir morfolojisinin harp sonrası gelişmesi, orta Avrupa'da 1930'lar meğilini takip etmiştir. Çeşitli şehirlerin birarada bilhassa morfolojik olma özellikleriyle ele alınması bu eğilimin temel niteliğidir. Bu eğilimin bir diğer tarafı ise yoğun olarak grafik ve harita kullanılmasıdır. Bu bilhassa, Viyana üzerine Bobek ve Lichtenberger tarafından yapılan iki önemli çalışmada daha iyi görülmektedir.[4]

Alman morfogenetik (morfolojinin tarihsel süreçte incelenmesi) geleneği Conzen vasıtasıyla İngiltere'de de kendini göstermiştir. Conzen Berlin'de 1920 ve 1930'larda öğrenciliği esnasında Louis ve Bobek'in etkisinde kalmıştır. İngiltere'ye göç ettikten sonra bir ara planlı olarak çalışmıştır. Fakat Conzen'in genel katkısı şehir planlamadan çok şehir morfogenetiği üzerine olmuştur. 1949'da, Kuzey-doğu İngiltere'de kırsal ve şehirseller yerleşmelerin formlarını inceleyen çalışması açık bir şekilde Alman morfogenetik geleneğinin bir devamıdır. 1958'de Whitby üzerine yaptığı çalışmada aynı etkiyi sürdürmektedir. Bu çalışma sadece bütün şehirdeki bina tipleri ve bina kullanımının bir örnekleme olma p, aynı zamanda, şehir peyzajının korunmasında şehrin fiziksel yapısının nasıl kullanılacağını göstermektedir.[7]

Cowen'in şehir morfolojisine 1960'da yapmış olduğu en büyük katkı 'Anwick, Northumberland: a study in town - plan analysis' adlı yapıdır. Başarılı bulunan bu çalışmanın beş bölümü şöylece özetlenebilir: Birincisi, şehir morfolojisinin prensiplerinin geliştirilmesi; ikincisi, mevcut gelişmenin ortaya konması; üçüncüsü, temel analiz üniteleri olarak bireysel yapı adalarının belirlenmesi; dördüncü olarak detaylı harita analizi ve beşinci olarak, şehir yapısındaki gelişmenin ortaya konmasıdır. Aynı zamanda, Conzen bir şehri, şehir planı, bina formları ve analizi kullanımı bugün de geçerli olan üç kısma ayrılarak incelenmesi kavramını getirmiştir. Şehir planı kendi içinde yollara ve yol sistemine, yapı adalarına ve binalara ayrılmıştır.[8]

Conzen'in önerdiği şekilde şehir formunun analizi içi nrasyonel bir analiz yöntemi nin ortaya konması gerekmektedir. Örneğin, bugünden başlayarak geriye giden bir yaklaşım süreci gerçek anlamda açıklayamaz. İncelenenin geçmişten bugüne yürütülmesi ve bu arada kaybolan elemanların da mevcutlar kadar önem verilerek ele alınması gerekmektedir. Dolayısıyla, sadece bugün mevcut olanların morfolojik yaklaşımı reddedilmektedir. Bunun yerine, mevcutların yanı sıra yok olanların tarihi kayıtları ve planlarının da göz önüne alınarak incelenmesi gerekmektedir.[9]

1970'lerde İngiliz şehirlerinde morfoloji çalışmaları Amerika'daki çalışmaların etkisinde kalmıştır. Amerikan şehir morfolojisi de kendi içinde iki gruba ayrılmıştır. Bunlardan birincisi, Berkeley okulunda gelişen bir kültürel coğrafya grubu; diğeri ise bir sosyo-ekonomik perspektif içinde arazi kullanımını inceleyen gruptur. Amerikan şehir coğrafyası, 1950'lerde Burgess'in halkalar kavramı, Hoyt'un sektör kuramı ve Ullman'ın çok merkezlilik kavramı üzerinde durmasına karşın 1960'larda ilgi diğer İngilizce konuşulan ülkelere kaymıştır. Bunlar da, şehir formu, arazi kullanımının bir türü olarak ele alınmıştır. Amerikan şehir morfolojisi üzerinde en çok etkisi olan neo-klasik ekonomik yaklaşımlardır. Bunlar arasındaki en önemli konu ise şehirdeki arsa değeri ile arazi kullanımının tarihi gelişmesi arasındaki ilişkinin araştırılmasıdır.[7]

Kültürel coğrafya, Amerika'da şehir coğrafyasının zayıf bir kolunu teşkil etmektedir. Bu alandaki çalışmalar Leighly ile başlayıp, Spencer, Rickert, Bastian Jakle ile devam etmiştir.[10] Bu araştırmanın esas amacı kültürel stiller ile ilgilenip, uzun bir geçmiştenden Orta Avrupa araştırma geleneği ile ilgisi ni minimum tutmaktır.

Amerika'da şehir morfolojisi, şehir coğrafyası tarafından çeşitli açılardan doğrudan doğruya veya dolaylı olarak etkilenmiştir. Bunlar arasında, iki önemli etki den bahsetmek mümkündür. Bunlardan birincisi, bireysel şehirlerin tarihi gelişmesini şehir tarihçileri tarafından incelenmesidir; ikincisi ise 1980'lerde toplumdaki farklı tabakaların ekonomik ilgilerinin sosyal bilimeler tarafından incelenmesidir. Her ne kadar ekonomik kuramları; şehir morfolojisini, Amerikan şehir coğrafyası üzerindeki etkisi açısından ele alıyor olsa da, şehir morfolojisi ne, şehir tarihini daha direkt bir etkisi olacaktır.

Şehir morfolojisi üzerinde ekonominin etkisinin daha iyi anlaşılabilmesi için arazi

kullanımının yanı sıra, farklı kullanımların getirdiği gelirlerin bir karşılaştırılması da yapılması gerekmektedir. Bazı mal sahipleri binaları yatırım kaynağı olarak görmektedir, diğerleri ise faaliyetlerinin kılıfı olarak görmektedirler. Bu iki yaklaşım arasındaki farkın anlaşılması şehir morfolojisinin daha iyi anlaşılması sağlayacaktır.[7]

Gurdes'e göre şehirlerin morfolojik yapısı, çeşitli arazi kullanımları arasındaki ilişki ve ulaşım sistemindeki gelişmelere dayandırılmıştır. Özellikle yol dokusunun şehir yapısının dinamiğini üzerindeki etkisi üzerinde durulmakla birlikte, şehirlerin morfolojik yapısının bir tek nedene bağlanarak açıklanamayacağı belirtilmiştir. Bu perspektif açısından konu ele alınıp 9 Avrupa şehriinden mekansal gelişme örnekleri verilmiştir.[11]

Şehirlerin mekansal sistemlerinin gelişmesi ve yeni gelişmelerin Avrupa şehir mekanına yansımalarının da inceleyen Gurdes, farklı evrelerde de olsa, tüm şehirlerin sonuçta benzer yapısal esaslara dayandığını, ilk dönemlerde oluşan yol dokusunun biçimsel özelliklerini; kolayca yitirmediğini, ringlerden çok radyallerden oluşmuş mevcut Avrupa şehir dokusunun yeniliklere kolayca adapte olamayacağı, şehirlerin karakteristiklerinin de morfolojik yapılanmayı etkileyecekleri hususunda getirmiş olduğu yaklaşımları ile, morfoloji ve ulaşım ilişkileri hususunda yararlı bilgiler üretmiştir[11].

Son yıllarda, sanayileşme sonucunda modern dönemin şehir dokularına verdiği zarara inanarak, tarihi şehirleri ve tarihi mekanların inceleyen Krier, şehirlerin sembolik değerlerinin yitirildiğine inanarak, şehircilikte ve mimarlıkta morfolojik ve tipolojik özelliklere değinen yaklaşımlar getiriyorsa da (Krier, 1979), şehir global formunu materyalize eden, şehircilik ve mimariyi, dinamik yapılanma bağlayarak inceleyen teorik yaklaşımlardan söz etmiştir. Şehrin materyel formunun ve dokusunun oluşumundaki derinliklerin temelinde yatan gerçekleri; sosyolojik, kültürel ve psikolojik nedenlere bağlayarak inceleyen, ilk ve tek kişi Aldo Rossi olmuştur (Rossi A. 1966). Şehrin global formunu materyalize eden, mimari ve şehirciliğin onun dinamik yapısına bağlayarak inceleyen, şehrin sosyal kültürel, tarihsel ve psikolojik karışmasını tanımlayan ve bu tanımlamalara sayısal bir boyutta kazandıran Billi Hillier'in, şehir morfolojisi konusunda getirdikleri son dönemlerde, şehir morfolojisi ve şehirselleşme alanında kazandırılmış yepyeni ve

ilginç yaklaşımlar olarak ilgi çekmektedir. [7],[12]

2.3 Şehir Morfolojisinin Gelişimine Katkıda Bulunan Okullar

Dünya şehir morfolojisinin gelişimine katkıda bulunan, araştırmalar yapan 3 önemli okul vardır. Bu okullar İngiltere'deki Birmingham Üniversitesi, Fransa'da Versailles okulu ve İtalya'daki Şehir morfolojisi okulu, Bu okulların çalışmalarında ki ana teoriler

- Şehir formunun tanımlayıcı ve açıklayıcı amaçlar ile çalışılması (şehir yapılanmasına bir teori geliştirmek amacıyla)
- Şehir formunun kurallara bağlı amaçlar ile çalışılması(kent tasarımıda bir teori geliştirmek amacıyla).
- Şehir formunun, Şehir yapılanmasında da eski tasarımteorilerinin etkilerinin değerlendirilmesi için çalışılması.

3. BÖLÜM ANADOLU’DA YERLEŞMELERİN EVRİMİ

3.1 Anadolu Kentlerinin Oluşumunda Ana Prensipler

Anadolu üzerindeki yerleşmelerin tarih çağlar içinde değişmeyen dolayısıyla Anadolu yerleşmesinin karakterini siğileyen yani kır ve kent yerleşmelerinin birbirinden ayrı birimler olmayıp, aksine birbirini tanımlayan bir sistemin parçaları olmalarıdır. Kentler, bir yöre içinde yer alan köylerin her türlü faaliyetlerini organize etmek ve gereksinimlerini karşılamak gibi bir zorunluluktan ortaya çıkmışlardır. Gelişen köylerin birbirleriyle olan temasının sıklığı, nihayet konşu yerleşmelere bağlantıların kurulması, o yerleşim birimi içinde en uygun veya daha başka bir deyişle en dinamik yerleşme çekirdeğini merkez olma yönünde etkilemiş ve onu köyler arası organizasyonu sağlayacak duruma getirmiştir.

İlkçağ Anadolu’sunda ortaya çıkan kentlerin sayısının yüksek olmasında kuşkusuz Anadolu’nun fizik yapısının etkisi büyük olmuştur. Adeta birbirinden ayrı ve bağımsız denecek yerleşimlerden oluşan yöreler içinde dünyanın pek çok yerinde görülmemeyecek sıklıkta kentler gelişme olanağını bulmuşlardır.

Anadolu’nun coğrafi yapısından kaynaklanan ve kente duyulan gereksinme etkisini eksiltmeden devam ettirdiği için fonksiyonlarını kaybeden veya çeşitli nedenlerle ortadan kalan kentlerin yerini başkaları almıştır. Ancak bu yeni doğan kentler her yönden ilklerinden daha farklı olmuşlardır. Bu defa giderek daha genişlemiş yörelerin gereksinmesini karşılamak amacıyla dönük yeni ve daha dinamik kentler ortaya çıkmıştır.

Çok sayıda kentin varlığı. Anadolu’nun coğrafi yapısına uygun düşecek ve kentin yaşam için gerekli potansiyel e sahip sahalарın uzun deneylerden sonra veya bir nevi seleksiyonla bulunmasına hizmet etmiştir. Böylece sağlam coğrafi temellere dayanan İlkçağ kentleri kurulmuştur.

İlkçağ Anadolu kentleri sadece maddi sahalarda (kırsal sahalарın organize edilmesi, dinsel yapının iç ve dış ticaretini işletme sistemi ve metotlarının ortaya konması vs.) değil aynı zamanda güzel sanatlar, mînarlık, edebiyat, müzik, yontuculuk, felsefe,

tıp ve di ğer alanlarında öylesine ileri merkezler olmuşlardır ki il kça ğ Anadolu' sunun entelektüel yapısı, teknolo ği hari ç tutul ursa, birçok noktada günümüz düzeyine ulaşacak kadar büyük bir geliş me göster miştir.

Anadolu da İlkça ğ içinde kentlerin ortaya çıkışı, geliş mi ve evrimi ni si ngeleyen model, he men her Anadolu kentini n oluşumunda az veya çok ona kalı plı k et mişse de her kent geliş im evresi içinde bazı yan etkilerle (co ğrafi faktörler) bir nevi mutasyona uğra mış, evrimileş mesi süreci sonunda kendisine özgü bir karakter kazanmakla bazı hususlarda di ğerlerinden ayrılmış; başka bir deyi me özelleş miştir[13].

Kentlerin aynı modelden gel mekle beraber evrim süreci sonucunda di ğerlerinden bazı hususlarda farklı olması yadırganacak bir durumde ğildir. Kuşkusuz bu farklılık her bir toplumun tarihsel yapısı, gelenek ve görenekleri ve ni hayet kültür düzeyi ile yaşadı ğı ortamın co ğrafi koşullarının sentezi nden oluşmuştur. Anadolu üzerinde co ğrafi ortamın kısa mesafeler içine büyük de ğişiklikler göster mesi ve her bir ortama gelip yerleşenlerin genellikle aynı orijinden ol mayışı ve her birinin sahip oldukları kültür mirasının çok farklı ol ması nedeniyle meydana gelen sentezler kuşkusuz farklı ol muştur. Bu nedenle Anadolu üzerinde yaşayan ulusların yapıları nasıl birbiri nden farklıysa buna ba ğlı olarak meydana getirdikleri kentler arasında da birtakı m farklar meydana gel miştir.

Anadolu daha başlangıçtan itibaren ül keye gelen topluluklarca bölün müştür. Böylece yeni gelenler mevcut yerleşimleri tanıyıp kendilerine en uygun olanının içine yerleş mişlerdir Anadolu daha tarihini n başında birbiri nden ayrı dört biri me ayrılmıştır;

Do ğu Anadolu Bölümü Urartuların, Orta Anadolu Bölümü Hitit'lerin Batı Anadolu Bölümü Frig ve Lidya'nın kıyı bölgeleri ise İyonların vatanı ol muştur ve her topluluk bu bölümler içinde kendilerini yansıtabilecek yönde gelişmelerini sürdür müşlerdir.

Buna göre her yöre içinde o yöre' nin co ğrafi sentezi nden beslenerek gelişen kentler meydana gel miştir. Her yöre' nin birbiri ne benzemeyen kentleri, aynı gereksinimleri içeren modelden meydana geldiklerinden, temelde aynı cins (Anadolu kent tipi) üzerinden geliş miş ol makla beraber aralarındaki farklılıklar bu cinsin türlerini oluşturmuştur. Örne ğin Do ğu Anadolu'nun tümü ile da ğlık ve ormanlarla kaplı alanlardan meydana gelmiş ol ması nedeniyle yerleş me özellikle ova tabanları ile vadi

oluklarını içlerinde yer almıştır. Ükeyi devamlı tehdit altında tutan Asur tehlikesine ilaveten iklimin sertliği ve uygulanan tarım modeli nedeniyle yerleşme, genel hatlarıyla yayılma şeklinde değil aksine belirli sahalarda toplanma eğilimi içinde kalmıştır. Böylece Urartu toplumunda köy tipinden çok kent tipi-özellikle toplu büyük köyler egemen yerleşme tipi olarak meydana gelmiştir.

Doğu Anadolu'da kent tipi kendine özgü bir yapı tarzı ile 'kale-kent' şeklinde olmuştur. Bu kale-kentler Doğu Anadolu'da bir anlamda köy örgütünden daha evvel ortaya çıktığı sanılmaktadır. Böylece yüzlerce, belki de binlerce kale-kent yarı tarımsal yarı ticari, bazılarında da dinsel kaynaktan meydana gelen bir kent sentezini oluşturmuştur.

Ancak bölgeleri kontrol yetkisine sahip olan federasyonun merkez kentleri olanlar ise çok daha fazla nüfus sayıları, imalat faaliyetleri, dinsel merkezler olma özellikleri ve bölgeler arası ticareti organize eden merkezler olmaları nedeniyle diğerlerinden daha farklı bir bünyeye sahip olmuşlar ve bölgeler içinde, hepsinin üzerinde etkinliklerini sürdürmüşlerdir.

Orta Anadolu'da ve büyük Hitit uygarlığının merkezi olan İç Anadolu'daki kentler ise, her şeyden evvel İç Anadolu'nun fiziki coğrafya koşulları ile Hititlerin sosyoekonomik yapısından kaynaklandığından Urartu tipinden daha farklı olmuştur. Hititlerde köy ve kent ilişkisinden oluşan bir yerleşme örgütü meydana gelmiştir ve karşılıklı etkileşim modeline uyan köykent ikilisi ile Hitit kent tipi oluşabilmiştir.

Anadolu'nun batı bölümünde, İlkçağda mğasını vuran Frigya ve Lidya kentleri gerek şekil gerek fonksiyon bakımından Urartu ve Hitit kentlerinden daha farklı bir gelişim göstermişlerdir. Ana modele göre bu bölgede de önce kentlerin yer seçiminde yine relief ile toprak varlığı ön planda yer almıştır. Batı Anadolu'nun verimli topraklarına sahip ovaları, depresyonları ve özellikle Güney Marmara bölgesinin vadi olukları Frigler'le beraber köy-kent birliği şeklinde yerleşmeye açılmıştır[14].

Lidya döneminde ise bu gelişim doruk noktasına varmıştır. Frigler'de daha çok Hitit etkisini andıran köy birliği ile onları organize eden kentleri geliştirilmişlerdir. Hitit ve Frig kentlerinde nüfus sayısının binler içinde kalışı ile bu kentlerin maksimum değerlere ulaştığı anlamına gelirken, Lidya kentlerinin bazılarının nüfus sayısı 50 000 - 100.000'lere kadar çıkabilmiştir.

Denilebilir ki Lidya ile büyük kentler evresine ulaşıldığı gibi, kent sakinlerinin hepsini ntarı mile ilğisi kal n mış insanlardan meydana gel mesi, diğ erlerinden çok daha farklı bir kent tipini ortaya çıkar mıştır. Bu şekilde Lidya kentleri bu özellikleri ile evri nleş menin doruk noktasına ulaş mışlardır.

Lidya, Hittitler ve Friglerle başlayan ticaret dönemi nde daha da büyük bir geliş ne göstererek İlkçağın en görkenli ticaret devleti haline gelmiştir. Kuşkusuz iç ve dış ticaretin en büyük merkezi haline gelen Lidya kentleri, muazzam bir servete sahip ol mışlardır. Dünyanın her yanından gelen iş adamları ve tüccarlar Lidya kentlerine yerleşmişlerdir. Lidya kentlerinin bu derece zenginleş mesi en azından kentlerin m mrisi üzerinde gerçek etkisini göstermiştir. Urartu, Hittit ve Frigler'in mütevazı kentleri ve taştan yapılmış sade tapınaklarını yeri ni Lidya'da çeşitli taşlar ve özellikle Anadolu'nun muhtelif yörelerinde açılan mer mer ocaklarından çıkartılıp getirilen mer merlerle tapınaklar, mabetler, abideler, saraylar, tiyatrolar, eğlence yerleri ve konaklar yapılmıştır. Böylece Lidya kentleri sahip oldukları tarım sanayi, ticaret ve malı fonksiyonları ile sadece Lidya'yı değil, aşağı yukarı İlkçağ Dünyasını idare edecek bir devlet düzeyine ulaş mışlardır.

Anadoluda kıyılar üzerinde sürekli kentlerin kurulması işini İyonlarla Foçalılar yürüt mışler ve kıyı kentlerinin geliş ne süreci İyonlarla doruk noktasına var mıştır. Daha sonraki yüzyıllarda kıyı kentlerinin gelişmesini Grekler ve Romalılar devam ettirmişlerdir. Böylece Anadolu'nun kıyıları üzerinde yüzyıllar içinde değişik yönlerden ve farklı kültürlerin etkisi altında iç bölgeler kentlerinden çok daha farklı bir kent tipi ortaya çıkmıştır[13].

3.2 Ortaçağda Anadolu Kentleri

Anadolu, dünya tarihi içinde ilk kentlerin doğuş yerlerinden biri olarak gösterilebilir. Bunun yanı sıra kentleşme olgusu Anadolu'da hiç kesi rti ye uğra madan devam eden bir kuruluş olarak belirginleşir. Böylece İlkçağ Anadolu kentleri ülkenin coğrafi potansiyeli ve insan topluluklarının kültür düzeyinin sentezi nden doğmuş bir kurumdur.

Anadoluda İlkçağ sonunda, ülke üzerinde kent oluşumundaki dinami z mden pek bir eser kal n mıştır. Ntekim Anadolu'da Ortaçağ ve Yeniçağlarda yeni kentlerin doğma mış ol ması bu hususta yeterli bir yanıttır. Ortaçağ'da kara kentlerinde önemli

bir değişimsöz konusu ol mazken, kıyı bölgelerindeki birçok kent ilkçağ'daki o görkenli yaşantılarını devam ettire nemişlerdir.

Anadoluda Ortaçağ kentleri, ilkçağdan devralınmış kuruluşlar olduklarından, bunların sosyal ve ekonomik yapılarında temele ait herhangi bir değişim meydana gel nemiştir. Şekle ait değişmelerin başında hemen her kentin isimde değişikliği yer almıştır.

Kentlerin birçoğu kendilerini çevreleyen surlardan dışarı çıkmadıkları gibi eski kaleleri daha iyi malzeme ve işçilikle restore etmiş ve sağlamıştır mışlardır. Ancak bazı kentlerde, kentin büyümesi zorunlu olduğu ve bunun surlarla çevrilmesini çok güç olduğu yerlerde civarındaki yüksek yamaçlar veya tepeler üzerinde istila zamanlarında korunma amacıyla donuk kaleler yapılmıştır.

Anadolunun Ortaçağ kentlerinin yapısı ve sahip olduğu karakteri belirtebilmek için bu çağı, Roma- Bizans Dönemi ve Selçuklu- Osmanlı Türk Dönemi olmak üzere iki alt başlıkta incelemek gereklidir.

3.3 Roma- Bizans Dönemi

Anadolu üzerinde Roma- Bizans Dönemi ortalama 1500 yıl kadar sürmüştür. Bunun kabaca 400 yılı Roma, geri kalan 1100 yılda Bizans Dönemi olarak devam etmiştir [14].

Bizans Devleti Anadolu'ya Roma İmparatorluğunun mirasçısı olarak sahip olmuştur. Bu nedenle ki, Roma'nın dış ülkelerinde uyguladığı idari ve iktisadi sistem bir süre daha Anadolu üzerinde geçerli olmuştur, Ancak Roma İmparatorluğunun etkisinin silinip, Bizans idaresinin Anadolu üzerinde egemenliğini kurması ile ilk iş olarak, iç bölgeyi kıyı kentlerine bağlayan yolların onarım ele alınmıştır. Li man kentlerinin bir kısmı eski etkilerini kaybetmiş olduklarından yeni kentler dönemin koşullarına göre geliştirilmiş ve restore edilmişlerdir. Bizans devletinin başlangıç dönemi ni içeren ve Justinyen zamanına kadar süregelen tarihler içinde Anadolu kentlerinde yeniden bir canlanma ve buna bağlı olarak refah kendini göstermiştir.

Ortaçağda, İlkçağın putperest ruhban sınıfının yerini, Hristiyan kilisesi almıştır. Kent olgusunun sosyal kanadının düzenleyicisi durumuna geçen kilise örgütü Anadolu'yu kısa bir süre içerisinde Hristiyanlaştırmıştır. Hristiyanlık kentlerin fizik yapısı üzerinde herhangi bir değişikliğe neden olmamıştır. Mafih kentler

arasında ille de yeni bir değışiklik aranırsa, Hristiyanlıkla birlikte bazı kentler diinsel bir karakter kazanmakla birlikte diinsel kentler meydana getirilmiştir. Başta İstanbul olmak üzere İzmit, Antakya, Trabzon bu şekilde yeniden evrimleşerek daha farklı bir karaktere bürünmüşlerdir.

Kentlerin bu mutlu ve huzur dolu yıllarında genel bir gelişmeye uğradığı belirtilmiştir. Söz konusu gelişme her şeyden evvel konilerin büyümesi üzerinde cereyan etmiştir. Ancak bu büyüme eski kentlerin sınırları dışına çıkmak şeklinde değil, surların evre evre genişletilerek gene kale içinde kalma koşulu ile büyümesi şeklinde olmuştur. Koruma kaleleri ile yetinen kentler ise, kale dışında bulunduklarından, kentlerine ova yönünde değil gerideki yamaçlar yönünde genişletmişlerdir. Böylece İlkçağda çizilen kent modeli bu çağda da pek değiştirilmemiştir.

Kentlerin yamaçlar sahası üzerinde gelişmesi prensibi, bu kentlerin Roma kent plan anlayışına zamanla ters düşmüştür. Roma'nın birbiriyle dik kesişen yollar sistemine (ızgara planı) bağlı muntazam kent sistemi, Anadolu kentlerinde uygulama sahasını pek bulamamıştır. Ortaçağ kentleri dışarı açılma korkusundan ileri gelen tek vücut olma arzusu ile içe yönelmişler, dolayısıyla çok sıkışık kent tipinin ortaya çıkmasına neden olmuşlardır.

Anadolu Bizans kentleri kenetlenmiş olmakla beraber ileri yönde ufak tefek bazı gelişmeler de meydana gelmemiş değildir. Şöyle ki: Bizans kentlerinin imalat sanayi kolundaki faaliyetlerinin 9. yy. a kadar İlkçağ'a nazaran biraz daha ilerlemiş olduğu söylenebilir. Kuşkusuz bu gelişme normal bir süreç olup Bizans'ın Avrupa, Rusya ve Akdeniz dünyası ile kurduğu ticari bağlantılardan ileri gelmiştir. Ayrıca ipekli ve keten sanayi kollarında Bizans dokuma sanayi büyük bir hanle yapmış, Avrupa pazarlarını ele geçirmiş ve Avrupa'ya en büyük ihracat yapan ülke durumuna gelmiştir.

Anadolu üzerinde büyük istila hareketleri Türk boylarının geniş çaplı akınları ile başlamıştır. 1040 tarihinde başlayan ve Doğu Anadolu'nun en önemli kentlerinin ele geçirilişini simgeleyen bu Oylara hemen her yıl bir yenisi eklenmekle istila hareketi 1071 yılına kadar devam etmiştir, Bundan sonra Anadolu'da Bizans Devleti'nin yerini Türk Selçuklu Devleti almıştır. İstilalar özellikle kentlerin yaşamında büyük krizlere neden olmuştur. Bu krizler daha çok ticari hayatın

bozulmasında rol oynamıştır. Ticaret yollarında meydana gelen yön değiştirmeler her şeyden evvel bu ticarete bel bağlamış kentlerin gelir kaynaklarının kurumasına yol açmıştır. Meydana gelen göçler özellikle İstanbul'u bu tarihlerde Ortaçağın en kalabalık kenti haline getirmiştir[13].

3.4 Selçuklu- Osmanlı Türk Dönemi

9. ila 11. yy.lar arasında Doğu Anadolu sınırlarına dayanmış olan Türkler ağır bir şekilde Anadolu'ya sızmış, kentlere yerleşip ticaret sahasında faaliyet göstermişlerdir. Böylece A pars lar ın Anadolu'yu işgal etmesinden (1701) önceki tarihlerde Anadolu kentlerinde Türk mahalleleri kurulmuş oluyordu. Anadolu'nun Türklerle temas geçişi barışsal bir hava içinde cereyan etmiş, iki ayrı unsur bu koşullar altında bir araya gelmişlerdir. 1071'den sonraki yıllarda ise büyük kitleler haline gelen Türk boyları arzularına göre veya kuracakları yaşam tarzına uyacak biçimde hayvancılık yapacaklar kırsal sahasında kalmış diğerleri ise köyler kurmuşlardır. Fakat gelenlerin büyük çoğunluğu özellikle kentlere yerleşmişler, zanaat öğrenmişler ve ticaret sahasını seçmişlerdir. Devletin ileri gelenleri ve varlıklı kişileri ise kentlerde emlak sahibi olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.

11. yy.'dan sonra bu bin yıllık kentler ülkesi çok kuvvetli göçebe eğilimleri olan bir toplumun eline geçip, Türkler Anadolu'nun çehresine kendi damgalarını vurunca eski kentlerin strüktürel gelişme koşulları ortadan silinmiş oldu. Gerçekten de bu günün Anadolu Kenti bir İyonya Kenti tasarının karşı ucundadır. Bu kentlerde her zaman Hittit, Helenistik, Romalı ya da Bizanslı esprisiz yakalanabilir. Fakat Türk Çağı kendinden öncekilerinizlerini ortadan silecek kadar uzun sürmüştür[15].

13. yy'da Hristiyan nüfus sayı itibarıyla hemen her yerde azınlığa düşmüştür. Hristiyan nüfus daha çok sanayi ve zanaat işlerini üzerine almış, Türkler ise ticaret ve mülk sahipliğini yürütmüş, kentlerin içinde hanlar, hamamlar, medreseler, camiler, dükkanlar yaparak konilerin mimarisi üzerinde önemli değişikliklere neden olmuşlardır. Birçok kentte imalat sanayiine ait bazı iş kollarında öne geçmişler ve bir nevi örgüt olan loncaları yeniden meydana getirmişlerdir. Loncalar sanayi faaliyetlerini geliştirdikleri kadar üretilen malların satışını ve pazarlanmasını yapacak organizasyonu kuracak bir düzeye de gelmişlerdir. Selçuklularda özellikle dericilik ve dokumacılık büyük bir gelişme göstermiş, Alaşehir, Denizli, Konya, Aksaray, Kayseri gibi kentler imalat merkezleri olmuşlar, bunun yanı sıra hemen her kentte

halıcılık önemli bir iş kolu olarak etkisini sürdürmüştür

13. yy'ın ortalarına doğru Doğu'da beliren Moğol istila orduları Anadolu Selçuklu Devleti sınırlarına gelip dayanmışlardır. Bunu izleyen 1243 tarihinde Köse dağ'da Selçukluların savaşı kaybetmesi ile her şeyin sonu görünmüştür. 1243-1327 yıllarını içeren 84 yıl içinde evvela Selçuklu Türkiye'sinde yakılıp yıkılmayan ve tümü ile yağmalanmayan hiçbir kent kalmamıştır.

Böylece Anadolu'nun İlkçağ'dan gelen ve Ortaçağ'ın sonlarına dek iyi veya kötü günleriyle yaşamını sürüten Anadolu kentleri kısa bir süre içinde ilkel bir kasaba düzeyine inmişlerdir [14].

3.5 Yeni Çağda Anadolu Kent Düzeni

Moğol istila ordusunun Anadolu'daki talanları ve kentler üzerindeki vahşeti ile Anadolu kentlerinde toplanmış bütün servetlerin gasp edilmesi, bunu izleyen İhanlılar Devleti'nin kentler ve köyler üzerindeki ağır vergi sistemi gene bu yıllar içinde 33 yıl süren kuraklıkların ve çekirge sürülerinin meydana getirdiği büyük kıtlıklar gibi birçok olumsuz olay, Anadolu nüfusunun, özellikle kentlerin nüfusunun Marmara ve Ege Bölgeleri'ne inerek Bizans'a ait kasabalara doluşması ile sonuçlanmıştır. Batı Anadolu kentlerine yerleşmiş Türk nüfusa katılan bu yeni gelenlerle 13. yy'ın ikinci yarısında İzmit, İzmit, Bilecik, Yenişehir, Bursa gibi kasabalar çok kısa bir süre içinde kalabalık ve büyükçe kentler haline geldikleri gibi, daha Türk Orduları Marmara Bölgesine inmeden evvel bölgenin Türkleşmesi hareketi hayli ileri bir düzeye ulaşmıştır. Bu göç hareketleri Osmanlı Devleti'nin gelişmesi prensibini aşağı yukarı belirlemiştir. Osmanlılar Moğol istilaları, yakılıp yıkılmış kentlerin yeniden onarım, yerel beyliklerle yapılacak mücadeleler gibi zor işlerle uğraşmak yerine Rumeli'ye geçip daha yeni sentezlerle uğraşmak yolunu seçmişlerdir [13].

Rumeli topraklarının kısa bir süre içinde Osmanlı mülküne dahil edilmesinden itibaren yapılan yenileştirme hareketleri ideal bir sistem içinde gerçekleştirilmiştir.

Özellikle Osmanlı imparatorluğunun kuruluşu aşamasında her yerleşmenin fetihinden sonra topraklarının bir kısmı kamu hizmeti gören vakıflara ayrılmış, devlet adamları ve varlıklı kişiler toplumsal içerikli birçok görevi vakıf yoluyla karşılamışlardır [13]

Anadolu bütün çabalara rağmen Selçuklu Dönemi'nde sahip olduğu bayındırlık ve

kültür düzeyine bir daha gelemediştir. Asya'dan Anadolu yönüne uzanan ticaret yollarının doğuda Moğollar tarafından tutulmuş olması Anadolu'nun ülkeler arası ticaretinin sönmesinde en önemli faktör olmuştur.

Osmanlılar İç Anadolu'yu devleti n t ü m i h t i yaçlarını karşılayan tarımtoprakları haline getirirken, artı kalan geniş toprakları ise hayvancılık ekonomisine tahsis etmişlerdir. Mera olarak bırakılan sahalarda hayvan çiftlikleri kurulmuş, hayvan üretimi geliştirilmiş, bu plana göre de hayvancılığa dayanan kentsel faaliyetlerde önemli bir gelişme kaydedilmiştir.

15. yy. dan 17. yy. a kadar süren dönemde Anadolu kentleri aşırı bir büyüme göstermediler. Anadolu kentleri 15.000-20.000 arasında değişen nüfusları ile büyükçe kasabalar halini 17. yy. a kadar korudular. Eski ticaret kentlerinin yeniden canlanması İran üzerinden ve Bağdat'tan gelen kervanlar sayesinde olmuştur. Doğudan gelen kervanlar sadece iç bölgelerin kentlerini değil kıyılar üzerinde yer alan limanların da canlanmasında rol oynadılar.

Anadolu'da Bizans'tan Selçuklulara geçmiş, Osmanlılar Döneminde de varlığını korumuş olan lonca örgütleri mahalli imalat üzerindeki yeteneklerini ve kendilerine özgü imalatları ile iç ve dış ticarete konu olabilecek üretimi ile doğu-batı yönlü kervan ticareti içinde iyi bir yere sahip oldular.

Sonuçta Türkiye'nin bu dönemdeki sanayi faaliyetleri bir bütün olarak ele alınırsa Türkiye'nin en ileri sanayi kolunun dokumacılık olduğu anlaşılır. Keten, kenevir, pamuk her ilde iplik haline getiriliyor ve halkın giyim kuşamını bu sanayi kol u karşılıyordu. Her ilde aynı şekilde ikinci sanayi faaliyeti dericilik üzerinde toplanıyordu. Bunun yanı sıra Halep, Şam, Antep gibi kentler lüks kumaşların dokunduğu merkezler olarak belirginleşiyorlardı. Ancak bütün bunlar fazla uzun sürmedi, 15. yy. da başlayan gelişme 17. yy. ın başında durakladı. Kentlerdeki gelişmeler iç ve dıştan gelen etkilerle fonksiyonlarını kaybederek yavaş yavaş çöküş dönemini içine girdiler [13].

Anadolu kentleri ve kentlerin sanayi ve imalat faaliyetleri Batı Avrupa'nın önce buhar gücü daha sonra elektrik enerjisi ile işleyen sanayisi karşısında sadece hacim olarak değişen teknoloji sahasındaki büyük fark nedeniyle de tutunma olanağını kaybetmiştir. 19. yy içinde Batı Avrupa'nın sanayi hızla ilerleyişi ile hammaddenin ihtiyacı açığa çıktı ve Anadolu kentlerinin sahip olduğu hammaddenin kullanımı,

buna karşılık üretilen yeni ürünlerin Anadolu pazarına sürülmesi günde me geldi Böylece Anadolu pazarlarının ele geçirilmesi ve kentlerdeki Sanayi faaliyetlerini kösteklenmesi olayı 18. yy içinde başlamış oldu. Bu dönemde özellikle Rum ve Ermeni tüccarlar Anadolu'nun iç ticaretini ele geçirdiler.

Anadolu kentlerinde sanayinin çöküşü yeni kurulmakta olan kent ve kır örgütü arasındaki bağların da kopmasına sebep oldu. 19. yy hem kırlar üzerine dağılmış insan topluluklarının yeniden toprağa yerleşmesi hem de Balkanlardan Kafkasya ve Kıbrımdan gelen milyonlarca göçmenin Anadolu kırları üzerindeki yerleşme dönemidir, işte her türlü olanaktan yoksun kır insanları bütün eksiklerini kentlerdeki kuruluşlardan sağlayacakları bir zamanda bütün bunlardan yoksun kaldılar. Bu da kırların daha geç ve güç kalkınmasına yol açtı.

Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin İngilizler, Fransızlar ve Almanlar ile yaptığı ticari anlaşmalarla Osmanlı Devleti toprakları, bütün Avrupa'nın istediği malı satacağı, aynı zamanda istediği hammaddeyi alacağı bir pazar yeri haline geldi. Bu yeni ticaret hamlesi ile li man kentleri aniden canlandılar, 5-10 bin kişi veya daha az nüfustan oluşan li man kentleri dört bir yandan gelen ticari nitelikli insanlarla dolup taştı ve ticareti organize edecek dükkanların açılması ile li man kentleri olağanüstü bir gelişmeye uğradılar.

Sonuçta Anadolu üzerinde tam bir sömürge düzeni işlerlik kazanmış oluyordu. Gelen malların karşılığına gelince zaten bir kısmı kapitülasyonlar yönünden elden çıkmış olmakla beraber bu ticaret kırların ürettiği teknil hammaddenin alınması şeklinde işledi. Bu koşullar altında Anadolu kırlarında üretilen tüm servet bu işe yatırılmış oluyordu Anadolu kaynakları tam tükenme dönemine girerken Osmanlı Devleti'nin yıkılması ile bu dönem kapanmış oldu [13].

4 BÖLÜM ANTAKYA VE KONYA ŞEHİRLERİNİN FİZİKİ TANIMI

4.1 Antakya'nın Fizikî Tanımı

Antakya'nın fizikî tanımı coğrafi konumu, sınırları, topografyası, iklimi ve ulaşımı açısından incelenebilir.

4.1.1 Coğrafi konum ve sınırları

Hatay ili Türkiye'nin güneyinde, İskenderun Körfezi'nin Doğu kıyılarında, 35° 52' - 37° 4' Kuzey enlemleri ve 35° 40' - 36° 35' boylamları arasında yer alır. Doğu ve Güneyden Suriye, Batıdan İskenderun Körfezi, Kuzeybatıdan Osmaniye ve Kuzeydoğudan Gaziantep ile çevrili olan ilin yüzölçümü 5403 km², İl topraklarının %46'sını dağlar, %33.5'ini ovalar ve %20.4'ünü platolar oluşturur. İlin Batı sınırı m. 152 km'lik Akdeniz kıyısı vardır [16].

4.1.2 Topoğrafya

Akdeniz iklim bölgesinin Doğu ucunda, kıyıdan 22 km kadar içerde olan kentin denizden yüksekliği yaklaşık 80 m'dir. Kuzeyde Amanos Dağları (Nur Dağları) ile Güneyde Kel Dağı (Cebel-I Akra) arasında kalan Aşağı Asi Vadisi'nin başlangıcında, Kel Dağı'nın Kuzeydoğusunda, 440 m rakımlı Habi-b-i Necar

Dağı'nın eteklerindedir. Kentin Kuzeydoğusuna doğru gelişen ve Hatay çöküntü alanının ortasında yer alan Anıtköy Ovası, ziraî potansiyeli çok yüksek kalın bir alüvyon toprak tabakası ile kaplı olup, aynı zamanda ilin en büyük toprak düzlüğünü oluşturur.

Kentin merkez kısmında yer alan Anıtköy Ovası, deniz yüzeyinden ortalama 82 m kadar yüksekte bulunur. Ova, batı yönünden kendisini denizden ayıran, zirveleri 2500 m'ye kadar yükselen Amanos Sılsilesi, Kuzey yönünden düz bir şekilde Karasu Vadisi ve Mırac Ovası, Doğu yönünde Kürt Dağı'nın sılsileleri, tepeleri ve Afşin Çayı Vadisi, Güneyden Asi Vadisi ve Kel masifin çıkıntıları ile çevrilidir. Kentin yüzölçümü 689 km² dir [16].

Asi Nehri başta olmak üzere, Karasu ve Afrin Çayı ile beslenen Amik Ovası'nda, yakın zamanlara kadar Amik Gölü adı ile bilinen bir göl olmasına rağmen uzunluğu 16 km, genişliği 10 km. olan gölün ve göl çevresindeki bataklıklarla Beraber 310 km²'yi bulan arazinin bir bölümünün kurutulması ile göl kaybolmuş, DSİ tarafından yürütülen ve 1955 yılında başlayıp 1980 yılında tamamlanmış olan kurutma işlemi sonucunda elde edilen zirai verimi yüksek topraklar çiftçilere dağıtılarak tarıma açılmıştır.

Kaynağı Lübnan Dağları olan Antik Çağın Orontes'i, ya da bugünkü ismiyle günümüzün Asi Nehri; Antakya'nın ortasından geçen ve ovanın kurutulması çalışmaları sırasında nehir yatağının kentinin içinden geçen kısmının ıslah edilmesiyle düzgün bir kanal haline getirilmiştir. Büyük bir bölümü Suriye topraklarında yer alan Asi Nehri, 380 km uzunluğa sahip olup, Amanoslar ile Kel dağ arasında bir yatak oluşturmaktadır.

Asi nehri, Kuzey yönünde yaklaşık 30 km boyunca Türkiye-Suriye sınırını oluşturacak şekilde akarak topraklarımıza girdikten sonra Batıya dönerek bugün he n e n t ü m ü kurutulmuş olan Amik Gölünün ayağı Küçük Asi ile birleştikten sonra Güneydoğu doğrultusuna yönelerek yaklaşık 40 km sonra Samandağın

Güneyinde bir delta oluşturarak Akdeniz'e kavuşur. Antakya'yı asırlar boyunca Akdeniz'e su yoluyla başla mış olan Asi Nehri, Antik Çağ da küçük tonajlı nehir gemilerinin seyrüseferine imkan verirdi. Nehrin bugün akıttığı ortalama su miktarı, kentin içinde 5.04 m³/sn'dir. Nehrin Antakya içinden geçen ve bir kanal haline getirilmiş olan yalağı, yaklaşık 2 km uzunluğunda ve 30-35 m genişliğindedir.

Habib Neccar Dağı'ndan Asi'ye doğru akan iki önemli su kaynakları; kentin Kuzeydoğusunda, üzerinde Demir Kapı'nın yer aldığı, St. Piyer Kilisesi yakınından geçen ve bir sel yatağı niteliğinde olan Hacı Kuruş Deresi ile Güneybatıdaki Hameen Deresi'dir.

Habib Neccar Dağı arasında kalan Eski Antakya'yı, XIX yüzyıldan beri nehri'nin karşı tarafında, Kuzeybatıdaki düzlüklerde kurulan yeni mahallelerle büyüyerek kendini mari karakteri içinde gelişen Yeni Antakya'ya bağlayan dört köprü bulunmaktadır. Bunlardan üçü bulundukları yer ve malzemeleri itibarı ile tamamen yeni köprülerken, asırlarca yaya ve araç trafiğine hizmet etmiş olan bu dördüncü köprü, içlerinde en eskisi olmasına rağmen, yerine modern malzeme kullanılarak yeni bir

köprü inşa edilmiştir. Diocletian zamanında yapıldığı tahmin edilen, Amik Gölü'nün Asi Nehri aracılığı ile kurutulması projesi çerçevesinde, Asi'nin genişletilmesi ve yatağının taranması çalışmaları sırasında kentin Roma Çağı'ndan beri ayakta duran bu ünlü taş köprüsü (Şekil 4.1), 1972 yılında acımasızca yıkılarak yerine bugünkü betonarme köprü inşa edilmiştir[17].

Şekil 4.1 Roma Çağı'ndan beri Duran Taş Köprü

Şekil 4.2 Bugünkü Betonarme Köprü

Etelerinde Antakya'nın kurulduğu ve tepesinde kenti çepeçevre saran sur kalıntıları taşıyan Habib Neccar Dağı, kenti Güneybatı-Kuzeydoğu istikametine sınırlayan bir dizi tepelerin oluşturduğu doğal bir engeldir.

Antik Çağdaki ismi Silpius olan Habib Neccar Dağı'nda içine alan Keldağ sırası, altyapı serpantin ve gabro gibi yeşil renkli kütlelerin oluşturduğu, üst kısımlarda ise bazalt ve kalkerin hakim olduğu jeolojik bir yapıya sahiptir. Habib Neccar'ın

Kuzeybatı ya mları, genç fayların di k basa mlar ol uş tur duğu paral anm ř, arı zalı yüzeyler halindedir[17].

4.1.3 İklim

Akdeniz ikliminin ege men ol duğu kentte, yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağlı geçer. Antakya'daki iklim koşulları, kıyı şeridine kıyasla biraz farklılık göster mektedir. Bunun sebebi de, kıyı şeridi ile dağların arka kısı nları ve yükseltisi fazla olan yerler arasında iklimkoşullarında bölgesel farklar bulunmasıdır. Bundan dolayı sıcaklık kıyılarda yüksek değerlerde kalır. En sıcak ortalamaların kaydedildiğ yaz ayları, rüzgarın en hızlı estiğ ve en çok es me sayısına ulaştığ dönem olunca; kentte yaz, kıyı şeridine kıyasla daha serin geç mektedir[18].

Meteorolojik kayıtlardan ortaya çıkan sonuçlara göre, Antakya'da rüzgarlar genel olarak hafif esinti şeklinindedir. Ancak, Mayıs ayında başlayan ve Ağustos sonuna kadar devam eden rüzgar, es me sayısı ve hız itibarı ile şiddetli rüzgar niteliğinde olup hakim rüzgar olarak, güneybatıdan es mektedir[17].

Antakya'da yıllık sıcaklık ortalaması 18.2 °C'dir. En yüksek sıcaklık 26 Ağustos 1962'de 43.9 °C, en düşük sıcaklık ise 15 Ocak 1950'de -14.6 °C olarak kaydedilmiştir. Yılın 148.2 günü açık, 156.2 günü bulutlu, 60.5 günü kapalı geç mektedir. Antakya'da yaz günleri ortalaması yılda 172 gündür. Kış günü genellikle görülmez. Donlu günler yıllık ortalaması 7 gün, karlı günler yıllık ortalaması ise 0.9 gündür. Antakya'da yıllık ortalama bağlı nem oranı %69'dur.[18]

Kış aylarında en yüksek değerlere ulaşan yağışlar, sonbahar ve ilkbaharda azalmakta; Temmuz ve Ağustos aylarında hiç yağış ol mamaktadır. Antakya'da yıllık yağış ortalaması 1173.4 mm'dir. Kısa bir süre içinde kentin sokaklarını dereler haline getiren bahar yağmurları meşhurdur.

4.1.4 Ulaşım

Antakya ağlardan bu yana coğrafi konumu itibarı ile çok önemli bir konuma sahip ol muş, Ortadoğu ülkelerine köprü görevi yapmıştır.

MÖ 3000'de Anadolu'dan Anı k Ovası kanalıyla Filistin'de doğru bazı kavi nlerin hareket ederek, Mısır'a kadar uzanan Güney-Kuzey doğrultusunda ticaret aksını meydana getirmiştir. Filistin ve Suriye sahillerini tiki ben Güney Anadolu'ya gelen yollar ile bu yöne di k olan ve Mezopotamya'dan gelerek Akdeniz'e ulaşan yollar, bu

bölgeden geçmek zorunda idi [19].

Grekler, Makedonlar'ın bölgeyi istilasına kadar aynı ticaret yollarını

kullanmışlardır. Ticari trafiğin zaman içinde gelişmesi bu bölgenin askeri yönden kontrol altında bulunması zorunluluğunu getirmiştir [17].

Sezar döneminde yapılan yollar ve özellikle Kolonadlı Caddenin uzunluğunun 4 km olduğu bilinmektedir. Kent planlanırken kentin her noktasına ulaşabilecek nitelikte yollar, köprüler yapılmıştır. Bugün de kentte var olan köprülerden 3'ünün konumu ve malzemesi yeni dir. 1972 ye dek yaya ve araç trafiğine açık olan MS III. yy. da Roma İmparatoru I. Domitianus tarafından yaptırılan ve üç ayağından birinde Roma Kartalı kabartması bulunan antik köprünün yıkılmasından sonra yerine yapılan köprünün malzemeleri yeni dir [8].

Antik Çağdaki Kolonadlı Cadde, yerini 1936 yılında Hatay ili Fransız mandası altındayken inşa edilen, şehri Kuzeydoğu- Güneybatı yönünde ikiye ayıran Kurtuluş Caddesi'ne bırakmıştır. Ulaşım Kolonadlı Cadde dışında şehir içinde patika yollarla, konut alanlarında ise dar sokaklarla gerçekleştirilmiştir. Asi Nehrinde kayıkla şehir içi ulaşım yapılmıştır. Deniz yolu ise kente bir günlük yürüyüş mesafesindeki Seleucia Pierra (Çevlik) kasabası limanı ile olmuştur.

19. yy. da şose yollarla sağlanan kent ulaşımı, 1935 yılında kent çevresinde 464 km taş şose ve 130 km asfalt yol ile sağlanmaya başlamıştır. İlk modern asfalt yol Fransızlar tarafından Antakya-İskenderun arasında yapılmıştır. Ayrıca eski dönemde yapılmış toplam 45 km uzunlukta dağ şoseleri vardır.

Antakya kent dışı ana ulaşım bağlantısı, karayolu ile sağlanmaktadır. Kentin bölgesel bağlantısı Kuzey- Güney yönünden geçen 825 ve Samandağ iskelesinden başlayan ve Gilvegözü sınır kapısında sonlanan 420 numaralı Devlet Karayolları olmaktadır. Ana caddesi dünyanın en önemli yollarından biri olan E-5 karayoludur. Ükenin her tarafı ile ulaşım ilişkisi çeşitli güzergahlar etrafında kurulmuştur. Suudi Arabistan ve Suriye'ye karayolu ile bağlantısı vardır. Şehir içi ve kırsal yerleşim alanlarına ulaşım karayoluyla minibüs, dolmuş veya otobüsle sağlanmaktadır [20].

Kente demiryolu, deniz yolu ya da havayolu ile ulaşımı yoktur. Motorlu taşıtlar, şehir merkezinden uzaklaştırılıp yaya ulaşımına teşvik ediliyor olsa da, tüm toplu taşıma araçları ve özel araçlar trafik yoğunluğunu gereksiz biçimde arttırmaktadır.

4.2 Konya'nın Fiziki Tanımı

4.2.1 Coğrafi konumu ve sınırları

Türkiye'nin en büyük ilinin merkezi olan Konya, 32 Doğu boylam ve 37-56 kuzey enlemindedir. Orta Anadolu Bölgesi'nin en önemli kültür merkezlerinden biri olan Konya, önemli ulaşım maksatlarının kavşağı durumundadır. Marmara-Doğu Akdeniz ve Güney Doğu Anadolu, Ege-Doğu Akdeniz ve Güney Doğu Anadolu, Anlatıyatüristik bölgesi ve Doğu ve Kuzey Anadolu bölgelerini birbirine bağlayan kavşak olduğu gibi, Anadolu-Bağdat demiryolu hattının da üzerinde bulunmaktadır [21].

4.2.2 Topografya

Konya, Orta Anadolu Platosu olarak adlandırılan ve Doğu ve Batısındaki tepelerle sınırlanan yüksek yaylaların üzerindedir. Kendi içinde ayrıcalıklar gösteren bir kaç havzadan oluşan bu platonun, Konya Ovası olarak adlandırılan kısmı, kapalı bir havza görünümündedir. Kendi içinde hafif engebeler taşıyan Konya ili, Mëram Çayının büyük birikinti konisi üzerinde kurulmuştur. Kent ortalama 1024 m' yüksekliğindedir. En yüksek noktası Alaaddin Tepesi (1080 m) en alçak yeri ise Aslım bataklığı (975 m)'dir. Ovanın batıya meyli % 0,3'tür. Ova doğuda Toros dağlarının Kuzeybatı ve Güneydoğu uzantılarıyla, Sillesuyunun sebep olduğu Aslım bataklığı, Güneyde ise Alakova bataklığı ile sınırlanmıştır. Mërcan çayı konisinin sonunda ise eski bir göl tabanı olan pürüzsüz bir düzlük halinde Konya Ovası başlar [22].

4.2.3 İklim

Akarsu olarak taşkın özelliği olan ve Akdağın güney yamaçlarından doğan Mëram Çayı (50 km) ile Sillesuyu ovanın belli başlı akarsularıdır. Bugün Mëram Çayının Altınapa barajı, Sillesuyunu ise Sillesu barajında toplayarak ovanın sulanması yoluna gitmektedir. Doğal bitki örtüsü step'tir. Torosların havzaya dönük yamaçlarında az miktarda makî ve ormana rastlanır.

Özellikleri bakımından, Orta Anadolu'nun kara iklimi özelliklerini taşıyan Konya, kış aylarında bölgeye yerleşen ve bahar mevsimine kadar etkisini devam ettiren yüksek basınç nedeniyle, bölgeden farklı bir yağış grafiği çizer. Konya'nın 335.6 mm yıllık yağış ortalaması, bölgenin daha altındadır. En fazla yağışın 501 mm ile 1942'de en az yağışın ise 144 mm ile 1932 yılında düştüğü saptanmıştır. En az yağış

alan aylar ise Temmuz ve Ağustos'tur. Yağışlı gün ve sayısı 84'tür.

Toplam yağış, %11.5 yaz aylarında, %19.2 Sonbahar aylarında, %35.8 ise Kış aylarında, kalan da ilkbahar aylarında düşmektedir. Ancakış aylarında düşen bu %35.8'lik yağışın büyük bir bölümü kar olarak düşer. Kasım aylarında başlayan karlı günlerin Nisan ayına kadar devam ettiği olmaktadır. Şubat aylarında ortalama 66 cm olan kar kalınlığı gün olarak %24.1 oranında kalmaktadır.

Kış ortalamalarının düşük olduğu Konya'da en soğuk ay olan Ocak ortalaması -0.9°C'dir. En sıcak aylar Temmuz ve Ağustos ayları olup, ortalama 23°C olmaktadır. Böylece en soğuk ve en sıcak aylar arasındaki ısı farkı 24°C'ye varmaktadır. Toplam yıllık ısı ortalaması ise: 11.4°C'dir. Mevsimler arası sıcaklık dağılımı ise şöyledir: ilkbahar; +10.6°C Yaz; +22.0°C Sonbahar; +12.3°C Kış; +1.0°C sıcaklığın günlük değişimine gelince; günlük sıcaklık farkları diğer bölgelere oranla oldukça yüksektir. 27.61°C sıcaklık farklarının 24 saat içinde 25.0°C'nin üstünde olduğu gün sayısı 112.4'dür [21].

Don olayları ise; Eylül'de başlar 107.1 gün süreyle yerler dondur. En çok görüldüğü aylar ise; Ocak, Şubat, Mart, Kasım ve Aralık aylarıdır ki en kuvvetli donların görüldüğü ve ortalama altı gün süreyle yerlerin donduğu Ocak ayında toprak altı ısı -0°C'nin altına düşer. 30 cm derinlikte toprak Ocak aylarında -4.2°C Şubat'ta ise -1.0°C'dir. Yüksek sıcaklığın başladığı Mart, Nisan hatta Mayıs aylarında da don olaylarının devam etmesi bölgeye has özelliklerdendir [22].

Yıl boyunca esen Kuzey yönünden doğan rüzgarlar, Konya'nın önemli rüzgarlarıdır. Lodos yalnız Kış boyunca Güneyden esen rüzgarlardır. En hızlı olan Güneybatı rüzgarlarıdır. Ortışiddette fırtınalar Ocak, Mart, Nisan en fazlada Haziran aylarında görülmür (14.9 m/sn Kuzey).

Nem oranı oldukça düşük olan Konya'nın yıllık ortalama nispi nemi %60'tır. Nem miktarı Aralık ayında maksimum Ağustos ve Temmuz aylarında ise minimum (Kaydedilen en düşük nispi nem %4'tür). Çevrenin mutlak nem ise yılda ortalama 6.0 gramdır, Sıcaklıkla doğru orantılı olan mutlak nem yaz aylarında maksimuma erişir [21].

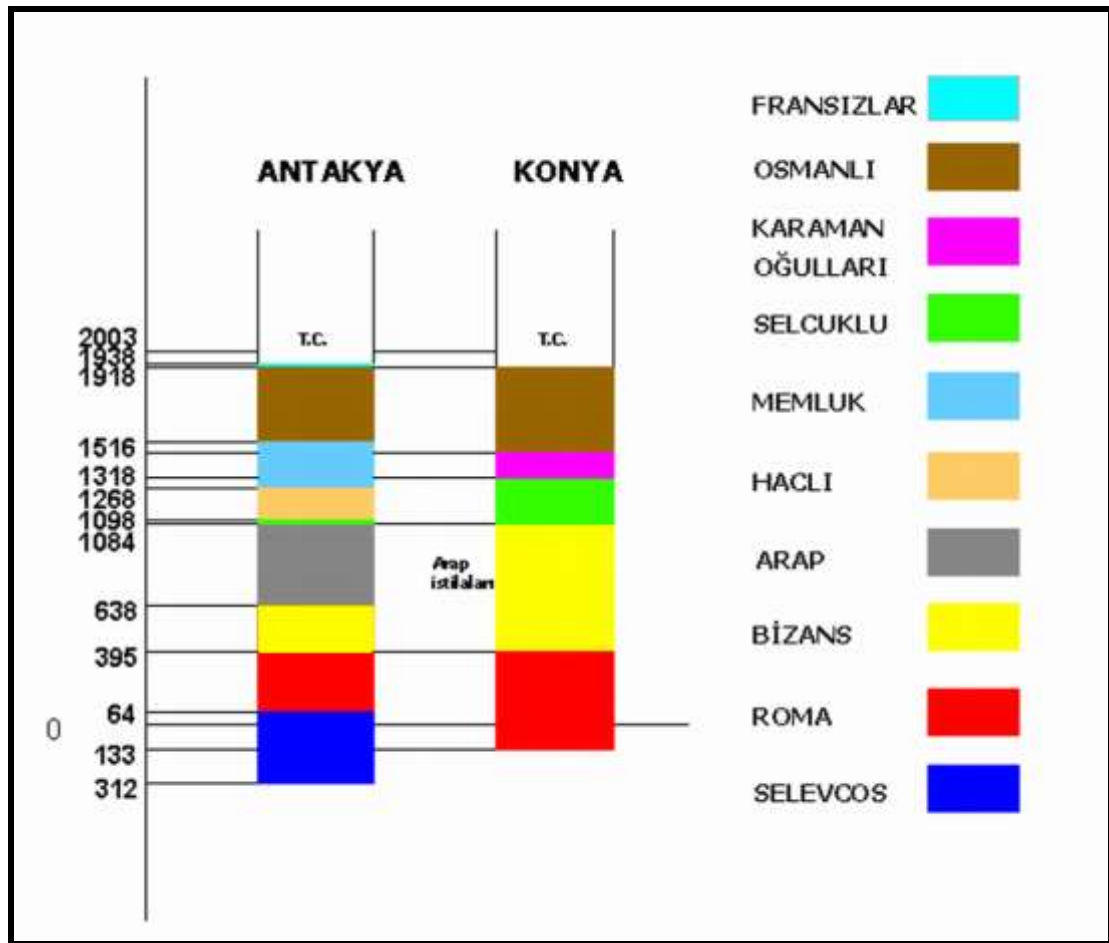
4.2.4 Uaşı m

Konya, konum olarak, Anadolu'nun ağırlık merkezinde ve Doğu ile Batı, Güney ile

Kuzey bağlantısını sağlayan önemli kavşak noktalarından biri üzerinde bulunmaktadır. Bağdat demiryolu hattı ile, Afyon, Eskişehir, İstanbul, Adana gibi önemli merkezlere bağlanan kentin, şehirlerarası ulaşım yükünü, Karayolu taşımaktadır. Kuzeyde Ankara, Kuzeybatıda Afyon-İstanbul, Doğuda Ereğli-Aksaray, Güneyde Adana-Karaman, Batıda Isparta, Antalya karayolu bağlantıları ile, ülke geneli ile kolay ve güçlü bir ulaşım ilişkisine sahiptir [21].

5. BÖLÜM ANTAKYA VE KONYA ŞEHİRLERİNİN TARİHİ VE TARİHSEL SÜREÇTE KENTSEL DEĞİŞİMLERİ

Antakya ve Konya'nın tarihsel süreç içerisinde yönetimi ve etkisi altında kaldığı medeniyetler (Şekil 5.1) yönetimsüreleri ile karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Şekil 5.1 Antakya ve Konya'nın Tarihte Etkisi Altında Kaldığı Medeniyetler

5.1 Antakya'nın Tarihi ve Tarihsel Süreçte Kentsel Değişimi

5.1.1 Tarih Öncesi çağlarda Antakya Yöresi

Yapılan arkeolojik kazılar kuzey Suriye'de M.Ö. 4. binde ve 3. bin başlangıcında birbirine bitişik kültür çevrelerinin oluştuğunu ve M.Ö. 3. bin dolaylarında bu

bölgede küçük kentler (kent devletleri) halinde bir yerleşmenin başladığını göstermektedir.

Amik Ovası'nın doğusunda, Antakya-Haleb yolu yakınında bulunan Tell-Tayinat ve özellikle Tell-Açana'da (Alalah), 1934 yılından bu yana yapılan kazılarda ortaya çıkarılan avlulu, dikdörtgen planlı ve çok odalı evler ile tapınaklar, ön avlulu saraylar ve savunma yapıları, M.Ö. XVII.-XI. yüzyıllar arasında inşa edilmiş binalardır. Ayrıca, Tell-Açana yerleşme höyüğündeki kazılarda ele geçirilen parçalar, buraların Kalkolitik Çağ'dan beri, (M.Ö. 5000-4000) bir yerleşim bölgesi olduğunu göstermektedir.

M.Ö. XVI. yüzyılın sonlarına kadar Mısır hakimiyetinde kalan bölge, bu tarihten itibaren Huriler ve Hititler tarafından istila edilmiştir. Hitit İmparatorluğu'nun M.Ö. 1200 yıllarında parçalanmasından sonra güneyde kurulan Samal Prensiği'nin iki yüzyıl kadar bağımsızlığını koruması ve M.Ö. 700 tarihinde Asur egemenliğini kabul etmesi ile bölge Asur yönetimine geçmiştir.

Büyük İskender ile başlayan Makedon istilasından önce Grek tacirler tarafından, Antakya'nın bulunduğu yerin bir durak noktası olarak kullanılmış olması ihtimal dahilindedir. Antik Çağ'daki adı Orantes olan Asi Nehri'nin o çağlarda küçük gemiler için seyrüsefere uygun olması ve Antakya'nın nehir yolu ile Akdeniz'e bir günlük mesafede oluşu bu ihtimali kuvvetlendiren faktörlerdir [17].

5.1.2 Helenizm Döneminde Antakya

5.1.2.1 Seleucous Döneminde Antakya

Büyük İskender'in M.Ö. 323'de ölümünden sonra imparatorluğun yönetimini ve topraklarını paylaşan generallerinden Antigonos ve Seleucus I Nicator arasındaki iktidar mücadelesinde, bu iki kumandanın, M.Ö. 301 yılı Ağustos ayında Ipsus'da (Puhut yöresinde bir düzlük) yaptıkları savaş Antigonos'un mağlubiyeti ile sonuçlanınca Suriye ve Mezopotamya, Seleucus yönetimine geçti. Bu savaş sırasında Seleucus'un yönetim merkezi Tigris (Dicle) kenarındaki Seleucia, Antigonos'un yönetim merkezi ise Antakya'nın 8 km kadar kuzeyindeki Antigonia isimli kentlerdi.

Ipsus savaşıdan sonra Mezopotamya'dan Akdeniz'e kadar uzanan çok geniş bir bölgenin kontrol altında tutulmasının getirdiği zorunluluk, Seleucia'nın yeri

bakı mından çok i çerilerde ol nası nedeni yle artık krall ı ğ n yöneti m merkezi olarak kal nası nı i nkânsız hale getir mişti.

Bu durum Seleucus'un, krall ı ğ n merkezi ni daha batı ya taşı nası nı, kendi ne oralar da uygun bir yerde yeni bir başkent kur nası nı gerekli kıldı. Bu amaçla Akdeniz'in en güzel li manlarından biri olan Seleucia Pieria'nın bul undu ğ u yer, topografyası, deniz ulaş ı mına açık ol uş u, zapt edil mesi zor bir akropole sahip ol nası gibi özellikleri nedeni yle uygun bulundu ve MÖ 300 yılı Nisan ayında Seleucia Pieria (bugün Antakya'nın kazası olan Samandağ daha eski is mi ile Süveydiye) başkent olarak kuruldu. Krall ı ğ n yönetimi Tigris kenarındaki Seleucia'dan, deniz kenarındaki Seleucia'ya taşındı.

Antigoni'a'ya kıyasla su kaynakları açısından son derece zengin olan Daphne'ye (Hırbiye) 6 km mesafede bulunan Antakya kentini bul undu ğ u alan Orontes (Asi Nehri) kı yısında olup denizden 22 km mesafede, bir günlük nehir yolcul u ğ undan sonra Akdeniz'e ulaş ı labilen bir bölgede idi. Ayrıca denizden gelecek saldırılara karşı emniyet açısından yeteri kadar i çeride bulunuş u yanında, Seleucia Pieria ile arasındaki mesafenin, bir askeri birliki için bir günde kat edebilir ol uş u yer seçi mini etkileyen di ğ er avantajlar arasındadır.

Kentin kuruluş merasimleri MÖ 300 yılının Mayıs ayının 22 sinde, Seleucus hükümdarlı ğ ının 12 ncı yılında, Seleucia Pieria'nın kuruluşundan tam bir ay sonra yapılmış ve kentin inşasında tahrip edil miş olan Antigonia kentini taşları yapı malzemesi olarak yeniden kullanılmıştır.

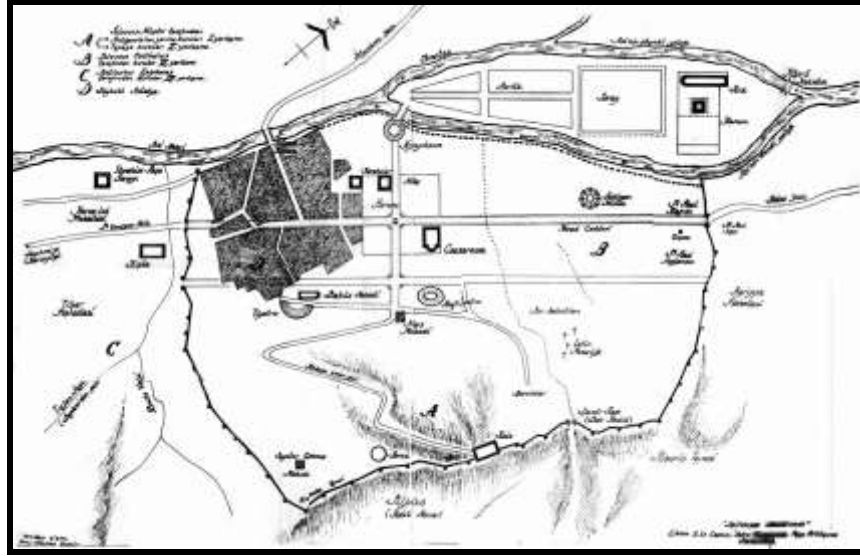
Antik kentlerin bir ço ğ unda ol du ğ u gibi, kuruluşunda di ğ er bir temele dayanıldığı görü ş ü di kkat e alınırsa Antakya'nın kuruluşu Malalas'a göre şöyle ol muştur: MÖ 300 yılı 23 nisanında, Casius Da ğ ına çıkan Seleucus I Nicator yeni kuraca ğ ı kentin yerini gösterecek bir işaret ver mesi dile ğ i ile Zeus'a bir kurban keser. Bir kartal kurban etini kapar ve bir süre uç tuktan sonra eti bırakır. Böylece Seleucia Pieria'nın kurulaca ğ ı yeri Zeus'un gösterdi ğ i ne inanılır.

Aynı inanç ile Antakya için de bir işaret arayan Seleucus, Antigoni'a'ya giderek, Antigonus'un yaptırdı ğ ı mabedde Zeus'a bir kurban daha keser ve ondan kendisine bir yol göster mesi ni diler. Yeni bir kent ni kurmalıdır, yoksa Antigoni'a'yı yeniden i nar ederek ismini de ğ iştirmekle mi yetinmelidir? Kartal kurban etini kaparak uçar ve Antigoni'a'dan başka bir yere konar. Zeus'un, yeni kurul nası nı istedi ğ i kentin

yerinin burası olduğuna inanılır ve MÖ 300 senesi 27 mayısında Iopolis'in karşısında, Silpius eteğinde kent temelleri atılır ve yeni kente Seleucus'un babası (ya da oğlu) Antiochus'un adı verilir: Antiochia [17].

Seleucus I. Nicator'dan (MÖ 312-280) sonraki Seleucus krallar döneminde kent, yeni yerleşmeler ve yapılar ile giderek daha büyük ve daha namur bir görünüm kazanmaya başlamıştır. Antakya'nın kuruluş yıllarında Seleucus Kralı'nın yönetimi merkezi Seleucia Pieria idi. Seleucus I Nicator'un ölümünden sonra hükümdar olan oğlu Antiochus I. Soter (MÖ 281/0-261) döneminde, yönetim merkezi Seleucia Pieria'dan Antakya'ya taşınmış ve bundan böyle Antakya, Seleucus İmparatorluğu'nun yeni ve son başkenti olmuştur.

Antakya'da ilk Seleucus yerleşmesi, bugünkü kentin kuzey kısmında, Asi Nehri boyunca, Seleucia Pieria'dan gelen yol ile kolay bağlantı kurabilecek bir alanda yer almaktaydı.

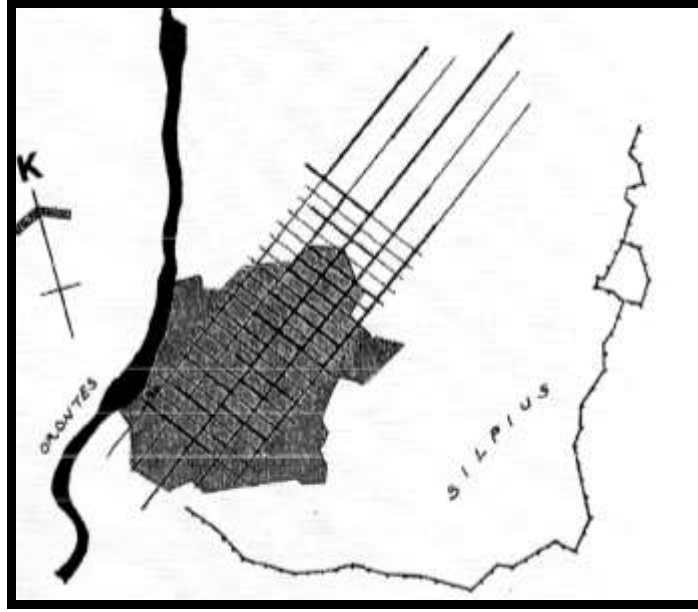
Şekil 5.2 Antakya'nın Antik Çağdaki planı.[17]

Kuruluşunda uygulanan şehircilik nizamı ile Antakya, Helenistik Çağ kentlerinin tipik bir örneğidir. Miletos'ta doğmuş mimar ve şehirci Hippodamos'un geliştirdiği şehircilik nizam olduğu için şehircilik tarihinde "Hippodamos tarzı plan" olarak isimlendirilen ve Helenistik Çağ'da kurulan bir çok kentte uygulanmış olan belirli bir disiplini içinde birbirine dik ve paralel cadde ve sokakların meydana getirdiği yapı adalarından oluşan "ızgara plan"dır. (Bkz. Şekil 5.3)

Bu disiplin içinde kurulan kentlerde sokaklar kuzey-güney ve doğu-batı doğrultusunda gelişmekte idi. Ancak bu yönlendirme sabit bir kural olarak

uygulanmamıştır. Topografyanın getirdiği zorlamalar karşısında sokaklar bazen başka yöne açılabilirdi. Her türlü arazi de uygulanan ızgara plân bu nedenle, düz arazilerde çok sade bir Şema halinde oluşurken, arızalı arazilerde kurulan kentlerde ise hareketli bir çözüm buldu.

Antakya'da topografik koşullar nedeniyle sokakların doğu-batı, kuzey-güney kuralına uymadığı ve şehir plânının bu sebepten düzgün olmayan bir dikdörtgen içinde geliştiği anlaşılmaktadır.

Şekil 5.3 Antakya'nın Antik Çağdaki Yol Şeması [17]

Antakya'da sokakların, kış aylarında güneşi, sıcak yaz günlerinde ise Asi Vadisi'nden eserek kenti nispeten serinleten rüzgâr alacak şekilde yönlendirilmiş olduğunu görülmektedir. Antakya'nın Antik Çağdaki plân şeması incelendiğinde, güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunun, sokakların hakim rüzgâr alması yönünden en elverişli istikamet olduğu anlaşılmaktadır. Bu husus, kentin kuruluşunda uygulanmış olan şehircilik nizamından günümüze izleri kalmış olan bazı sokak istikametlerinin ortaya koyduğu bir gerçektir. Aralarında 112 m mesafe bulunan sokaklara dik olmak üzere 56 m aralıkla gelişen diğer yollar arasında kalan yapı adaları kent plânının (daha dorusu ızgaranın) ana şemasını oluşturmaktaydı. Izgara plânlı kentlerde sokaklar, genişlikleri itibarıyla ya birbirine dik ve aşağı yukarı aynı ölçüde ya da geniş caddeler ve buna dik, fakat daha dar sokaklar halinde, planlanırdı. Birinci nizam Helenistik Çağ'da Ege'de ve Suriye'de kullanılmış olduğundan bu tip ızgara plânlara Ege Tipi denilmektedir. İkinci nizam İtalya ızgara plânının özelliğidir.

Antakya, kenti boydan boya kesen GB- KD doğrultusundaki ana eksenini iki tarafında gelişen kent modeline örnek teşkil ederken, Laodiceia-ad- Mire ile, Büyük İskender tarafından kurulan kentler içinde en ünlüsü muhteşem caddeleri ile İskenderiye, birbirini dik kesen eksenlerin oluşturduğu kent modeline örnektir. İskenderiye'de uygulanan şemanın, Seleucus kentlerine örnek olması ve onlar zaman içinde etkilenmesi, Antakya'nın da daha sonraki gelişmesi içinde, birbirine dik iki eksenli kent teması haline gelmesine neden olmuştur. Laodiceia ad- Mire, Doura-Europus, Apameia, İskenderiye ve Antakya, Büyük İskender ve onun halefleri Seleucus'lar tarafından yerleri askeri, ekonomik ve idari verilere göre tayin edilmiş, belirli bir program belirli bir gaye ve standart içinde, aynı şehircilik nizam altında "seri üretti mi" niteliğinde kurulmuş, Helenistik Çağ kentlerinin tipik örnekleridir. Strabo'ya göre, Seleucus kralları tarafından kurulan bu dört şehir Antakya, Seleucia Pieria, Apameia ve Laodiceia-Ad- Mire, sahip oldukları limanlar ile sahili karalarının içine başlayan ve bir dizi oluşturulan kardeş kentlerdir.

Antakya'nın kuruluşu çalışmalarında Seleucus I Nikator tarafından, yapıların süper vizyonu ile görevlendirilen üç kişi, Attaeus, Perittas ve Anaxicrates aynı zamanda kuruluşu ile ilgili kayıtlar da tuttular. Surların yapılması görevi mimar Xenariss'a verildi.

Kent plânının uygulanmasında kulelerin yerlerinin belirlenmesi için fillerden yararlanıldığı. Sokak istikametlerinin işaretlenmesinde buğday kullanıldığı, Libanius'un verdiği bilgiler arasındadır.

Agora, bugünkü çarlar bölgesinde kurulmuştu ve boyutu Doura-Europus'da olduğu gibi takriben 160 m x 147 m idi. Belli başlı sivil yapılar Agora etrafında toplanmıştı. Helenistik Çağ'da kurulan diğer kentlerle yapılacak benzetmeye göre, Zeus adına bir mabet'den başka diğer tanrılar için mabetler, sivil yapılar (özellikle hanınlar gibi) inşa edilmiş olması gerekmektedir. Bunlar arasında Bouleuterion (şehir idare meclis binası) ve bir tiyatronun inşa edildiği hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Helenistik Çağ'da, kralın oturduğu yerin (saray), kendine özgü bir plân yoktu. Biraz büyük bir ev (konak denebilir) bu görevi yapardı. O nedenle kuruluş çağında Antakya'da bir "saray"dan bahsetmek gerekir [17].

Helenizmin siyasal ve sosyal etkinlikleri mimarlığın yanı sıra güzel sanatlarda da kendini göstermiş, MÖ 3. Yüzyıl sonlarında heykeltıraş Euthychides'in Antioch için

yaptığı “Tykhe” heykelinin kopyası vatican’da muhafaza edilmektedir. Heykelde Antioch ilahesi kayalıklar üzerine oturmuş ve ayaklarını dalgalar arasından çıkan nehir ilahı “Orantes” üzerine koymuştur. Heykelde ilahe (din unsuru) tabiat ile ahenkli bir şekilde birleştirilmiştir [23].

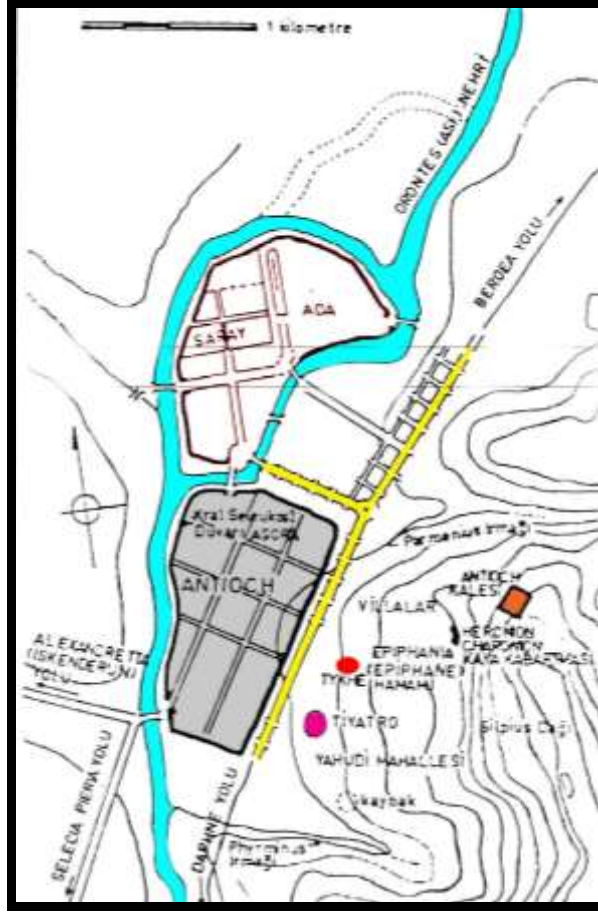
Antakya’nın ilk sakinleri yerli Suriyeliler, Makedonlar, Atinalılar, Gritliler, Kıbrıslılar, Antigonía’nın eski sakinleri, Argive ve Heraclidler (ki bunlar Silpus ile Daphne ci varının sakinleri idiler), bir kısım ve emekli askerlerden oluşan heterojen bir topluluktur. Avrupa kökenli olanlar ile yerli halk ayrı ayrı mahallelere yerleştirilmiştir. Malalas, Atinalı ve Makedonların toplamının 5300 kişi olduğunu söylerken, bu sayının sadece yetişkin erkekleri ifade edip etmediğine dair bir açıklama vermemiştir. Bu rakamın, aile reisi sayısını göstermesi halinde Antakya nüfusunun (esirler hariç olmak üzere), 17000-25000 civarında olduğu tahmin edilebilir [23].

Antioch’ta kölelik müessesesinin varlığı, kentte kurulan esir pazarlarından anlaşılmalıdır. Kentin diğer bir gelir kaynağı, Antioch’ta yerleşen Yahudilerden fiyde olarak alınan senelik 300 kese gülmüştür [24].

Seleucus krallığında 18 ayrı millet, karşıt fikirlerle bir arada yaşamıştır. Başkent Antioch kent büyüklüğü ölçülerinde etrafı surlarla çevrili dört büyük mahalleden oluşmuştu. Antioch halkı Antioch’a Seleucus krallığı döneminde “Tetrapolis”(Dört kent) adını vermişti.[24]

İlk çağ kentlerinde büyük kara ve deniz yolu üzerindeki kentlerin taşıma kolaylığından dolayı zenginleşmesi, Kral yolu ve Akdeniz-Sevirkant transit ticaret yollarının Antakya’dan geçmesi sonucu kent orta ve uzak doğunun ticaret merkezi olmuştur.

İlk çağ ticaretinin gelişmesinin bir diğer ön koşulu ulaşım sisteminde güvenliğin sağlanmasıdır. Seleucos I kentin etrafını surlarla, kentteki dört büyük mahalleyi yüksek duvarlarla çevirmiş ve kentin ulaşım sistemindeki güvenliğini sağlamıştır [23].

Şekil 5.4 Seleukos Krallığı döneminde Antakya'da (Antiochia) yapılan yapılar.[23]

5.1.2.2 Roma İmparatorluğu döneminde Antakya

Anadolu ve Kuzey Suriye'de siyasal birliği yeniden kuranlar Romalılar olmuştur. M.Ö 21 tarihinde Roma yönetim örgütü kurulunca, bölge bütünüyle Roma İmparatorluğuna katıldı. İmparator Augustus (M.Ö 31- MS 14) siyasal birliği sağladıktan sonra, Anadolu ve Kuzey Suriye'de Roma kültürünü yaymayı amaç edinmiştir [23].

M.Ö 64 yılında kentin Roma egemenliğine resmen girmesi ile Antakya tarihinin altın çağı başlamış oldu. Bu tarihten hemen önce, M.Ö 67 yılında Asi üzerindeki adada inşa edilen bir saray ve bir circus, Roma medeniyetinin Antakya'daki ilk işaretleridir.

M.Ö 47'de Antakya'ya gelerek kente bağımsızlığını veren Caesar, Caisarion (Caesareum) adıyla anılan büyük bir mabed ile, Silpius eteklerinde bir anfiteyatro, bir su kenarı ve bir umumî hanam inşa ettirdi.

Augustus dönemindeki (M Ö 31- MS 14) en önemli olay, bundan sonra her dört yılda bir tekrar edilecek olan "olimpiyat oyunlarına başlanmasıdır. Bu imparator zamanında kent, birçok yeni toplumsal binanın inşa edilmesi ile daha mamur hale getirilmiş ve bunun sonucu olarak nüfus artmıştır. Antakya'nın bu yüzyıldaki nüfusu 300 000 ile 600 000 arasındaki bir rakamdı [17].

Bu dönemin en önemli inar faaliyeti kenti boydan boya geçen ve 2 Roma mili (1 Roma mili=1478 m) uzunluğunda olduğu Malalas'tan öğrenilen, ünlü "kolonadlı cadde"nin inşasıdır. Helenistik Çağ kentlerinde bir yenilik olarak ortaya çıkan, ancak doğu orijinli bir fikir gibi görünen kolonadlı caddeler, Yunan ve Roma dünyasında pek rağbet görmüştür. Döşemesi mermer kaplı olan bu caddenin kolonadlar Tiberius Claudius zamanında tamamlanmıştır. Birbirini dik olarak kesen iki ana aksın kesişme noktasına, üzerinde imparator Tiberius'un heykeli bulunan Tetrapyla dikildi. Cadde bronz heykellerle, kolonadlar da mozaiiklerle süslendi. Caddenin yol kısmının genişliği 9.60 m i ki tarafında yer alan kolonadlar ise 10 ar m genişliğinde idi. Bu caddenin inşasından sonra, caddenin i ki tarafında gelişen mahalleler sayesinde kent büyüdü ve nüfusu arttı [17].

Antakya doğu illeri ile daima ilişkili olmuş, bu ilişki kent yaşamını ve kent ekonomisini etkilemiştir. İmparator Augustus'un ilgi ve emri ile M Ö 6 da Romalılar İç Anadolu yol inşası işine başlamışlar ve ilk planda İç Anadoluyu Ege Bölgesindeki yollara ve Suriye üzerinden Mısır'a bağlamaya çalışmışlardır. Öncelikle Konya'yı Antakya'ya bağlayan ve ayrıca Kayseri çevresinden doğuya, Fırat Havzasına uzanan i ki yol daha yapmışlardır. Bu yol ağı ile doğu ilişkileri güçlenen Antakya, İmp. Augustus döneminden itibaren "diplomatik merkez" niteliğini de taşımıştır [24].

İmparator Augustus, Agrippa ve Tiberius (MS 14-37) döneminde Antakya Roma Suriye'sinin metropolisi olmuştur. Augustus stratejik önemi nedeniyle, Antakya'ya özel bir statü tanımış ve ticaret açısından "antonomous" (otonom) bölge olmuştur. Kentin idarecisine "Procurator" unvanı verilmiş ve Procurator yalnızca Roma İmparatoruna sorumlu olmuştur [23].

İmparator Tiberius döneminden sonra Antakya'nın fiziksel yapısı değişmiş, kent Helenistik yapıdan "Greko-Romen" yapıya geçmiştir.

Etnik ve dini yapı bakımından karışık nüfusu, her yöne giden yolların kesişme noktasında önemli bir ticaret merkezi oluşu, doğu ve batı kültürlerinin birleşme noktasında bulunması, Antakya'nın Hristiyanlığın yayılmasında bir propaganda merkezi haline gelmesine neden olan faktörlerdir. İsa'nın ölümünden sonra, Hristiyanlığı yayma çalışmaları içinde önce Pavlos (Havari Aziz Pavlos) ve Barnabas, daha sonra Antakya kilisesinin kurucusu ve ilk rahibi sayılan Petrus (Havari Aziz Petrus), Antakya'ya geldiler. Hristiyan aleminde Roma, İskenderiye ve Antakya, en çok hürmet edilen dini merkezlerdi.

VII. yüzyılda, Hristiyan cemaatin bol olduğu ve "patriklik" merkezinden biri Antakya idi. Diğerleri Roma, İskenderiye, Kudüs ve İstanbul'daydı. IV. yüzyıldan itibaren, Yeni Roma adı ile anılan İstanbul'un, Hristiyan cemaası içindeki şöhreti giderek yükseldi ve Roma'dan sonra ikinci büyük dini merkez durumuna geldi. [17]

Hristiyan alemi için, Kudüs ve Roma gibi kutsal bir yer olması nedeniyle, Papalık tarafından 1963 yılında, bir "hac yeri" olarak kabul edilen ve Petrus'un Antakya'ya geldiğinde vaaz verdiği yer olarak Hristiyanlığın ilk mabetlerinden biri sayılan, Antakya-Reyhanlı yolundaki bugünkü adıyla "St. Piyer Kilisesi"nde (Aziz Perrus Gratosu), her yıl 29 Haziran günü, İstanbul'dan ve çevre illerden gelen çok sayıda din adamı ve Hristiyan cemaatin katıldığı ayin yapılır.

Roma Çağında, nüfusu yüz binleri bulan bir kent olarak imparatorların gözdesi haline gelmiş. Antakya, Antik Çağa Doğunun Kraliçesi lakabıyla anılır. II. yüzyılda doru Antakya, Roma ve İskenderiye'den sonra imparatorluğun üçüncü büyük metropolisi durumunda idi. imparator Trajan (98-117), Harbiye'den kente su getiren ve kalıntılar günümüze kadar gelmiş olan su kenarı ile büyük bir hanımın inşasını başlatmıştır.

Bu imparator zamanında 115 yılında vuku bulan şiddetli bir deprem Antakya ve Daphne'de büyük ölçüde tahribata neden olmuş, çok sayıda insan ölmüştür. Depremden hasar gören kolonadlı cadde onarılırken, Daphne'de Zeus ve Artemis adına mabetler inşa edilmiştir.

İmparator Antoninus Pius (138-161) döneminde, kentin hemen hemen tamamen tahrip eden büyük bir yangın çıkmıştır. imparator Marcus Aurelius (161-180), 115 yılındaki depremde yıkılan Contenari misini büyük hanımyeni den inşa ettirirken, imparator Commodus (180-192), kendi adına bir hanım bir mabet ile, sporcuların

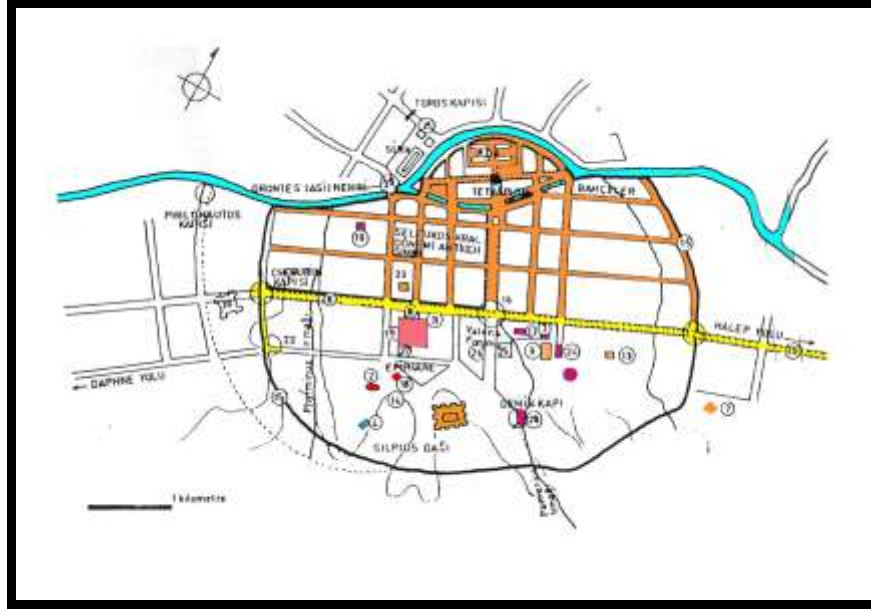
çalışması için üstü örtülü bir yapı (Xystos), İmparator Diğius Julianus (193) ise ortalama 900 m² boyutunda, dördgen ekinde kapalı bir güre alana (Plethron) inşa ettirmiştir.

İmparator Büyük Konstantin'in (Constantinus Magnus, 306-337) Antakya'da inşa ettirdiği en önemli yapı, 327 yılında başlanıp 341'de tamamlanmış olan, sekizgen planlı, iki katlı büyük kilisedir. Büyük Konstantin dönemi, imparatorlukta ki eyaletler arası ticaret yanında Hindu ve Uzak Doğu ile ticaretin geliştidiği, bu nedenle Antakya'da ve diğer Suriye kentlerinde refah seviyesinin yükseldiği yıllardır [17].

Kentin ana ulaşım sistemindeki konumu, Augustus döneminde otombölge olması, doğu ile olan siyasi ticari ve ekonomik ilişkileri sonucu Romalılar döneminde kazandığı yeni kurumsal yapısı ticari ve ekonomik yaşamı canlandırmıştır [23].

Roma imparatorluğunu İ. S. 395'te ikiye bölen İmparator Teodosius, Oğlu Arkadius'u Doğu Roma imparatorluğunun başına getirmiştir. Doğu Roma İmparatorluğu sınırları içinde kalan Antakya Doğu Roma eyaleti konumuna gelmiştir.

Roma döneminde yapılan belli başlı yapılar yerleriyle haritada gösterilmiştir. (şekil 5.5) 1 Cezar (Kosissanon) Bazilikası, 2 Cezar Anfityatırı, 3 Patheon (Oimpiyat Alanı Girişi), 4 Cezar Hamamı, 5 Oimpiyat Alanı, 6 Augustus Bazilikası, 7 Halk Hamamı (İmp. Agrippa tarafından yaptırılan), 8 Kolonatlı Cadde 9 Hipodromun Yeniden Yapılması, 10 İmp. Justinian (Justinien) Tapınağının Restorasyonu, 11 Drenaj Sistemi, 12 Doğu kapısı, 13 Tiberius Meydanı, 14 Halk Hamamı, 15-İmp. Tiberius Kent Duvarı, 16 Plaza ve Tiberius Heykeli, 17 Forum 18 Tiyatro (İmp. Trajan tarafından yaptırılan), 19 Trajan Hamamı, 20 Halep Yolu, 21 Halk Hamamı 22 Daphne Kapısı, 23 Saray ve Tetraplon (İmp. Diocletian tarafından yaptırılan) 24 Commodus Xystos (Anıtsal Kemer) 25 Valens Bazilikası 26 Halk Saati 27 Teodosius Bazilikası 28 Tiberius Kanalı Başlangıcı 29 Köprü (İmp. Diocletian tarafından yaptırılan), 30 Manastır, 31 Büyük (Altın) Kilise

Şekil 5.5 Roma İmp. Döneminde Yapılan Yapılar[23]

5.1.3 Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu Döneminde Antakya

M.S. 2. yy da geniş sınırlara sahip Roma İmparatorluğu 3. yy dan itibaren gerilemeye başlamış, 4. yy da da İmparatorluk gerilemeye devam etmiştir [23].

İmp. Theodosius, (379-395) İmparatorluğu oğulları Arkadius ile Honorius arasında bölükten sonra; 395 tarihinde ölür. Arkadius Anadolu, Suriye, Balkanlar ve Mısır içine alan Doğu Roma İmparatoru olur [23].

Antakya, İmp. Arkadius döneminde Doğu Roma İmparatorluğunun, Costantinopolis, Osta, İskenderiye'den sonra en büyük kentidir. Bu dönemde kent duvarlarının boyu 10 kilometredir. Kent 1750-2100 hektarlık alanı kapsamaktadır. İ.S. 395-396 tarihleri arasında kent duvarları onarılmış, kentin güneyindeki Daphne yolu 1 mil uzatılmış ve birçok hal binası restore edilmiştir.

İmp. Markianus Leo I (457-474) döneminde, 458 tarihinde kentte bir dizi deprem olmuş ve tüm binalar bu depremden etkilenmiştir [24].

İmparator Justinus I (518-527) dönemi ile bunutaki peden dönemler, 458 depreminin arkasından kısa aralıklarla bir zincir halinde devam ederek Antakya'nın iktidal döneminin sonunu belirleyen büyük felâketlerin cereyan ettiği yıllardır.

525 yıl Eki mayında kentte çıkan bir yangın çok sayıda binanın kül olmasına ve çok sayıda insanın ölmesine neden olmuştur. Bundan bir yıl sonra, 526 senesi Mayıs ayının 29'uncu günü akama doğru meydana gelen deprem Malalas'a göre 250 000,

Procopius'a göre 300 000 kişinin ölümüne neden olurken, kentin hemen tamamı tahrip olmuş, ayakta kalabilen yapılar da depremden sonra çıkan yangında kül olmuştur. Bu felâketin yol açtığı kargaşada halk kenti yağma etmiş, birbirlerini öldürmüş ve korkarak kenti terk etmiştir. Daphne ve Seleucia Pieria da bu depremden büyük ölçüde zarar görmüştür. İmparator tarafından kentin süratle imar, su kemerleri, hanınlar ve köprülerin onarılması için büyük meblağlar gönderilmiştir. Mistakbel imparator Justinianus I ve Theodora bu felâket üzerine Antakya'da kiliseler, hanınlar sarnıçlar ve imarethaneler yaptırarak kente olan ilgilerini ifade etmişlerdir [17].

İmparator Justinianus I (Büyük Justinien) (527-565) döneminde felâketler arkaya devam ederek Antakya'nın sonunu hazırlamıştır. 21 Kasım 528'de başlayan depremden hemen hemen bütün yapılar ile surlar yıkılırken, 526 depreminde yıkılarak onarılan bütün binalar da yerle bir olmuştur. 5000 kişinin öldüğü bu felâkette tanrıda af dilemek için kentin ismi "Theoupolis" (Tanrı'nın Kenti) olarak değiştirilmiştir.

M.S. 528 tarihinde Mısır'dan veba olduğu zannedilen salgın bir hastalık sonucu binlerce kişi ölmüştür [11].

40 yılı Haziran ayında Husrev I (Chosroes. 591-579) tarafından, Akdeniz kıyısına kadar istila edilirken, Halep ve Apameia ile birlikte imparatorluğun doğudaki en önemli askeri ve kültürel merkezi olan Antakya da işgal edilmiştir.

Kentin başa gelen bu zincirleme felaketler sonucu, kentin nüfusu bir hayli azaldığından, İmparator Justinianus tarafından imparatorluğun prestijinin tekrar kazanılması amacıyla hedef alan, kentin yeniden imarı da o ölçüde yavaşlamıştır. Örneğin, kolonadlı caddenin genişliği yarıya inerken, uzunluğu azaltılmış olan surların başka yönlerine yapılan ilaveler ile savunma gücü artırılmıştır. Bunun yanında kente su getiren sistemle, kanalizasyon tesisatı elden geçirilirken, harap olan kiliseler onarılmış, yenilerinin inşasına başlanmıştır. Şiddetli yağmurlar sonucu gerek Parthenius Irmağı'ndan (bugünkü ad: Hacı Kuru Deresi) gelen sel sularının ve molozların yaptığı zararı önlemek, gerekse Antakya'nın su sorununa çare olmak amacıyla bu ırmağın üzerinde bir bent yaptırılarak suların kontrol altına alınması, eskiden beri kentin önemli dertlerinden biriydi. Bu görevi yapmakta olan Bâb- Hâdîd

(Denir Kapı) civarındaki surlarda, Justinian devri örgü tekniğine rastlanması, bu imparator zamanında Bâb- Hadid de bazı çalışmalar yapıldığını göstermektedir [17].

İmparator Maurice Tiberius (582-602) döneminde, talihi tekrar parlamaya başlayan Antakya'da, 588 yıl Ekim ayının son günü saat 21'de başlayan bir dizi depremde 60 000 kişi hayatın kaybederken çok sayıda yapı bazılarının temelleri toprak üzerine çıkacak kadar tahribata uğramış, Büyük Kilise ile surların üstündeki kulelerin tamamı yıkılırken, depremin neden olduğu yangınlar felâketi daha da arttırmıştır. Bu felaket sonunda kentin onarılması için imparator para yardım yapmıştır.

Hız. Muhammed'in ölümünden birkaç yıl sonra başlayan Arap fütühat, on yıl içinde İran'ın yanı sıra Bizans'ın doğu eyâletlerini de Arap hâkimiyeti altına aldı. Hâlife Ömer yönetimindeki Arapların, 634 yılından itibaren Bizans topraklarına girmesi ile başlayan Suriye ve Filistin'in istilası, Heraclius döneminde, 20 Ağustos 636'da yapılan Yermük savaşında, Bizans kuvvetlerine karşı kazanılan zafer sonucu Kudüs'e kadar uzanırken, bu arada Antakya, hicretin 17. yılında (Miladi Mart 638) Ebû Ubeyde bin Cerrah kuvvetlerine karşı kısa bir direnmeden sonra teslim oldu.

Araptar Antakya halkını kenti terk etme veya kalma konusunda serbest bırakmışlardır 638 tarihinde Arapların eline geçen Antakya'da Greco-Roma tarihi bitmiştir [24].

5.1.4 Ortaçağda Antakya

Bu olay ile, dokuz asırdan bu yana devam eden ve Roma İmparatorluğu döneminde Doğunun Kraliçesi olarak anılan imparatorluğun doğu sınırında önemli bir askeri üs, bir kültür ve ticaret merkezi olan Antakya'nın tarihinde bir dönem kapanmış, asırlar boyu Roma ve Bizans kültürü yanında, Hristiyanlık ile yorulmuş olan mahalli özelliklerinin İslam medeniyeti ile karışmasından meydana gelen bugünkü İslam kenti karakterinin oluşmasına neden olacak yeni ve uzun bir dönem açılmıştır [17]. Antakya'nın kentsel yol dokusunun ızgara planlı grit sistemden organik sisteme geçişi Arap istilasıyla başlamış oldu. Genel bir örnek vermek gerekirse Şekil 5.6'da Roma kent dokusundan İslam kent dokusuna geçiş gösterilmiştir. Pers ve Arap saldırıları Doğu Akdenizde ki Antik çağ düzenini tamamen değiştirmesiyle ilk çağ bitti ve ortaçağ başladı.

Şekil 5.6 Grid Yol Dokusundan Organik Yol Dokusuna Geçiş[25]

5.1.5 Antakya da Arap Hâkikiyeti (638-944)

7. Yüzyılda Araplar doğu ticaretinde öne mli olan bel geleri ele geçirdiler. Bu nedenle Bizans İmparatorluğu doğu sınırını ve doğu ile ticaret ilişkilerini güven altına almak amacıyla Araplarla sürekli savaşmak zorunda kalmıştır. 7. Yüzyılda Bizans İmparatorluğunun sınır kenti durumundaki Antakya Kentine Halife Ebu Bekir zamanında saldırılar başlamış, Halife Ömer zamanında devam etmiştir. Arapların diğer bir amacı da Anadolu'yu Müslümanlaştırmak olmuştur [26].

5.1.5.1 Araplar

Arapların kente saldırı dıkları tarihlerde, Antakya'da kent organizasyonu ve valinin kontrol meknizması zayıflamıştır. Aynı tarihlerde, kentin ticaret organizasyonları Müslüman kentler örnek alınarak loncalar şekline dönüş müştür. Antakya'da bu dönemde dükkanlar tekrar Kolonatlı Cadde sütunları arasına inşa edil meye başlanmış ve kentin başka yerlerine (Uzun Çarşı Çevresi Arap (Soukh) üslubunda yeni Kolonatlı Caddeler atılmıştır. Antakya Kenti , Hippodamus Sistemli Kent Planını, Arap haki miyetine kadar koruyabilmiştir. Arap haki miyetiyle yaygınlaşan yeni ticaret anlayışı Hippodamus planında zorlamaları ve değışiklikleri getirmiştir [17].

Halife Ömer'in komutanlarından Ebu Ubeyde Bin Cerrah, 637 tarihinde Suriye'yi ege menli ğ altına alınca Arap güvenli ğ açısından Antakya'yı da ege menli ğ altına almak istemiştir. 638 tarihinde Bizans İmparatoru Constantine'nin o ğ lu Heracleios kenti yıkılmaktan korumak amacıyla Halep'in güneyindeki Mercisafer'de Araplarla savaşır ve yenilir. Araplar bu savaş sonunda kente haki molmuşlardır.

638 tarihinde kültürel dönüşüm açısından Hristiyanlaş ma sürecini tamamlayan Antakya, Araplaş ma, İslamlaş ma sürecini yaşama ya başlamıştır.

Antakya Kentini ele geçiren Ebu Ubeyde Bin Cerrah ve kentte asker bırakarak ayrılmış, kentte ' Mirabıtunl örgütünü kurmuştur. Mirabıtun örgütü kentte asayiş sağlamışsa da bu geçici bir çözüm olmuş; halk Arap Askerlerinin varlığına isyan etmiştir. Halife Osman döneminde (644-656) kenti Araplaştırma politikasına devam edilmiş, kentte yerleştirilen Araplarla, Arap egemenliğinin güçlendirilmesine çalışılmıştır [27].

5.1.5.2 Eneviler

Enevilerin kentte yerli halk ile Araplar arasında ayrıcalıklar tanımları, yerli halkın direnişlerine neden olmuştur. Türk asıllı Gurgune Aşireti (685-705) halkın yardımlarıyla Halife Abdülmelik'in ordularını yererek geçici bir süre Antakya'ya hâkim olmuştur.

Eneviler Antakya'yı İslamlaştırma politikasına devam etmişler; I. Velit döneminde Miratı bun Örgütüne bağlı askerlere kentte toprak dağıtmışlardır [27].

5.1.5.3 Abbasiler

Kent, Abrasilerin egemenliğinde iken, 786-809 tarihleri arasında en parlak dönemini yaşamıştır. Harun Ü, Reşit (786-809) Güney Kilikya'yı Antakya'ya bağlamış ve sınır kentlerden alınan vergiyi Antakya'dan almıştır [23].

5.1.6 Selçuklular Döneminde Antakya: (1085-1096)

Bizans ile Selçuklu Devleti arasındaki mücadelenin bir dönüm noktası olan ve Anadolu'daki Selçuklu hakimiyetini kesin olarak sona erdiren kamacı ile hareket eden imparator Romanos Diogenes komutasındaki Bizans ordusu ile, Mısırı fethetmek üzere 1070 yılı ortalarında Anadolu'ya giren Sultan Alparslan komutasındaki Selçuklu ordusu arasında, 19 Ağustos 1071'de Malazgirt'te yapılan savaşta, kendisi de esir düşmek suretiyle yenilen Bizans imparatoruyla akdedilen barantlaşması içinde, aralarında Antakya kalesinin de bulunduğu bir kaç askeri noktanın Selçuklulara bırakılması koşulu da yer almaktadı. Bu yıllarda (1072), St. Peter Kilisesi'nin yakılmasından sonra Antakya'da büyük bir deprem olduğu, Rum patriği ile beraber bin kişiyi intoprağa gömül düğü, Müverrih Vardanın verdiği bilgiler arasındadır [17].

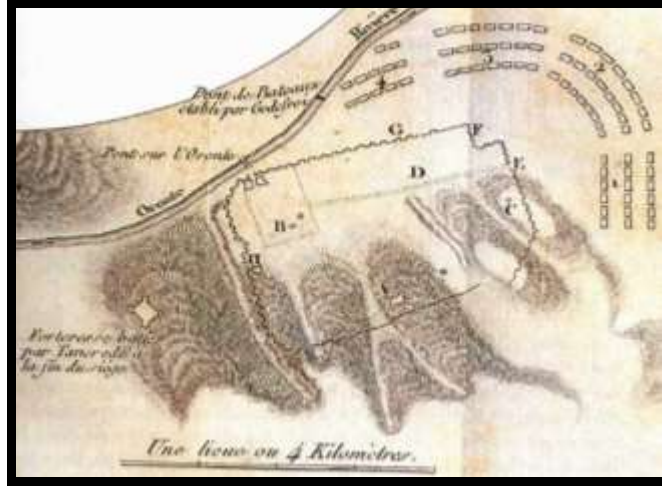
Kentteki en büyük mabet olan Karvsiyana yani Mır Cassianus Kilisesi, içindeki altın, gümüş ve değerli eşyalar alındıktan sonra camiye çevrilmiş, son Bizans birliği de, 12 Ocak 1085'de teslim olmuştur. Hristiyan halkın ibadet edebilmesi için Meryem Ana ve St. George (Aziz Cereis) adlı iki kilisenin inşasına izin verilirken savaş sırasında yıkılan yerler onarılmıştır.

Anadolu ile Suriye'yi birbirine bağlayan önemli bir ticaret yolu üzerindeki Antakya'nın fethi sonucu, sınırlar Halebe dayanan Kutalmışoğlu Süleyman Bey ile Sultan Melikah'nın kardeşi Meliki Sultan Tutu arasında, bölgeye hakim olma konusundaki mücadele nihayet, birbiriyle akraba olan bu iki Selçuklu kumandanının karşı karşıya getirdi. 5 Haziran 1086'da Haleb yakınında yapılan savaş, Süleyman Bey'in yenilgisi ve intiharı ile sonuçlanınca, Antakya bir baka Selçuklu Meliki, Sultan Tutu'nun hakimiyetine girdi. Bu kanlı mücadeleden bir süre sonra 1086 yılı Aralık ayında Halebe gelen Büyük Selçuklu Sultan Melikşah, Tutu'u sadece Dnk meliki olarak bırakıp, Antakya'ya Ya-Syarı vali tayin etmek suretiyle, kenti dorudan doruya imparatorluğa bağladı.

5.1.7. Haçlılar Döneminde Antakya: (1098-1268)

1071 Malazgirt zaferinden sonra büyük bir hızla hakimiyetleri altına aldıkları Anadolu'yu, Türklerden temizleyerek Bizans'a geri vermek, mukaddes topraklar tekrar Hristiyan alemine kazandırmak, Hristiyan hacıların ve seyyahların Kudüs'e gidişlerindeki Selçuklu engelini kaldırmak ve Türklerin kontrolü altına girmiş olan ticaret yollarında tekrar eski Hristiyan hakimiyetini sağlamak gibi çeşitli amaçlar güden ve Papa Urbanus II'nin, 27 Kasım 1095 tarihinde, Clermont Konsili'nde yaptığı çağ üzerine organize edilen Haçlı Seferleri'nin birincisinde, binlerce atlı ve piyadeden oluşan büyük bir Haçlı ordusu, 1096 yaz ile 1097 sonbahar arasında Anadolu'yu geçti.

Bir süre Antakya'da kalarak kendilerine çeki düzen veren ve Kudüs seferi için hazırlıkların tamamladıktan sonra, Kasım 1098'de Antakya'dan hareket ederek, Antakya'yı ele geçirdikten yaklaşık bir yıl sonra, 14 Temmuz 1099'da Kudüs'ü de alarak büyük hedeflerine ulaşan Haçlılar, İstanbul'da Bizans İmparatoru Alexius'a, yemin etmek suretiyle vermiş oldukları söze rağmen Antakya'yı imparatora teslim etmediler ve Bohemond'un ilk haki mi olduğu Antakya Prensiği'ni kurdular [17].

Şekil 5.7 Haçlılar zamanında Antakya Kuşatması [17]

3 Haziran 1098 ile 18 Mayıs 1268 tarihleri arasında, yaklaşık yüz yetmiş yıl Antakya ve civarına hükmetmiş olan Antakya Prensiği, biri prenses olan (Constance 1131-1163) ve Antakya Prensi unvanını taşıyan hükümdarlar tarafından yönetilmiştir.

Antakya, Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan Hristiyanların bağlı oldukları dokuz "patriklik" merkezinden biri idi. Günümüzde de, Ortodoks Kilisesi'ne bağlı dokuz patriklik merkezinden biri Antakya'dadır [17].

5.1.8 Mamluklar Döneminde Antakya: (1268-1516)

18 Mayıs 1268'de saldırıya geçen Mamluk ordusu, Antakya'nın uzun süre direnmesine inkan vermedi ve surların Silpius'a yükselmeye başladığı bir dönemde kente girmeyi başardı. Böylece yüz yetmiş yıldan beridir süre gelen Antakya Prensiği halindeki son Hristiyan hakimiyeti son buldu ve Antakya bir daha el değiştirilmeden üzere İslâm hakimiyetine geçti.

Antakya bir daha hiç bir zaman Antik Çağdaki eski parlak günlerine dönemedi.

Kent Mamluk yönetiminde iç işlerinde bağımsız bir eyalet olmuştur. Bu dönemde Moğolların Anadolu ve Irak saldırılarından etkilenmeyen kent, barış içinde yaşamıştır [23].

Önceleri bir Roma mabedi iken, daha sonra kilise ve son olarak İslâm hakimiyeti döneminde cami haline dönüştürüldüğü konusunda, kaynaklarda birbirinden farklı bilgiler bulunan Habib Neccar Camii'nin medrese duvarında, üzerinde Baybars'ın adı (El Melik üz-Zahir) bulunan bir kitabenin varlığı, buranın en azından Mamluklar döneminden beri bir cami yeri olduğunu göstermektedir [17].

Ünlü Arap seyyahı İbni Batûta, 1325-1328 yılları arasında yaptığı seyahatte uğramış olduğu Antakya için "...ma mur ve büyük bir şehir olup nüfusu çoktur" demektedir. Kenti çevreleyen sağlam surlar gibisine Şamülkelerini hiçbirinde rastlanmadığını söyleyen İbni Batûta, Sultan Melik Zahir Baybars tarafından kentin fethedilmesiinden sonra bunların hepsinin yıkıldığı yazır.

"... Güzel binaları bulunan Antakya'nın ağaçları çok ve suları boludur" diyen ve Antakya hakkında daha fazla bilgi veren İbni Batûta, Asi Nehri'nin kentin dışından geçtiğini ve Habib Neccar'ın kabrinin yanındaki zaviyede gelip geçenlerin duyurulduğunu söyler [17].

Antakya, Osmanlı Yavuz Sultan Selim'in Mercidabık zaferiyle kenti ele geçirdiği 1517 tarihine kadar memluk idaresinde kalmıştır.

5.1.9 Osmanlı Dönemi (1516-1918)

Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim'in (1512-1520) Mısır seferinde Memluk Sultan Kansu Gayri ile yaptığı 24 Ağustos 1516 tarihli Mercii Dabıksavandan sonra, Halap'in işgalini takiben Güney Doğu Anadolu'da, içlerinde Antakya'nın da bulunduğu ve o zamana kadar Memluklar'ın elinde olan kentler birer birer Osmanlı hakimiyetine girdiler. Evliya Çelebi'ye göre, Antakya'nın fethini müteakip, kentin anahtarları Sadrazam Yunus Paşaya teslim edilirken, Diyarbakır Beylerbeyi Bıyıklı Mehmet Paşa vali tayin edildi.

Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar, dört asır Osmanlı hakimiyetinde kalan Antakya, bu süre içinde Halap vilayeti'nin Haleb Merkez Sancağı'na bağlı bir "kaza merkezi" olarak yönetildi. XIX yüzyılın ikinci yarısı ile XX yüzyıla ait umumî salnamelerle Halap Vilayeti Salmeleri'ndeki kayıtlara göre, imparatorluğun çöküşüne kadar, herhangi bir değişiklik olmadan bu statüyü muhafaza ettiği anlaşılmaktadır.

XVI. yüzyılda yapılan Halap vilayeti sayımları içinde Antakya: 1527'de 1006 hane (evli), 131 mücerret (bekar); 1537'de 1196 hane (evli), 265 mücerret (bekar); 1552'de 1087 hane (evli), 395 mücerret (bekar); 1570'de 1074 hane (evli), 387 mücerret (bekar); 1589'de 1064 hane (evli), 511 mücerret (bekar) nüfusa sahipti. Bu nüfus yirmi iki ile yirmi dört mahallede oturmaktaydı. Bunlar arasında Debbus (dört ayak), Haraççı Bekir ve Hallabünne'me (Bas aliye) mahalleleri Osmanlı fethinden sonra kurulanlardır. Sur içinde yer alan mahalleler içinde XVI. yüzyılda en kalabalık

olanlar Habi bün-neccar (Keskekoglu), Culahan, Dörtayak, Kanavat ve 1552 den sonra ismine rastlanmayan Haraççı Bekir mahalleleriydi [17].

XI X yüzyılın ilk yarısında, Osmanlı Devleti'ne başkaldıran Mısırlı Mehmet Ali Paşanın Suriye ve Anadolu'daki yayılma hareketinin basınca ulaşması üzerine, 1833-1839 yılları arasında Mehmet Ali Pasa kontrolünde kalan Antakya'da, bu yayılma hareketini bastırmak amacıyla gönderilen ve Osmanlı ordularına karşı başarılar kazanmış olan Mehmet Paşanın oğlu İbrahim Pasa tarafından 1832-1833 yılında Asi Nehri yakınında bir saray inşa ettirilmiştir. Kentte, Roma, Bizans ve Haçlılar dönemlerinden ayakta kalabilmiş son yapılar ile surlardan, adeta islenmiş hazır taş malzemenin elde edildiği bir ocak gibi istifade edilmiş, buralardan sökül en taşlar kalenin ve sarayın yapısında kullanılmıştır.

1835 yılında İbrahim Paşanın yaptırdığı bir sayımda Antakya'da 6000 Mısır askeri, 5600 sivil ve büyük bir bölümü Suriyeli Ortodokslardan oluşan bir nüfus yaşamakta idi. sosyal yapısında değişimlere neden olan batı tarzı yaşam modeli ve kent yönetimiindeki yeniliklere paralel olarak, kentin Harbiye tarafında, Hristiyan mahallesinin bittiği yerde bir hükümet konağının inşası ve kaza kaymakamlığı teşkilâtının kurulmasından sonra XI X yüzyılın ikinci yarısından itibaren memur aileleri gelip Antakya'ya yerleşmeye başladılar.

XI X yüzyılın ikinci yarısına kadar surlar dışında bir mahallesi bulunmayan Antakya'da, 1876 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra, topraklarından atılan Çerkez göçmenleri için, Asinin karşı tarafında, Muhadrin Osmaniye'ye de daha sonraki adı ile, Yeni Mahalle adı altında yeni bir yerleşme kurulmuştur.

Gerek, geniş düzlüklerden oluşan topoğrafik yapısı, gerekse kent dışında olmasından ötürü arsa fiyatlarının düşük olması nedeniyle, ileriki yıllarda hızla yayılan bu yeni yerleşme, (ki sonradan, Cumhuriyet, Ak evler ve Cebrail mahalleleri adını almıştır) modern yapılar ile, Eski Antakya'nın karşısında, Asi'nin öbür yakasındaki Yeni Antakya'yı oluşturmaktadır.

1822 tarihli Lügat-i Tarihiyle ve Coğrafiyye'de Antakya nüfusunun on iki bin kişi olduğu yazılırken, eski çağda iki yüz binden fazla insanın yaşadığı büyük bir kent olan Antakya'nın o zamanlar Haleb'den daha mahmur olduğu belirtilir. Ancak zaman içinde uğradığı hücumlar ve depremler nedeniyle harabe olan Antakya'nın, önceki

haline nispetle şi mli bir köy halinde ol duğu ve kentte, çok miktarda ipek, zeytinyağı ve sabun ticaretinin yapıldığı yazılıdır.

Osmanlı döneminde Antakya'da vuku bulan çok sayıda depremarasında 1615, 1822 ve 1872 yıllarındaki depremler en önemli olanlarıdır. Son zamanların en etkili depremi 9 Nisan 1872 sabahı meydana gelmiş sarsıntının şiddetinden surların bir kısmı çökerken, Asi üzerindeki köprü çatlamıştır. Kentin üçte ikisinde çok ciddi hasar yapan bu deprende 1000 kişi hayatını yitirmiştir. 1872 depreminde hasar gören yapılar arasında yer alan ve ahşap olan eski kilise, yeniden fakat taş malzeme ile inşa edilmiştir. Bu yapı Antakya'nın en önemli yapılarından biri olmuştur.

1891 yılında Antakya'yı ziyaret etmiş olan ve kent hakkında ayrıntılı bilgiler veren Fransız Seyyah Cui net'e göre kentin nüfusu 23550 kişi olup, bunun 16000'ini Müslümanlar, geri kalanını da Hristiyan ve Yahudiler oluşturmaktadı. Bu nüfus içinde Türkler, Suriyeliler, Araplar ve En sarîler Müslüman gurubu tekil ederken Rumlar ile Katolik ve Gregorien Ermeniler, Hristiyan gurubu oluşturmaktadı. Kazanın tümünde yaşayan nüfus ise, çeşitli etnik kökene bağlı çeşitli mezheplere mensup Müslüman ve Hristiyan cemaatten oluşan çok daha heterojen bir yapıya sahipti.

XVI yüzyıla kadar hiç Hristiyan bulunmayan Antakya'da XVIII. yüzyıldan itibaren Hristiyan aileler yeniden yerleşmeye başladılar. 1846 yılında bir İtalyan papazın başlattığı misyon, 1851'de Hristiyanların tekrar örgütlenmesini sağladı ve misyonerler 1860'da Antakya'da kendi evlerini inşa ettiler

Gene Cui net'in verdiği bilgilere göre 1891 yılında Antakya'da 24 cami, 28 mescit, 2 tekke, muhtelif seviyede toplam 42 okul, 3 kilise, 5 hanım 117 çeşme, 3374 hane, 1451 dükkân, 35 toptancı mağazası, 20 han, 3 otel, 14 kahvehane, 1 eczane, 25 fırın, 5 su değirmeni, 9 sabunhane, 13 ipek atölyesi ile kaymakamın resmî ikametgâh olan bir konak bulunmaktadı [17].

1893 tarihinde çıkan kolera salgınında, 4000 Hristiyan kenti terk ederken bir çok kişi de hayatını yitirdi [12].

Süveyş Kanalı'nın açılmasına kadar, Mezopotamya'dan Akdeniz'e gelen yollar ile, Mısır'dan kuzeye çıkan yolların kesişme noktasında olan Antakya, bu tarihten sonra, kanalın yeni bir ticari güzergâh oluşturmaları ve Badat Demiryolu Hattı'nın çok güneyinde kalması nedeniyle, Suriye'deki diğer önemli merkezler gibi, ticarî

öne mi ni gi derek kaybetme ye başladı. Ancak Suri ye toprak lar, sahi p ol du ğu zengi n ha mmadde pot ansi yeli nede ni yle önce ki yü zyıl lar da ol du ğu gi bi batılı lar iç in dai ma "ca zi p bir ül ke" vas fi ni ko ru mu ş tur [17].

5.1.9.1. Seyahat na me ler

Anadol u Ya rı ma dası, Av ru pa ile Ya kın Or ta ve Uzak Do ğu ül ke le ri ara sı nda ki ana ti ca re t yol la rı ü ze ri nde bu lun du ğun dan, Os man lı lar dan önce ki dö ne m ler de ve Os man lı İ m pa ra to rlu ğu ku ru l du k tan son ra çok sa yı da gez gi -co ğ ra fyacı ana ker van yol la rı nı iz le ye rek Anadol u ya üç yüz ü aş kın in ce le me ge zi si dü zen le ni ş ler dir. Seyahat na me ler, ana ti ca re t yol la rı nın dü ğü m nok ta sı ol an Ant aky a ti ca re ti ve ti ca re t mer ke zi iç in kay nak ni te li ğ in de dir.

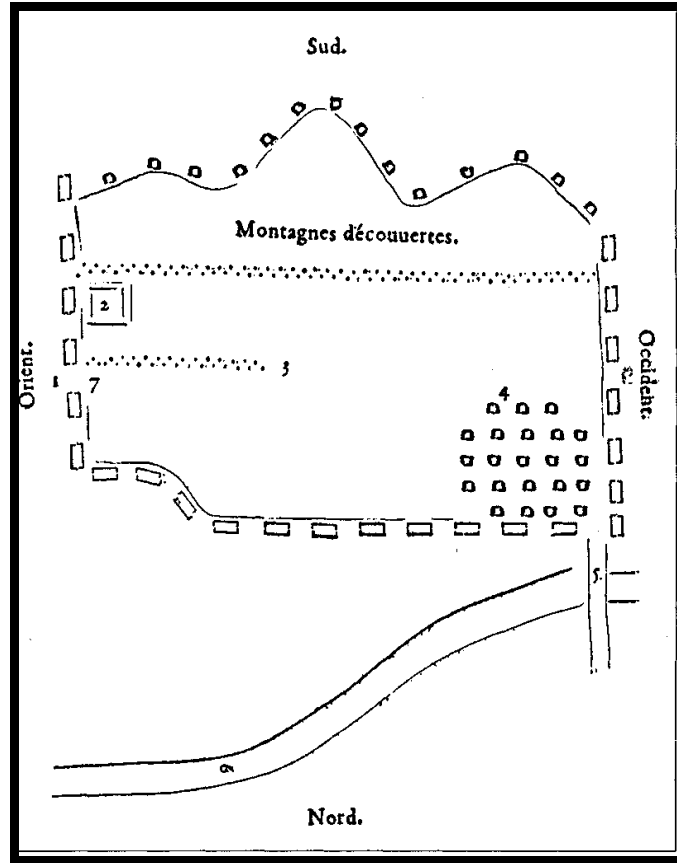
Os man lı İ m pa ra to rlu ğu dö ne mi nde, ö ze lli kle Tan zi ma tın ila mı ndan son ra ba tı ya aç ıl ma po li ti ka sı ile ba tı da ki ko lo ni za syon ha re ke ti ni n ko şu tu ol arak Anadol u nun kay nak ları nın sa p tan ma sı ça ba sı son ucun da ba tı kö ken li so syo ekono mik ya pı ya ait in ce le me ler sa yı ca art mış tır. Anadol u kay nak ları nın sa p tan ma sı ça ba sı, 19. yy. son ları nda Du yun u Um u ni ye' ni n ku ru lu ma sı ya art mış tır, İn gi liz ve Fran sı z lar ın gi ri ş ti k le ri ko lo ni za syon ha re ke t le ri ni n son ucu, ya ban cı se yyah lar ın ço ğ un lu ğu İn gi liz ve Fran sı z h ü kü met gö rev li le ri dir.

Pietro della Valle: A ğ u sto s 1625 de zi ya re t et ti ğ i Ant aky a ha k k ı nda pek ay rı nt ı lı bil gi ver me ni ş ol an Pietro della Valle, bu na mu ka bil kent ha k k ı nda ç i zi li dokü man lar ın en es ki le ri nden bi ri ol an Ant aky a' nı n bir plâ nı nı ç i z mi ş tir (Bkz. Ş e kil 5.8)

Ant aky a' ya do ğ u ka p ı sı de di ğ i, St. Paul Ka p ı sı' n dan gi ren Della Valle, ka p ı n ın sol ta ra f ı nda, ken a r ı nda bü y ü k ağ a ç lar ol an bir ha vuz dan (sar m ı ç) ba h se der ken, da ğ lar dan ge len bir de re ile bes len di ğ i iç in dai ma su ile do lu ol an ve iç in de can lı ba l ık bu lun an ha vuz ba ş ı' n ı, yol cu lar iç in se rin ve çok gü zel bir di n len me ye ri ol u ş tu ru du ğu nu söy ler. Ka p ı n ın sa ğ ı nda ise iç in de, bü y ü k ve gü zel bir to noz la ört ü l ü bir o da n ı n ye r al d ı ğ ı yük sek bir ku le ni n var l ı ğ ı ndan ba h se den della Valle, bu ka p ı dan baş la yan, be yaz mer mer ta ş lar la dö ş eli, çok ge ni ş ol ma yan uz un bir yol u, Ant aky a' nı n iç i ne ka dar de va met ti ğ i nden söz e der. Çok sa yı da ku le ile de ste kle ni ş ol an ve Asi Ne h ri ken a r ı ndan baş la ya rak, da ğ lar ın dor u kl a r ı na ka dar de va m e den ve kenti çe pe çe vre sa ran muh te ş e ms u r lar ı n, çok gü zel ve pek az bir y ı k ı nt ı lı ya he men he men ta na m ı n ı n ay a k ta dur du kl a r ı nı be li rtir.

"... Ant aky a, uz un lu ğ u (ki l m il ka dar d ır) ge ni ş li ğ i nden bi raz faz la ol an, aş a ğ ı yu ka r ı

kare şeklinde bir kettir"diyen della Valle, bir çok kapısı olan bu kentin, yedi tepeden oluşan dağların doruklarına kadar devam ettiğinden bahseder. "... Antakya kentinde bugün çok az insan oturmaktadır" diyen seyyah, Antakya'daki evleri, harabeler veya kenti tamamen dolduran bahçeler arasında yer almış basit yapılar olarak nitelendirir. Kentte, evler de dahil olmak üzere, surlardan başka hiç bir yapının ayakta durmadığını belirtir [17].

Şekil 5.8 Hetro della Vallé'nin Antakya kenti planı:

1 Doğudaki, (kente girdiği miz) kapı, 2 Canlı balık havuzu veya sarnıç, 3 Kente giden mermer yol, 4 Kentin bilindeki bir kaç ev (Della Valle, "Kent" tabiri ile antik Antakya'yı, "bir koç ev" tabiri ile de, eskiye kıyasla çok küçük olan, otarihte görmüş olduğu Antakya'yı kastetmektedir. A D), 5 Kentin dışında kapının yakınında olan Orontes'i geçen köprü, 6 Orontes, 7 İçinde oda bulunan büyük kule.

Evliya Çelebiye göre: 16 ekim 1648 de Antakya, Surlardan ve kaleden "eski ve büyük Antakya Kalası" diye söz eder surlar, beş adet yüksek dağ üzerine kurulmuş olup dağların yüksek yerlerinden Asya kıyısına kadar uzanan, yarısı dağın yüksek

yerinde yarısı dağın eteğinde, oniki mil veya kırk sekiz bin adı m uzunluğunda, normal yürüyüşle oniki saatte dolaşılan, "duvarların yüzü seksen-yedi bina arşın" olan çok büyük bir kaledir. Burçların ve kale duvarlarının yüksekliğini başka hiç bir burç ve kale duvarında görmediğini yazan Evliya Çelebi, doğu tarafında dağlar üzerindeki duvarların "tam seksen melik zira" yüksekliğinde, Asi sahili tarafındakilerin ise bunlardan "yirmi zira daha alçak" ve yalın kat duvarlardan oluştuğunu yazar.

Surlarda kullanılan taşların herbirinin bir fil büyüklüğünde olduğunu, kesme taş işçiliğinin mükemmelliği sayesinde bütün surların sanki tek bir kayadan ibaretmiş gibi görüldüğünü, dağ tarafındaki surların yirmi

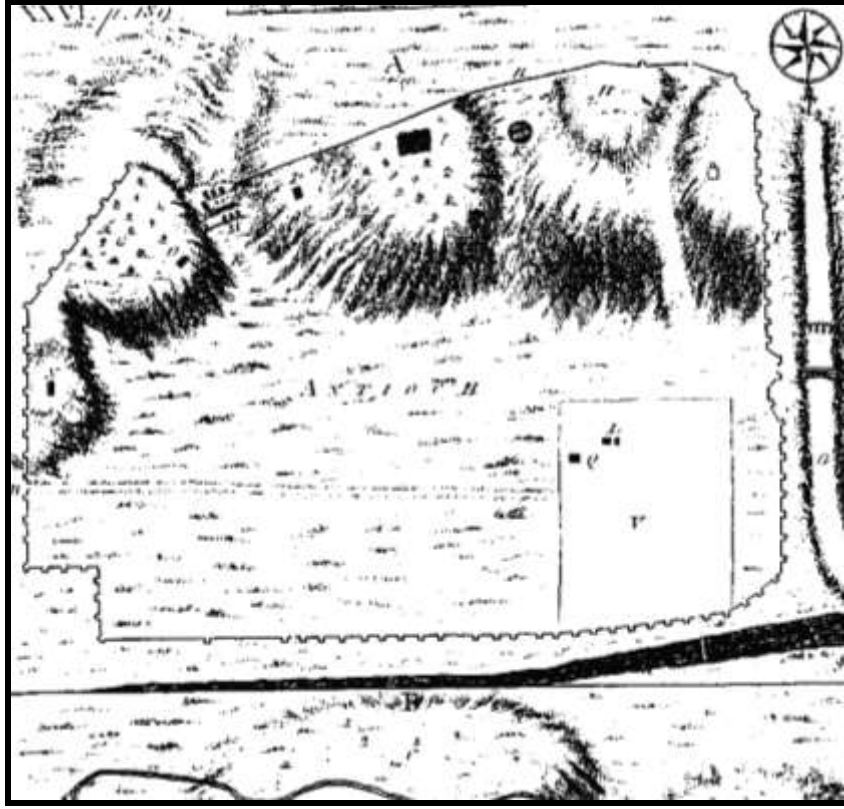
zira genişliğinde, kulelerinin ise içlerinde beş kat bulunan yüksek yapılar olduğundan bahseder.

Kente, batıdan Asi üzerindeki büyük bir köprüden, kuzeyden ise, iç yüzünde pınarların bulunduğu yirmi arşın yüksekliğindeki Halep Kapısı'ndan girildiğini söyler.

Mamur evlerin Asi Nehri kenarında toplandığını yazan Evliya Çelebi, Antakya'da sekiz aded büyük saray bulunduğunu, bunlardan birinin, aşağı şehirde geniş salonu, bir çok odaları bulunan, kapısı demirden ve zincirli Ketaağaç Paşa Sarayı olduğunu belirtir. Kentteki medreselerin İstanbul'dakiler gibi kagir olmadığını, kırk kadar sıbyan mektebi ile üç yerde darül kurra bulunduğunu, bütün bunların güzel mektepler olduğunu söylerken, Habib Neccar'a ait biri aşağı şehirde, diğeri de dağda olmak üzere iki tekke bulunduğundan söz eder.

Evliya'ya göre *"üçyüz dükkanlı bir çarşısı, dokuz aded bekârlara mahsus ham ve kayınetli eşyaları n satıldığı kagir ol mayan bir bedesteni"* bulunan Antakya da' küçük ve faydalı hanamlardan, Asi kenarında vekale duvarlarını niçt tarafında olan hanamı suyunu dolaplar vasıtasıyla nehirden sağlar [28].

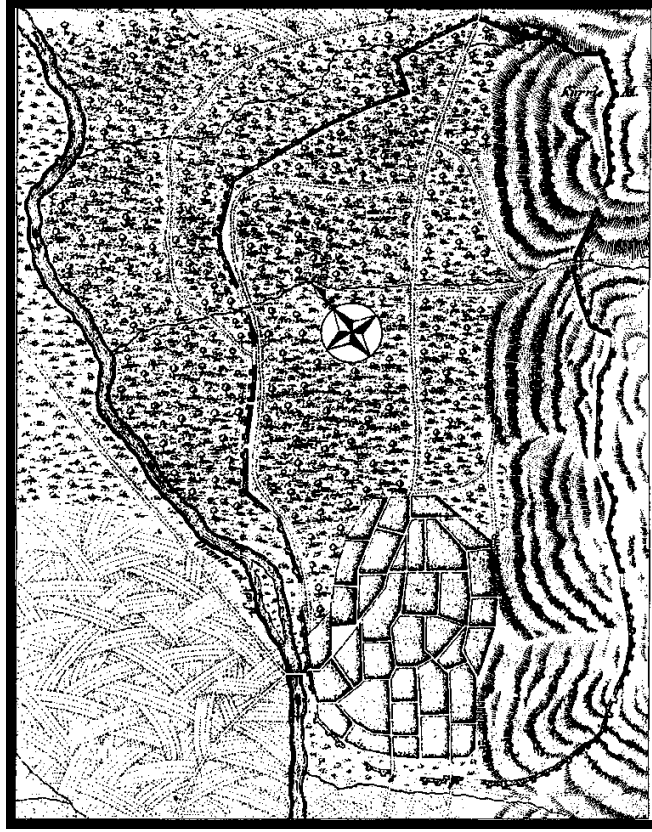
Richard Pococke göre: Antakya, 1738 yılında Antakya'ya gelmiş olan Pococke özellikle surlar ve Antakya'nın çevresi hakkında bilgiler vermiştir. Çok sık olan depremlere rağmen, sağlam yapılmış oldukları için bir kısmı ayakta kalmış olan surlar vasıtasıyla, antik çağdaki Antakya'nın sınırlarının hala görülebildiğini söyleyen Pococke, bir de Antakya'nın planını çizmiştir [17](Bkz 5.11).

Şekil 5.9 Pococke' a göre Antakya'nın planı [17]

B Güney'deki çok sarp, yüksek tepe, **C** Doğu'daki daha alçak tepe, **E** Sel yatağı, **F** De mir kapı, **G** Sel yatağı, **H** Yüksek tepe, **I** Diğertepe ve Üzerindeki kale kalıntıları, **K** Yuvarlak sarnıç, **L** Saray kalıntıları, **M** De mir Kapı altındaki ke nerkalıntısı, **N** St. Peter Kilisesi, **O** St. John Kilisesi, **P** St. George Kilisesi, **Q** St. John Chrysostom'un evi (?), **R** Bablous Kapısı, **S** Nehir, **T** Batı surları, **V** Bugünkü kent.

Carsten Nebuhr'a göre: Antakya kenti : 1766 tarihinde Antakya'yı ziyaret eden Carsten Nebuhr Antakya'yı çok iyi durumda olma ya 2500 evde yaşayan insanların Antakya'nın Nüfusunu oluşturduğunu, ancak kendisine göre bu rakamın daha büyük olması gerektiğini söyleyen Nebuhr, evlerden bazıların neğik çatılı ve kiremit örtülü olduğunu anlatıyor. Ayrıca seyyah kentin bir de plan ve krokiğini çizerek surları, kentinişgal ettiği alan ve kent kapılarını göstermiştir [17](Şekil 5.10).

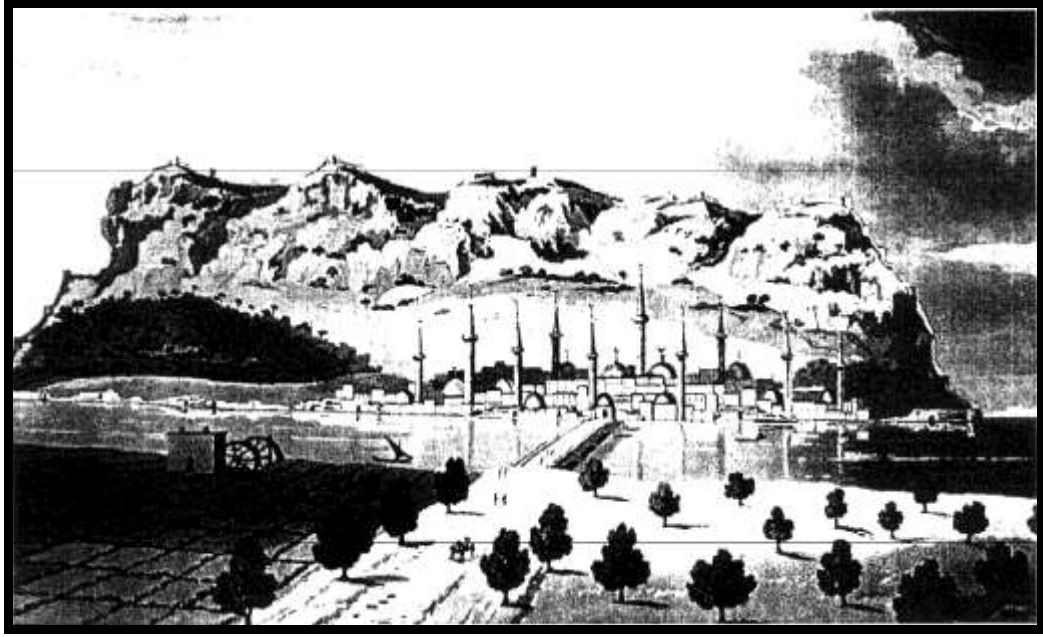

Şekil 5.10 Carsten Nebuhr’a göre Antakya kenti[17]

Abraham Parsons ; Aralık 1772 de Antakya’yı ziyaretinde kenti şöyle tasvir eder: “şehir, çok yüksek bir dağın etekleri ile, sahil surlarını yalayan Orontes(Asi nehri) arasında kurulmuştur. Kent, doğu ile batı kapıları arasında üç milden fazla bir uzunluğa sahip olup doğu-kuzeydoğu ve batı-güneybatı yönündedir. Bugün bir buçuk milden daha uzun olan yerleşmenin kentin doğu kapısına en yakın kısmı bir çeyrek mil, batı kısmına en yakın kısmı ise yarı mil uzaklıktadır.”

“kapılar ile kent yerleşmesi arasında kalan alanların dağ tarafı dutluklarla, nehir tarafı ise meyve bahçeleriyle doludur. Orontes’in karşı tarafında, Antakya halkının ihtiyacını karşılayan büyük sebze bahçeleri bulunmaktadır ve bu bahçeler nehir kenarındaki garip aletler vasıtasıyla sulanmaktadır (Bkz Şekil 5.11).

“Eski kent, temel kalıntılarından da açıkça görüldüğü gibi, tepeye doğru, dağın yarısına kadar uzanan bir alana yayılmıştır. Fakat bu kısım Antakya’nın iktisadi çağındaki büyüklüğünün dörtte birinden daha küçük bir alanı işgal eder. Bugünkü Antakya ise söz konusu alanın altıda biri kadar bile olmayan bir büyüklük içindedir.”

Şekil 5 11 Abraha m Parsons' un seyahat na nesi nde Ant akya [17]

Ali Bey 20-30 eylül 1807 Antakya'yı ziyaretinde Antakya hakkındaki görüşleri. Fas, Trablus, Kıbrıs, Mısır, Arabistan, Suriye ve Türkiye'ye 1803-1807 arasında yaptığı seyahatte Antakya'ya da uğrayan Ali Bey, Halep paşasına bağlı olan Antakya valisi Hacı Bekir Ağa'nın muhteşem konağında, kısa bir süre misafir edildiğinden bahsederek, Antakya'daki izlenilerini anlatmaya başlar.

Türklerin bu şehre *Antahia* dediklerini ve kent nüfusunun 15 000 Müslüman, muhtelif mezheplere mensup 3000 Hristiyan ve 150 Yahudi'den ibaret olduğunu yazan Ali Bey, modern Antakya'nın, eski kentin küçük bir kısmını işgal ettiğini söyler. Gördüğü devasa uzunluktaki surların, Antakya'nın eski ihtişamının şahitleri olduğundan bahseden Ali Bey, kente girdiği eski kapının muhteşem görünümünü, ancak her an yıkılacak bir durumda olduğunu belirtir.

Görüş olduğu modern şehir hakkında çok az bilgi veren ve "*Antakya sokakları çok dar olup iki tarafı yayalar için epeyce yükseltilmiştir. Evler taş olup, tek düze bir görünüm içindedir. Mekte'den beri ilk defa üzeri kiremit örtülü evleri burada gördüm Her şey buranın çok yağmurlu bir memleket olduğunu gösteriyor.*" yorumunu yapmıştır [17].

James Silk Buckingham Antakya'yı ziyaretinde Mayıs 1816, Doğu Akdeniz sahil şehirleri arasında yaptığı bir kıyaslamada Antakya'nın, Yafa ve Lazkiye'den daha büyük, Halep, Şam ve Hama'dan daha küçük, Kudüs ve Humus ile aynı büyüklükte

olduğunu belirten Buckingham kentin kayalık ve uçurumlu Cebel Akra silsilesi sonunda, eski adı Casius Dağı olan tepenin kuzey batı kenarında, çıplak bir yamaçta yer aldığı msöyledikten sonra kentin bir tasvirini yapar. "Evler çoğunlukla taş yapılar olup çatıların tek eğimli ve kırma kiremit ile örtülüdür. Genellikle iki katlı olan evler arasında üç katlı olanlar da vardır. Üst katlarını inşa malzemesi ahşaptır. Sokaklar dar olup iki tarafta yayalar için yükseltilmiş kaldırımlar ve bunların arasında ise, atlar için çok dar ve derin bir geçit yer alır. Bu geçit, bazı yerlerde iki hayvanın yan yana geçmesine inkân verecek bir genişliğe ulaşır.

"Çarşıları, ülkenin diğer yerlerinde görülmediği gibi açık pazarlar halindedir. Büyük bir alana yayılmış olan kent, çok sayıda bu çarşıların etrafını sarmaktadır. Bu çarşılarda, aranan bütün ihtiyaç mallarını bolca bulmak mümkündür.

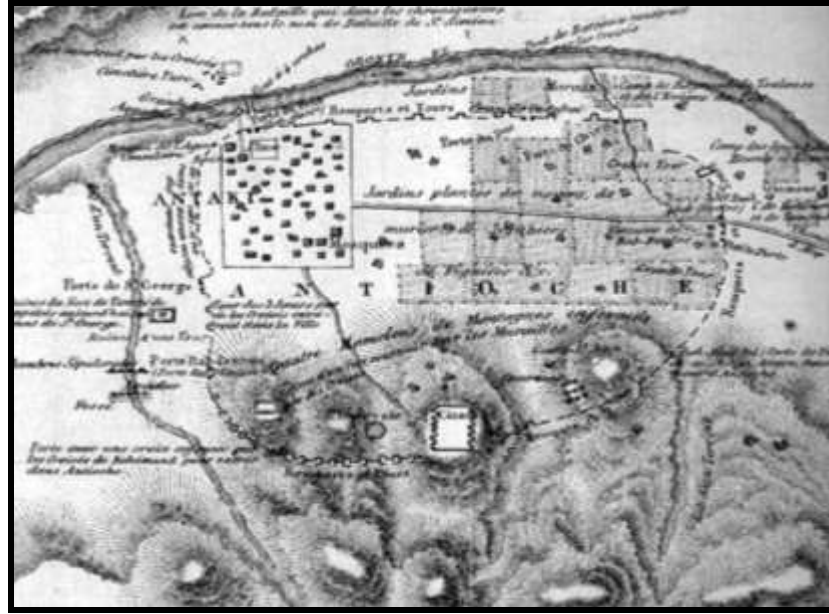
Antakya'da üretilen mallar arasında; çömlekler, pamuklu bez, kumaş, ipek, deri koşumtakımları yer alır. Saracı işleri arasında özellikle at başlıkları, kelesper, vb. maddeler, ince bir işçilikle yapılmıştır. Antakyalı deri ustaları ünlüdür.

"Onbinden fazla olan nüfus içinde, ortalama 150 Hristiyan ve 20 Yahudi aile vardır. Halkın konuştuğu dil Türkçedir. Müslüman ahali, Türkçeden başka bir dil kullanmazken, Hristiyanlar güneydeki ülke ile Ucam ilişkileri nedeniyle sadece Arapça'yı anlarlar.

"Şehirdeki ondört camiden altısında, minareler ince ve beyaz renkte olup şerefelerini üstü örtülüdür. Mavi renkteki külahlarının üstünde bir hilâl vardır. Bu camiler katıksız, Türk zevki ne göre inşa edilmiştir. Diğer altı cami ise minareler daha alçak ve kalın gövdeli olup, sekizgen kesitlidir. Bunların şerefeleri açıktır. Camilerin çatıları düz veya Suriye-Arab tarzında kubbelidir. Halk arasında büyük hürmet gören iki türbe, cami olarak kullanılmaktadır."

M Mchaud ve M Poujoulat'ın haziran 1831 de ziyaret ettikleri kent hakkında 1822 depreminin Antakya'da büyük tahribat yaptığında bahsetmektedirler, ayrıca Antakya'nın evleri çok küçük ve hafif konstrüksiyona sahiptir. Buranın sakinleri bir depremsırasında yıkıntılar altında kalma korkusuyla yüksek ve kalın binalar inşa etmekte istenmemektedirler şimdiki evler yakınzamanda yapılmıştır." demektedirler.

O günkü Antakya hakkında bir de çizim yapmışlardır.(Bkz şekil 5.12)

Şekil 5.12 Mi chaud ve Poujoul at’a göre Antakya 1831[17]

Li eut-Coloni el Chesney, İngiliz hükümeti tarafından, Fırat ve Dicle nehirlerinde bir inceleme ve keşif gezisi yapmakla görevlendirilen Chesney, kavalalı Mehmet Ali İbrahim Paşa’nın oğlu İbrahim paşanın kontrolü altında bulunduğu zamanda ekim 1835 te ziyaret eder. Chesney seyahatnamesinde Antakya hakkında “ Kentte birkaç hanım 1 sinagog 1 medrese ve 14 ca mi vardır. Evlerin planları Türk evleri gibidir. Genellikle taş olan bu yapıların, ahşap karkas olan kısımlarını niçleri güneşte kurutulmuş tuğla ile doldurulmuştur. Çatıları kiremit ile kaplı beşik çatılardır. Portakal ve nar ağaçlarıyla göl gelenen avlulardan çıkan merdivenler, üst katlardaki koridorlara ve balkonlara ulaşır. Yaz mevsiminde, batıdan esen serin rüzgarı alabilmesi için kapılar ve pencereler, genellikle bu yöne bakarlar, sokaklar dar ve kirli olup ortasındaki su yolu vasıtasıyla kısmen temizlenir.” yorumunu yapmaktadır [17].

5.1.10 Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Sonrası Antakya

I. Dünya Savaşı'ndan sonra İskenderun’a giren Fransızlar, 7 Aralık 1913’de Antakya’yı işgal ettiler. Türk Hükümeti milli çıkarları gereği 20. Ekim 1921’de Fransız Hükümeti ile yaptığı Ankara Antlaşmasıyla Hatay’ı Türkiye sınırları dışında bıraktı [24].

5.1.11 Fransız Mıandası Dönerinde Antakya

20. Eki m 1921' de Fransa ile Türkiye Hükümetleri arasında imzalanan Ankara Antlaşması hükümlerine göre; Antakya, İskenderun, Kırıkhan, Reyhanlı, Altınözü ve Samandağ 'İskenderun Sancağı" adıyla özerk bir yönetsel yapı için-de birleştirilerek Fransız Mıandası altındaki Suriye'ye bağlandı. Sancakta res mî dil olarak Arapça'nın yanı sıra Türkçe'de kullanılacaktı.

Fransız Mıandası idaresi Antakya'da Hristiyan azınlığ ve Müslüman Arapları kullanarak Türklere baskı yapması üzerine kentte iç çatış malar ve Fransızlara karşı diren me hareketleri başladı."Halk Fırkası" ve "Antakya-İskenderun Yurdu" Cemiyetleri Fransızlara diren mek için kurul du.

Fransız Mıanda idaresi yerli halk arasında ayrı myapma politikasına devam ederek; Türklerin yaşad ığı Arak Ovasına yatırını yapmamıştır. Buna karşı, Toprak kale Demiryolunu sağlamıştır ve Antakya elektrifikasyon çalış maları ve İskenderun Limanı'nı genişlet me çalış maları gibi azınlığın yaşad ığı yerlere ekonomik yatırı mlar yapmışlardır. Mıanda idaresi altındaki Antakya'da kenti ikiye bölen büyük bir cadde (Kemal Paşa Caddesi) yapılmıştır [23].

Fransız Mıandası döneminde açılan caddenin iki yanına yapılan yeni evlerin alt katları dükkan olarak kullanılmaya başlanmıştır. İbrahi m Paşa tarafından yaptırılan Saray Caddesi, bu dönemde gazino ve lokantaların bulunduğu bir alan haline gelmiştir.

5.1.12 Bağ ınsız Hatay devleti Dönerinde Antakya

Antakya'da yapılan askeri düzeydeki görüş meler, 4 Temmuz 1938 de antlaş mayla sonuçlandı. Antlaş ma'nın en önemli maddesi, sancağı n toprak büt ün lüğünü korumak üzere 2500 Türk ve 2500 Fransız askerinin Hatay'a girmesini ön görüyordu 5 temmuzda İskenderunla gelen Türk birlikleri Antakya'ya girdiler. Hatay Devletini kuruluş çalış maları tamamlanarak 2. Eylül. 1938 de Hatay Millet meclisi törenle açıldı ve ilk toplantısını yaptı, Hatay Devletinde Gümrükler Suriye ile ortaklaşa yönetilecek, para birimi Suriye lirası olacak, posta ve telgraf hizmetleri Suriye posta telgraf sistemine bağlanacak ve Hatay Devleti'ni dışta Suriye Devlet Başkanı temsil edecekti.

5.1.13 Türkiye Cumhuriyeti, Hatay İli, Merkez İlçesi Oan Antakya

1339 da Hatay Millet Meclisi aldığı bir kararla Türkiye Cumhuriyeti yasalarının geçerli olacağını ve Hatay ile Türkiye arasındaki sınırların kaldırıldığını duyurmuş ve 23. Haziran 1939 da Türkiye'ye katılmıştır [24].

5.2 Konya'nın Tarihi ve Tarihsel Süreçte Kentsel Değişimi

Konya adının klasik çağ kaynaklarında "İkonion" ya da "İkon aslından geldiği yazılıdır. Bunun da Deukalion tufanından sonra Proraetus'un yaptığı insan şekilli kalıplara (İkon) bağlanmaktadır [21].

Metodolojiye göre ise antik çağlardan Danaina adını taşıyan şehre bir ejder musallat olur. Ejderin kafasını kesen Perseus'e şükran ifadesi olarak gelire anıtının dikilmesini ile İkon ülkesi anlamına gelen ikonium adının verildiği, bunun da zamanla Konya şeklinde söylendiği ifade edilmektedir. Bu rivayeti şehirde basılan paraların üzerinde ejder ve Perseus'un resimlerinin bulunması kuvvetlendirilmektedir.

Bir başka rivayet ise Konya'nın bir faşında yazılı olarak koniou ismine rastlandığını ve bunun Frik dilinde Kayania kelimelerinin kargılığı olduğu, bu ismin de Roma devrinde İconium şekline dönüştüğü şeklindedir. Değişik hacli kaynaklarında ise Konya'nın ismi Yeonium Conium Stancona, Cuni'nin İtalyan sahilnamelerinde ise, Conion, Cogne veya Cogna olarak geçmektedir. Arap kaynaklarında bastaniti baren Kimeye olarak bilinen kentin adı son devir batı kaynaklarında Konich, Conia veya Konia olarak geçmektedir [21].

Efsaneye göre ise Horasan erenlerinden uçarak Anadolu üzerine gelen iki ermiş Konya üzerinden geçerlerken aşağıda şirin bir yer görüp dururlar, biri diğerine konayım mı diye sorar, diğeri de "Konya" şeklinde cevap verir. Burada kalıp bir kent kurarlar ve kentin adı Konya olur. Efsane Anadolu'nun Türkleşme süreci içinde toplum ve toprak arasında kültürel bir ortaklık, bir bağ oluşturulması gayretlerini ortaya koyar. Benzer tarzda olayların Anadolu'nun fetih sırasında sık sık karşılaştığını da (Fethedilen kasaba ve kentlere isim verme törenlerinin yapılması) yine göçel olarak yaşama alışmış Türk toplumunu toprağa bağlama gayretleri olarak görmektediriz. Bir anlamda da bu kazanımları toprakları kültür ve tarihi ile kendi den mal etme çabası olarak düşünülebilir [21].

5.2.1 Tarih Öncesi çağlarda Konya Yöresi

Konya civarında bulunan Çatalhöyük tarım devri mende gerçekleştirdiği ve hayvanları ehlileştirmeye başladığı bilinen ilk yerleşmelerdendir. Öeyandan Isparta Bozönü ve Eskişehir, Ankara dolaylarında Paleolitik çağa kadar uzanan yerleşmelere rastlanması Konya'da yerleşmenin Paleolitik çağa kadar dayandığını kuvvetlendirmektedir. Neolitik çağ verilerine Konya'da daha yaygın olarak rastlanmaktadır. Beyşehir ilçesine bağlı Cukurkent köyü höyüğünde, Alaaddin tepesinde, Çumra Çatalhöyükte benzer karakterde neolitik izlerine rastlanmaktadır. Konya'nın Antakya'dan başlayarak Mezopotamya'ya kadar uzanan türdeş bir kültür kuşağının içinde yer aldığı düşünülürse ilk devirlerden itibaren Konya'da yerleşmelerin varlığı bilinmektedir. Kalolitik çağın verilerine Bayat ve Şakşak'ta rastlanmaktadır [29].

Bakır çağının izlerine ise gerek Konya içinde bulunan, gerekse civar köy ve kasabalarda bulunan höyüklerde geniş ölçüde rastlanmaktadır. Protolitler ve Hititlerle bakır çağı en verimli devrini yaşamıştır.

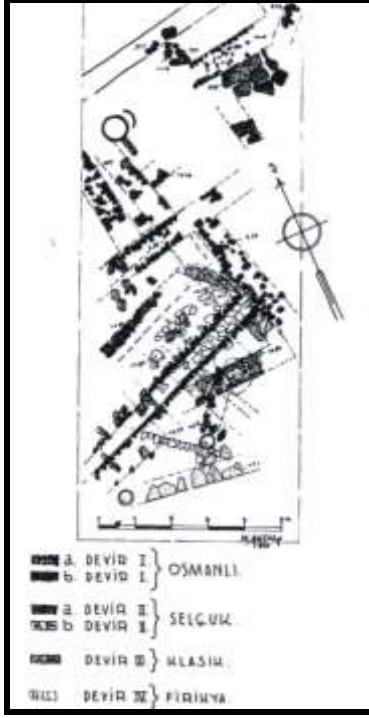
Şehrin çekirdeğini oluşturan Alaaddin Tepesi'nin Neolitik dönem(MÖ 9000-5000) sonlanıle Kalolitik dönem(MÖ 5500-3000) başlarında kurulduğu, MÖ 2400 den başlayarak günümüze kadar sürekli kullanıldığı anlaşılmaktadır [29].

1941 yılında Türk Tarih Kurumu adına Alaaddin Tepesi'nde yapılan kazılar da bu görüşü desteklemiştir, tepenin MÖ 2000 yıllarından beri düzenli olarak iskân görmüş, bugünkü yüksekliğinde geniş bir höyük olduğunu kanıtlamıştır. Kazılarda Frig Hellenistik, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemi yerleşmeleri belirlenmiştir. Uzun süre Hititler'in egemenliği altında kalan kent, MÖ 1000lerde Frigler tarafından alınmıştır.

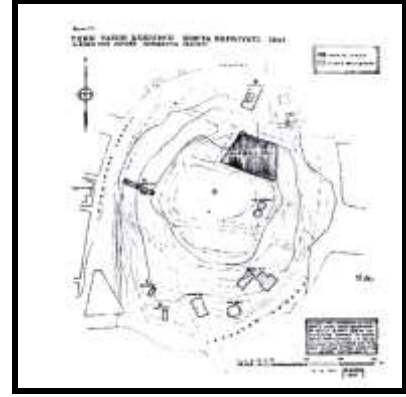
MÖ 1200 de Gordionu merkez yapan Fryglerin ilk olarak Konya civarında Karahöyükte oturdukları, daha sonra da şehri Alaaddin tepesinin bulunduğu yere taşıdıkları, Alaaddin tepesinde ve Karahöyükte yapılan kazılardan bulunan seramik ve İskandan anlaşılmaktadır [29].

MÖ VII- VI. yüzyıllarda adının Kavanıa olduğu öne sürülen Konya önemli bir Fryg şehri durumundadır.

Frigler zamanında surlarla çevrilmiş iç Kalé de (Alâeddin Tepesi'nde) gelişen Konya kentinin yuvarlak planlı olduğu, iç Kalé'yi kuşatan surun en az dört kapısı bulunduğu, yolların merkezden yayılan düzenli bir sisteme sahip olduğu, nezarlık dışındaki yapıların iç Kalé'de yer aldığı, kısacası bir "kale-kent" olduğu anlaşılmaktadır [29].

Şekil 5.13 Alâeddin Tepesi'ndeki Kazılar[29]

Şekil 5.14 İç Kale Vaziyet Planı[29]

5.2.2 Lidya - Pers - Grekler

Konya Fryglerden sonra, Kimmer istilasıyla Lydya'lıların eline geçmiş ve Lydya Kralı Kreusos (MÖ 554) zamanında Pers'lerin (İranlılar) Anadolu'ya istilası na kadar da Lidyalıların haki miyetinde yaşamıştır. Persler Konya'yı imparatorluğa bağlı bir satraplık olarak yönetmişlerdir. Bundan sonra Anadolu siyasal olarak Büyük İskender'in istilası na kadar birlik olamamış, bağımsız eyaletler olarak yaşamıştır. Sard satrabı Darius II. un oğlu Gus Greklerden oluşan ordusuyla Anadolu'yu baştan başa geçmiş, bu arada Konya'da da bir müddet konaklamıştır. Tarihe onbinleri nri catı olarak geçen bu olay sırasında Konya küçük ve güzel bir kent olarak tanımlanmıştır. Büyük İskender bütün Anadolu'ya beraber Konya'yı da almış, ölümünden sonra da onun generallerinden Lisimachos'un kurduğu devletin topraklarına katılmıştır.

Bundan sonra sık sık el değiştiren Konya MÖ 223 yılında Bergama Kralı I. Attalos tarafından alınmıştır. MÖ 133'te III. Attalos, un ölümünden sonra onun vasiyeti üzerine Likonya bölgesi ve bölgenin merkezi olan İkonium (Konya) Roma İmparatorluğuna devredilmiştir [29].

5.2.3 Roma İmparatorluğu Döneminde Konya

Likaonya MÖ I. yüzyılda Frigya'nın bir kısmı ile beraber Kilikya eyaletine katılmıştır. MÖ 40 yılında ise: Antyntas bu bölgelerde bir krallık kurmuş ve merkezi de İkonium olmuştur. Ne varki Kralın MÖ 25 yılında ölümünden sonra İkonium Krallığı büyük bir kısmıyla beraber Roma'lıların Galatia eyaletine katılmıştır. MS. 41 yılında Kral Gaius kendi adını vererek kentin adını Claudionium olarak değiştirmiştir. MS II. yüzyılda koloni mertebesine yükselten Kral Hadrianus zamanında kentin adının "Colonia Aelia Hadriana Augusta Iconiensium" olarak ifade edildiğini o yıllarda kentte basılan para ve o devre ait kitabelerden anlaşıyor.

Romalılar zamanında Konya'nın dikdörtgen planlı bir kent olduğu, şehirde enine ve boyuna gelişmiş düzenli bir yol şebekesinin bulunduğu öne sürülmektedir. Daha sonraki dönemlerde bile, iç Kale'nin dört kapısından uzanan yollar Dış Kale'nin ana kapıları aracılığıyla şehirlerarası yollara bağlanmaktaydı. Roma ulaşımının uzun süre varlığını korumasına karşın, bu dönemden günümüze hiçbir yapı kalıntısı ulaşmamıştır [29].

Hristiyanlığın ilk yıllarında Anadolu'yu baştan başa gezen İsa'nın havarilerinden St. Paul İkonium'a da uğramış ancak Yahudilerin şiddetli tepkileriyle karşılaşınca önce Lystra'ya (Bugünkü Hatunsaray) daha sonra da Derbe (Bugünkü Alişar köyü yakınları) ye çekilmiştir. Ancak onun gelişi Konya'da Hristiyanlığın yayılma nedeni olmuş, Konya bir dini merkez niteliğini kazanmaya başlamıştır. MS 395 yılında Büyük Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılmasıyla, Likaonya ve Konya Bizans İmparatorluğunun eline geçmiştir. Bu devirde Hatunsaray Lystra- Derbe ve Leodica (Ladik Halıcı) ve Silve önemli Bizans yerleşim yeridir [21].

5.2.4 Bizans Döneminde Konya

MS. 395 yılında Roma imparatoru Theodosius'un ülkeyi iki oğlu arasında paylaştırmasıyla Konya Bizans imparatorluğu topraklarına katılmıştır. Hristiyanlığın yayılışı sırasında Aziz Paulos'un bu kente gelmesi ve o dönemde mevcut olduğu

belirtilen Havra'da vaazlar vermesiyle önemli bir dinsel merkez olmuştur. Aziz Paulos ile Azize Thekla arasında yaşanmış bir öykünün efsaneleştirilmesi de Hristiyanlığın Konya'da yayılışında önemli rol oynamıştır.

Amphilochius adıyla iç Kalé'de yapılan kilise Selçuklu döneminde mesciye çevrilmiş ve Eflatun Mescidi olarak tanınmıştır. iç Kalé'de ayrıca Metamorposis Kilisesi'nin yapıldığı da bilinmektedir. Bu dönemde, Azize Thekla ve Vaftizci Yahya'ya adanmış birer kilisenin bulunmasının muhtemel olduğu öne sürülmektedir. iç Kalé'nin kuzeyinde ve batısındaki Hristiyan ve Ermeni mahallelerinde birçok kiliseden söz edilmektedir. Kaynaklarda, Konya'da H Eusthatios adıyla birçok kilisenin inşa edilmiş olduğu öne sürülür. Kentin güneyinde Gazi Aenşah mahallesinde, Sırçalı Medrese'nin kuzeyindeki bir evin bahçesinde bulunan Katakomb, içindeki mezar kitabesine göre 6. yüzyıla aittir. Güneybatıdaki insaniye mahallesinde bir Katakomb daha açığa çıkarılmıştır. 1935 yılında Muhacir Pazarı semtinde ortaya çıkarılan "opus sectile" tekniğindeki döşeme mozaiğinin de bir Bizans sarayına ait olabileceği düşünülmektedir. Meram'da da bir kilise günümüze ulaşabilmiştir. Silile ve çevresinde de Bizans dönemine ait birçok yapının bulunduğu bilinmektedir. Haslucık, Konya'nın kuzeyindeki H Chariton Kilisesi'nin Selçuklu döneminde camiye çevrildiğini belirtmektedir. Ak Manastır adıyla tanınan Chariton Kilisesi'nin de bulunduğu Silile'de üç kilise de günümüze ulaşmıştır [21].

Konya'nın dini bir merkez olmasının yanı sıra, Bizans döneminde önemli bir askeri üs olduğu da anlaşılmaktadır.

Ramşay, Geç Roma ve Bizans dönemlerinde Konya'nın büyük ve zengin bir şehir olması gerektiğini, 3. ve 4. yüzyıl anıtlarının çok sayıda olduğunu belirtir.5 Krutheimer, Kayseri ve Ankara'nın yanı sıra 5. yüzyılda Konya'da da, ahşaptavanlı büyük bazilikaların bulunduğundan söz eder.59 Ayrıca, Orta Bizans döneminde (864-1204) Konya ve çevresinde, iç Kalé'deki Aziz Amphilochius tarzında kapalı Yunan haçı planlı basit tipte yerel kiliselerin bulunduğu belirtir.60 864 yılında İranlı coğrafyacı İbn Hordazbih, doğudan Kilikya Geçidi'ne uzanan güzergâhlar arasında Konya'yı da saymaktadır [30].

Ramşay, Selçuklu başkentini Konya'da olması gibi nedenlerle ortaya çıkan geçici değişiklikler dışında, Anadolu'nun Bizans imparatoru Justinianos (527-565) tarafından oluşturulan yol düzeninde günümüze kadar çok az değişiklik olduğunu

öne sürer. 34 Özellikle Konya'dan güneye giden yolun, her dönemde Konya ile deniz arasında önemli bir bağ teşkil ettiği belirtilmektedir [29].

5.2.5 İlk İslam Akınları

İslâmîyet'in doğuşu ve yayılışı ile Araplar, Anadolu'yu ve Bizans İmparatorluğunun başkenti İstanbul'u ele geçirmek istemişlerdir. Nitekim 704 yılında Emevi halifelerinden Abdülmelik ve 705 yılında I. Velid zamanlarında Konya Bizanslıların elinden alınmış, ancak kısa bir süre sonra yöre tekrar Bizans yönetimine girmiştir. 803 yılında, Abbasî halifesi Harun-ür-Reşid ile Bizanslılar arasında yapılan savaşlarda Konya Abbasiler tarafından vergiye bağlanmıştır. Kısa bir süre tekrar Bizanslıların eline geçen şehir, 11. yüzyıl ortalarına kadar sık sık el değiştirmiştir. Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşuyla (1038-1194) birlikte, özellikle Tuğrul Bey zamanında (1038-63) Anadolu düzenli Türk akınlarına maruz kalmıştır. Nitekim 1050'lerden sonra yoğunlaşan Türk akınları ve 1071 Malazgirt Savaşı'nın kazanılması Anadolu'nun kapılarını Türklere açmıştır. Geçici de olsa, Konya ilk olarak 1069 yılında Türkmenler tarafından fethedilmiştir. 1071 yılındaki Malazgirt zaferinden sonra Selçukluların ilk başkenti, İznik'tir ve Selçuklu Devleti I. Süleyman şah tarafından orada kurulmuştur. Selçukluların sürekli el değiştiren Konya'daki kalıcı egemenlikleri ve Konya'nın başkent olması 1105 yılındadır. 10. yüzyılın başlarında Konya'da Yerleşme Aleaddin Tepesi ve Bugünkü Arasta Bölgesi civarındaydı. (Şekil 5.15)

Şekil 5.15 10. yüzyıl sonunda Konya (İkonium) [31]

5.2.6 Selçuklular Dönemi nde Konya

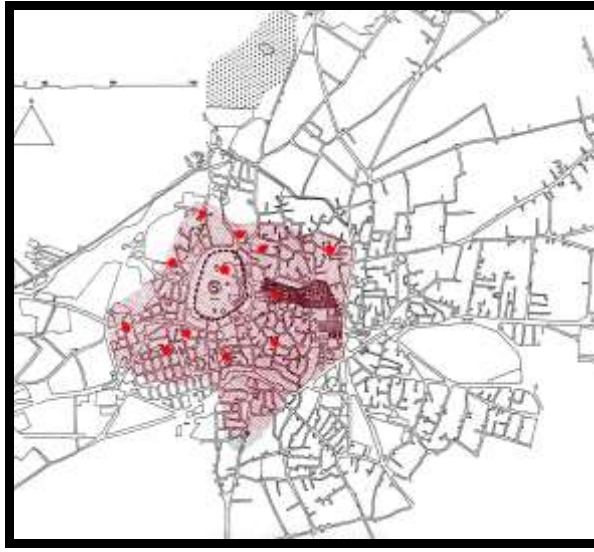
Abbasilerin dağılma devrine rastlayan Selçuklu devletinin kuruluş yıllarında aile kavgalarını aşarak devleti ve Türkleri kendi idaresi altında toplayan Alpaslan Anadolu'nun fethi işlemini Amcası Kutulmuş'un oğlu Süleyman verdi. Malazgirt'le açılan kapıdan Anadolu'ya giren Türk beyleri, yıllar süren geçici akınlara meyvelerini bundan sonra toplamaya başladılar. Bozulan Roma İdaresinin halkı bıkıran adaletsizliği ve yaşama zorluğuna karşılık Roma içlerine sızan gezici dervişler, adil Türk idaresinin Anadolu'ya ilk müjdecileri olarak girdiler. Yüzyıllar süren akınlara sonucunda Anadolu'da patlama noktasına erişen kültür değişimini, Türkler bir devrinin başlangıcına dönüştürmeyi başardılar. İşte bu şartlar altında Süleyman Bey Anadolu'nun fethine başladı ve 1076 yılında Kutulmuş Oğlu Süleyman Konya'da ilk idare merkezini kurarak, bağımsızlığına kavuştu. Böylece Anadolu Selçuklu Devletinin Başkenti olarak Konya'nın kaderi değişti. Selçuklular 1080 yıllarında İzniki olarak başkenti İznik'e taşıdırlarsa da bu uzun sürmedi. Süleyman Şahın Antakya-Suriye seferi, onun ölümünden sonra da Haçlı seferleri nedeniyle Konya başkent olarak kaldı (1097). Bu Selçukluların yıkılışına kadar da böyle devam etti. Konya Anadolu'nun Türkleşme süreci içinde bilim kültür, sanat ve idari bakımdan tam bir başkent hüviyeti kazandı.

Konya'da Haçlı seferleri sırasında yeniden Bizans'a bağlı bir idarenin kurulduğunu görüyoruz. Ancak bu uzun ömürlü olmamış, I. Kılıç Aslan Konya'yı yeniden almıştır. I. Sultan Mesut zamanında yeniden yağma edilen şehir, ancak Haçlı seferlerini atlattıktan sonra büyük bir ümrân ve uygarlığın beşiği durumuna gelebilmiştir [21].

Konya, Selçuklular zamanında, bir başkente yakışan, Selçuklunun sanat estetik mîmari ve sistem anlayışını yansıtan, yüzlerce eserle donatılmıştır. Bu konuda oldukça geniş yayınlarda yapılmış, yapılmaya devam etmektedir. Bugünde, bu yapılardan birçoğu yaşamaya devam etmektedir. Karatay, Küçük Karatay, İplikçi, İnce Minareli, Alaeddin Camii, Sahibata Külliyesi, Sırçalı Medresesi, Sadreddin-i Konevi, Hacı Ferruh, Şeker Furuş, Ferhuniye, Ahmet Fakih, Cemal Ali Dede, Hatuniye, Abd-ül Mînin, Sırçalı, Bulgur Dede, Beyhekim Sakahane, Zevle Sultan, Hoca Hasan, Halika Beğuş, Abdülaziz, Terceman, Karaaslan, Zenburi ve Süt Tekkesi Mescidi, Selçuklulardan kalan ve bugünde yaşayan mescitleridir.

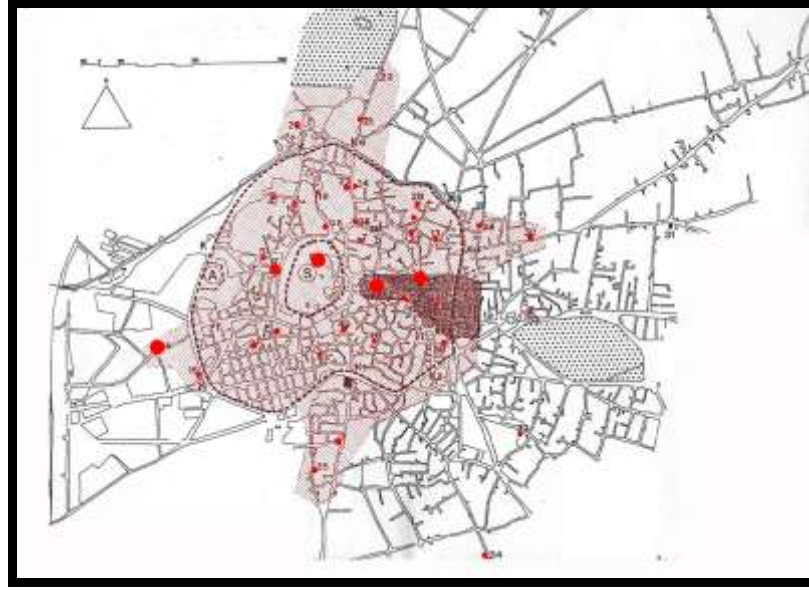
Bunların yanı sıra yıkılan yüzlerce yapının bugün bir bölümü ancak tesbit edilebilmiştir. Salnameler, vakfiyeler vb. tarihi belgeler tasnif edilip değerlendirildiği yeni eserlerin saptanması da söz konusu olmaktadır.

1221 yılından önce Selçuklular döneminde gerçekleştirilen yapılar; Hoca Hasan Mescidi, Abdül Aziz Mescidi, Zeviye Sultan Mescidi, Beşarabey Mescidi, Aleaddin Camisi, Akıncı Mescidi, Mhmandar Mescidi, Şekerfuruş mescit ve türbesi, Hacı Furuş Mescidi, Erdenişah mescidi, İplikçi Camisi, Atunaba Medresesi, Karaarslan mescit ve Türbesi, ve buyapılarla birlikte şehrin yayılması gösterilmiştir(Şekil 5.16)[31].

Şekil 5.16 1221 den önce Selçuklu döneminde yapılan yapılar.[31]

1221-1300 arasında gerçekleştirilen yapılar;(Şekil 5.17) Sadrettin Konevi Camii ve Türbesi, Anber Reis Mescit ve Türbesi, Abdül mümin Mescidi, İnce Mnereli Mescidi ve Türbesi, Tecül vezir Medrese ve Türbesi, Aigav Medresesi, Uaşbaba türbesi, Kalenderbaba Kümbeti, Hal kabeguş Mesciti, Atabekiye Medresesi, Kadı İzzettin Medrese, Mescit ve Türbesi, Gühertaş Medresesi, Sunguriye Medresesi, Zemburi Mescidi, Terceman Mescidi, Sırçalı Mescit, Cevizaltı Mescidi, Şeyh Alman Zeviye ve Türbesi, Mevlana Zeviye ve Türbesi, Pır Esat Türbesi, Hoca Ali Mescidi, Kümbetli Mescit, Bulgur tekkesi Mescidi, Şerafettin Camii, Nza miye Medresesi, Alevi Sultan Mescit ve Türbesi, Sırçalı Medrese ve dış kale surlarıyla beraber şehrin yayılması gösterilmiştir.

Şekil 5 1121- 1300 arası na Selçuklu döneminde yapılan yapılar.

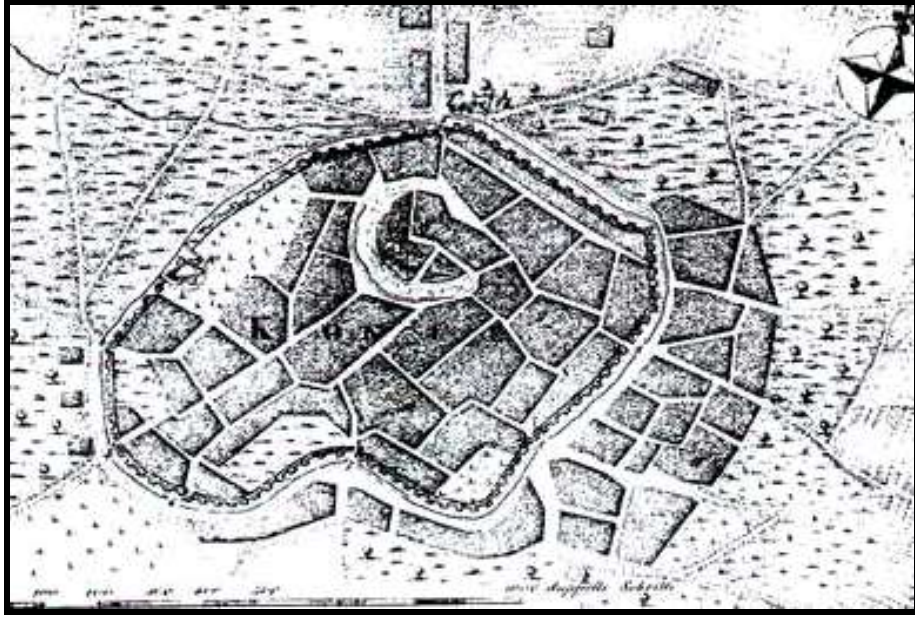
5.2.6.1 Konya Kalleri ve Kentin Mekansal Değişimi

Alaeddin tepesi üzerinde kurulup, yayılan Konya'nın mekansal gelişmesinde, "Surlar" önemli bir yer tutmaktadır. Bunların başlıcaları, iç kale, dış kale dir.

5.2.6.1.1. İç Kale

İç kalenin yapımı. Kılıçaslan II'ye maledir. Kılıçaslan II iç kale ile birlikte birde saray yaptırmıştır. İç kale Alaeddin Tepesinin çevresini sarmaktadır. Bugün bu kaleden iz kalmıştır. Sadece sarayın bir pencere kenarının yarısı bulunmaktadır. İç kale Alaeddin Keykubad I zamanında tamir görmüştür. Fatih Konya'yı aldıktan sonra ise, dış kaleyi tamir ettirerek, bugünkü Zindankale mevkiinde de yeni bir kale yaptırmıştır [21].

Alaeddin höyüğünün eteklerinden geçtiği bilinen iç kalenin, kesin yerleşim tesbiti amacıyla Türk Bilim adamları tarafından, 1960'lar da başlatılan kazı, ne yazık ki yarımkalmıştır (1766) yılında Nebuhr tarafından çizilen kentin planında, (Şekil 5.18) dış kale ve kapılarına yer verilirken, iç kale kısmen belirlenmektedir.

Şekil 5.18 G Nebuhr'un Konya Planı 1766

Yine bu plandan, 18. yy da kentin dış surlarının dışında, Sahibata Külliyesi civarından başlayıp Mevlana Dergahı'nı da içine alarak, doğu yönüne kadar (Bugünkü Köprübaşı Seditler mahallesi ne kadar) uzandığı anlaşılmaktadır. Kuzey ve Batı yönleri dahil geniş bir çevrede, kent sur içi yerleşme karakterini sürdürmektedir.

F. Sarre, Konya Köşkü isimli kitabında, Hakkı Beyin krokisinden faydalananarak hazırlanmış iç kalenin ve G Mender' den alıntılanın Bizans ve Selçuklu dönemine ait bir krokisini, (Şekil 5.19) 1899 yılında yayınlamıştır [21].

Şekil 5.19 G Mender' Krokisi

XI X yy. sonlarından itibaren Alaeddin tepesinin çevresindeki surların sökülme terk edilmesi, (Eski, yıkılacak ve yararsız yapılardan, yeni kamu yapıları için malzeme alınmasına izin veren kanun), tepedeki eski yapıların terkedilip yıkılması sonucu başlayan erozyon, eski surların bazı kesimlerinin, bugünkü yol kotundan yaklaşık 200 m derinde toprağa gömülmesi kalmasına sebep olmuştur. Kentin bu kesiminde yapılan temel kazılarında da zaman zaman bu sur kalıntılarına rastlanmaktadır. Bu izler, Ş. Uzluk tarafından belirlenen iç ve dış kale sınırlarına yakın bulgular vermektedir.

Son olarak Alaeddin Tepesinin kuzey, doğu yönünde Abdürrezzak Ünal'a ait inşaatın temelinde, eski iç kale surlarına ait bir başka kalıntı ile karşılaşmıştır. Yaklaşık 7.17 x 8.15 m ebadında bir burcu ifade eden kalıntı, farklı büyüklüklerde, kesme taşla kaplanmıştır. Temel kazısı sırasında, bir kısım harap olan 3 m kalınlığındaki kalıntı, Konya K.T.V. Koruma Kurulunun 23. 6. 1988 gün ve 500 sayılı ve 7. 7. 1989 gün ve 517 sayılı kararları ile, kısmen yeni inşaatın bünyesinde kalmak üzere korumaya alınmıştır.

5.2.6.1.2 Dış Kale

Konya Selçukluların başkenti olduktan sonra, uzun yağmalara ve şiddetli savaşlarla dolu bir dönem atlatan Konya, hızla büyüyerek iç kalenin dışına taşmış, Alaeddin tepesiyle Meramarasında sayısız köşkler, konaklar yapılmaya başlanmıştır. Bunun üzerine Ünlü tarihçi, İbn-i Bîbi'ye göre, "Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad, düşmanların saldırılarından ve sellerden şehri korumak için, bütün şehri kuşatan, sağlam ve gösterişli bir sur yaptırmaya karar vermiş ve bununla zengin emirlerini görevlendirmiştir. Bu kalenin dört burgu ve 12 kapıdan dördü hazine den yapılmış geriye kalan 8 kapı ve 140 burç, 140 tane emirin Konya'ya hediyesi olarak kabul edilmiştir. 1221'de yaptırılan Dışkale'nin uzunluğu 5-6 km yüksekliği 18 m ve genişliği de 3 m'yi bulmaktaydı. Surların yapısında Bizans döneminden kalma eserlerden yararlanıldığı, bunun yanında birçok yazı ve tezyinat ile surların, zamanın bir sanat eserleri galerisi haline getirildiği bilinmektedir. Surların 12 kapının da üzerinde köşkler bulunduğu ve birer tak halinde olduğunda araştırmacılar birleşmektedirler. Konya surları 1221 yılında tamamlanmıştır. Surların güney burçlarından birinde Aşil'in Siro's'a ait hikayesini canlandıran bir kabartma lebden varlığı C. Texier tarafından kaydedilmektedir. (Sahibatâ Minare kaidelerinde de İslam

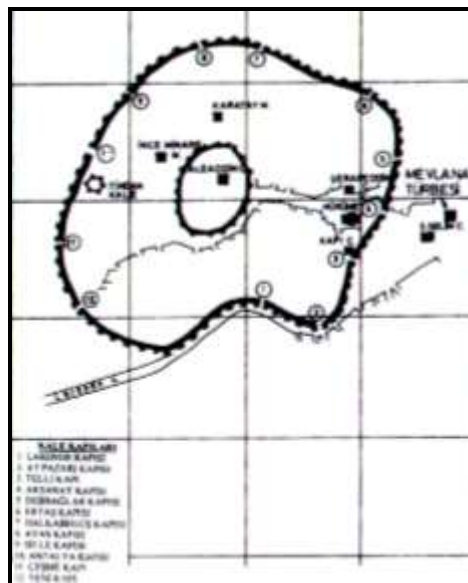
öncesi devre ait iki lahid bulundurmalıdır.) Surlar günü müzden 125-155 yıl öncesi ne kadar mevcut idi (Şekil 5.20)[31].

Şekil 5 20 19. yüzyılın sonlarında Larende Kapısı [32]

Surların kapıları; (Şekil 5.21) Larende Kapısı, At pazarı Kapısı, Telli Kapı, Aksaray Kapısı, Ertaş Kapısı, Ayaş Kapı, İstanbul Kapısı, Silile Kapısı, Ladik Kapısı, Antalya Kapısı, Çeşme Kapı Yeni Kapı olarak adlandırılmıştır. Ancak bu kapıların çok değişik isimlerini bulunması, 12 kapısı olan surların kapı isimlerini literatürde çok sayıda yer almasına neden olmaktadır.

Dış kalenin de günümüz Konya'sından, toprak üstünde izleri he men he men hiç kal ma mıştır. Ancak zaman za man, yeni inşaatların te mel kazılarında bu surlara rastlan maktadır.

Şekil 5.21 Dış Kale Sur Kapıları

1977 yılında İstanbul Caddesi (Bugünkü İsmet Paşa ilkokulunun batısında) üzerinde bir temel kazısında, 1979 yılında, Hastahane caddesinde, Mırmır Kalfazade'nin inşaatında bu kalıntılara rastlanmıştır. Bu buluntu aynı inşaatın bodrum katında da muhafaza edilmiştir [21].

- 1972 yılında, Eski Mühendislik- Mimarlık Fakültesi'nin bulunduğu binanın temel kazısında da, dış surların kalıntılarına rastlanmış, ancak bunlar tahrib edilmiştir. Dış kale üzerinde, Fatih bugün Zindankale olarak bilinen bu yörede bir kale yaptırmıştır. Bulunan izlerin Fatih'in yaptırdığı bu kaleye ait olması da mümkün değildir.

1986 yılında İstanbul Caddesi'nin batı kenarında, araştırmacı Prof. Dr. Yılmaz Önge'nin tesbit ettiği 3 m kalınlığındaki kalıntı ile, 1989 yılında K. Karabekir Caddesi ile Sultan Cem Caddesi'nin kesiştiği köşede, Şeref Nalçacıgil'e ait inşaatın temel kazısında bulunan kalıntılar, bize dış kalenin hatları hakkında önemli ipuçları vermektedir. Ne varki bu muhteşem surları, bugün yeniden ihya etmek mümkün değildir. Ancak varlıklarının bir işareti olarak, bulunabilen izlerin korunması yararlıdır [21].

Bugün, Larende caddesi olarak adlandırılan ve üzerinde inşaat malzemeleri satan dükkan ve depoların bulunduğu cadde üzerinde, ki dükkanların, arka duvarlarının bir bölümünün, dış kaleden yer üstünde kalan son izler olduğu bilinmektedir.

5.2.7. Karahanogulları Döneminde Konya

I. Alaaddin Keykubat 1218 yılında Ermenek ve dolaylarını topraklarına kattıktan sonra, Türkmen kabilelerini burada yerleştirerek başlarına kendilerinden olan Kerişeddin Karaman İbni Nurih Sûfulu bırakmıştır. Böylece Karaman'ın da kuruluşu diğer Anadolu beylikleri gibi bir uç beyliği şeklinde olmuştur. IV. Rükneddin Kılıçsarı'nın 1256 yılında Ermenek beyliğini Karamana vermesini birçok tarihçiler, Karaman beyliğinin bağımsızlığına kavuştuğu tarih olarak kabul ederler. Karahanogulları başkenti önce Ermenekten Larende'ye daha sonra da Konya'ya taşımışlardır. Konya 1467 yılına kadar Karahanogulları'nın başşehri olarak kalmıştır. Karaman Beylerinden Ali bey, Mehmet bey, İbrahim bey, Pir Ahmet bey Konya'da para bastırdığı bilinen Karaman hükümdarlarıdır.

5.2.8 Osmanlılar Dönemi nde Konya

Konya Osmanlılar tarafından ilk olarak T. Murat zamanında kuşatıldı. Ancak Karaman beyi Alaaddin bey, karısı ve aynı zamanda I. Murat'ın kızı Nefise Sultanı babasına göndererek şehrin kurtuluşunu sağlamıştır. Ancak Karamanoğulları'nın Osmanlılara karşı net bir politika izlemeyişi, kendilerini daha başkentine sahip oldukları Selçukluların devamı olarak görmeleri, yaptıkları anlaşmaları sık sık bozmaları nedeniyle Karaman oğlu Osmanlı savaşıyla, uzun süre devam etmiştir. Nitekim 1390 yılında Konya Yıldırım Beyazıt tarafından kuşatılmış, Karaman oğullarına ancak Çarşamba çayının güneyinde kalan topraklar bırakılmıştır. ve Konya'nın ilk Valisi Timurtas Bey olmuştur. 1402 de Timur istilası ile yeniden Karamanoğlu'na verilen Konya, fasılalı savaşılarından sonra, 1467 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından alınarak Karamanoğlu beyliğine son verilmiştir, Fatih bu arada Konya'da oturanların büyük bir kısmını (işçi sanatkar, ilim adamlarını aileleriyle birlikte) İstanbul'a sürdü. Konyalı sürgün edilenlerin Fatih-Yeni cami taraflarına yerleştirilmiş oldukları, kaydeder böylece Fatih Konya'nın nüfusunu, da azaltarak, artık bu şehrin başkentlik davasına da son veriyor tayin edeceği valilerle kolayca idare edilebilen bir başka hayatı, taşra kenti hayatını başlatmış oluyordu.

Osmanlılar döneminde eyalet merkezi olan şehir. 16. yüzyıl sonlarında 16000'e varan nüfusuyla Anadolu'nun gelişmiş merkezlerinden biriydi.

17. Yüzyılda Konya şehri, belirgin bir biçimde sur dışına yayılmış ve klâsik dönemden farklı olarak yeni üniteler oluşmuştu. Öyle ki 1677 yılında, Mavlânâ Türbesi çevresindeki mahalleler 3000'e yaklaşan nüfusla, 20.000 kişilik şehir nüfusunun yaklaşık % 15'ini barındırıyordu. Şehir merkezindeki Tahtel-Kala (Kale altı), Bedesten, Uzun çarşı, yöreleri eski önemini korumakla birlikte, bugünkü Kapı Câmi'i'nin bulunduğu kesimde yer alan At Pazarı Kapısından, Mavlânâ Zâviyesi'ne kadar uzanan bölge şehrin en önemli merkezi durumuna gelmişti. Askerî birliklerin konaklayabildiği büyüklükte olan Kiremitli Han, 61 odalı Valide (Arslan Ağa) Hanı, iki katlı büyük bir yapı olan Kurşunlu Han (Tabhâne Hanı), 57 odalı Şeyh Ahmed Efendi Hanı butaraftaydı. Şehrinticarî ağırlığı da, At Pazarı Kapısı'nın he men dışındaki Pazar yeri çevresindeki dükkânlar ile, adı geçen hanların odalarına kaymıştı [33].

Tarihi süreç içinde, Konya çarşısı ve pazar yerleri birçok aşamalardan geçerek bugünkü halini almıştır.

Konya'da ilk çarşı ve pazar yeri şehrin Selçuklular tarafından 1077 yılında fethedilmesiinden sonra, Alâeddin Tepesi dolaylarında oluşturulmuştur.

Kent zamanla büyüyüp, nüfusun yoğunluğu artınca, şehrin savunması zorlaşmıştır. Selçuklu hükümdarı Alâeddin Keykubat 1222 M yılında şehrin çevresinde bir sur yaptırarak bu problemi çözmüştür.

Surun tamamlanmasından sonra Alâeddin Tepesi dolaylarında yer alan çarşı ve pazar yeri yavaş yavaş, sur kapılarına doğru kaydırılmıştır,

Osmanlılar zamanında sur kapıları dolaylarında dağınık bir şekilde işlevini sürdüren çarşı ve pazar yerlerini daha düzenli bir hale getirmek için Kanuni Sultan Süleyman zamanında 1538 yılında eski Sanayi Mektebi'nin bulunduğu yerde 9 kubbeli bir bedesten (Şekil 5.22) inşa ettirilmiştir.

Şekil 5.22 20. Yüzyılın Başlarında Yıkılan Kanuni Bedesteni [34]

Konya Çarşısı'nın bugünkü konumuna gelmesi 1869 yılında vuku bulan büyük çarşı yangının da ahşaptan yapılmış baraka ve dükkanların tamamen yanması nedeniyle olmuştur.

1870 yılında Konya Valisi bulunan Burdurlu Ahmet Tevfik Paşa Konya

Çarşısı'nı yeniden inşa ettirmiştir. Dükkan ve mağazaların birçoğu kargir olarak, daha güvenceli bir şekilde işlevlerini sürdürmüşlerdir.

Bugün küçük bedesten olarak adlandırılan ve hükümet meydanından, attarlar içine
gi den yol üzerinde, bu tip mağaza ve dükkanları gör nekteyiz (Şekil 5.23)

Şekil 5.23 Konya Çarşısı Havadan

Şekil 5.24 Bugünkü Çarşı

Pazarlar, ilgili bulunduğu konularda günü birlik kurulan ve alış-veriş sonunda, akşam
vakti dağılan ve açık alanlarda yapılan ticari ilişkilerdir.

Yirminci yüzyılın başlarında en eski pazar yeri olarak, Türbe önünde bulunan
Buğday Pazarı ile gene bunun yakınlığında imaret yanında, kurularak yiyecek
maddeleri salıları Kadınlar Pazarı mgörüyoruz. Bu pazarlardan Buğday Pazarı 1901
yılında, Avlonyalı Ferid Paşa tarafından yaptırılan Yeni Buğday Pazarına, Kadınlar
Pazarı ise, bugün Melike Hatun adıyla anılan (Şekil 5.25) ve 1940 yılında yaptırılan
Yeni Pazar'a nakledilmiştir.

Şekil 5.25 19. yüzyılın Başlarına Konya da Pazar yerleri [32]

5.2.8.1 Seyahatname ler

XI V. yüzyılda Konya ya gel miş olan seyyah **İbni Batuta** seyahatnamesinde, Konya dan şöyle bahseder “Konya büyük bir beldedir. Tarzı bina tesisi begayet lâtif ve dilperiz ve neyan ve enhar ve besaatin ve fevakihi ve firdır... Sokakları, caddesi vâsi ve çarşılarının tertibi bedîdır. Her sarfat ehli, bir mahalle! mahsus işgal eder.”

Aynı asırda, **Hamdullah Mustavfi** isminde biri tarafından “Nüzhet ül kulûp” isimli eserinde, Konyadaki surdan, ve onun içindeki saraydan bahsedilmektedir. Bugün bu sur mevcut değildir.

Onaltıncı yüzyılda, Konya’nın nüfusu çoğalmış, ve şehir dış kale çevrelerinden çıkarak büyümüştür. Bu asırda, Konya’dan bahseden Arap seyyahı Gazzî, “Konya güzel bir şehirdir. Ağaçları, çeşitli bahçeleri, büyük ve zengin çarşıları, geniş evleri, güzel türbeleri, şirin mescitleri vardır... Karaman mevkietleri arasında buna benzer ikinci bir şehir yoktur” demektedir [32].

1650 yılında Konya’ya gelen **Evlîya Çelebi** ise, Konya hakkında ilk esaslı malûmatı verir. Canelerinin en eskisi Alâaddin evvel camiidir. Darülkuraları, darülhadisleri, yüz yetmiş yerde sübyan mektebi, tekkeleri vardır. Üç yüz kırk kadar bağlı, bahçeli, akarsulusarayları vardır. Bedestenî ile beraber, bin dokuz yüz dükkânı vardır. Peçevi şehrinin Barut hane mesiresi, Kırımın Sudak bağı, İstanbul’un yüz yetmişten ziyade bahçe ve gülistanları, Tebrizin Şahıcihan bağı, bu Konya’nın Meraş mesiresinin yanında bir çimenzar bile değildirler.

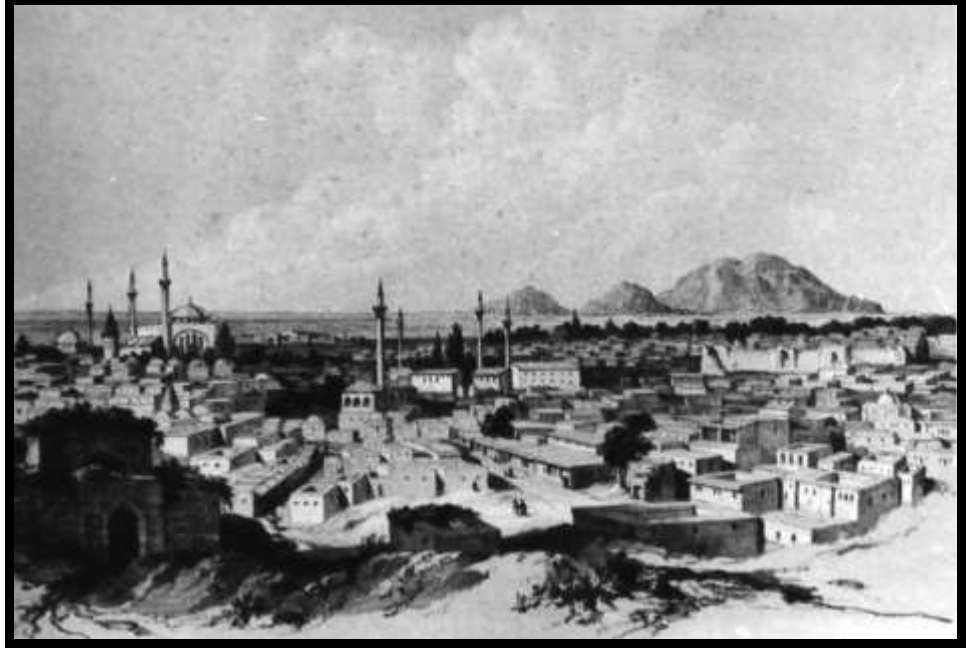
İkinci Mahmut zamanında, Türk ordusunda hizmet etmiş olan **Mareşal von Moltke** şöyle yazmaktadır Burasını, zamanın yıkıcı tesirinden ziyade insanları, kendi sekenesi harap etmiştir. Burada, bir devrin mebanisi, mutlaka, bir evvelki devrin enkazı ile meydana getirilir.

Clement Huart ise “Konia” adlı eserinde, şehrin yollarından şöyle bahsediyor «Şehrin en eski taraflarında ve şimali cihetinde, bir daha geri dönmeyecek olan mazi-ni nte maçasıyla uyumuş olan, şarkı daha iyi hatırlatan ve bazı yerlerinde bir kaç kapı açılmış kerpiçten duvarlar arasında gayri muntazam uzun sokaklar var.

1800 yılında Konya’nın nüfusunun 15 ile 20.000 arasında iken 1853 te 22.500 olduğunu yine kitaplardan anlıyoruz. 1890 yılında Konya ya gelen bir seyyah da, nüfusun 44.000 olduğunu kaydetmiştir.

Regis Delbsuf isminde bir seyyah da, 1901 de, Konya nüfusunu 52.000 olarak tespit etmektedir.

Leon Laborden 1826 yılında şehri ziyaret etmiş ve Kent hakkındaki genel görünümü veren bir gravürü (Şekil 5.26) yapmıştır. O zamanlar hala ayakta olan dış surlar ve kapılar ön planda gözüküyor.

Şekil 5.26 Laborde'nin Gravürü

1838 yılında Konyaya seyahat eden Alman generali **Helmut von Moltke** Konya için Türk şehirlerinin genel olarak harap görünüşleri vardır. Fakat hiçbirisi Konya kadar harap değildir. Konya zamandan çok insan eliyle harap edilmiştir. Bugünkü kuşak kışla içine sığındıkları kerpiç kulübelerden başka birşey yapmamış. Konya bugün eski surların dışındadır ve aslında şimdi mevcut olmayan bir şehrin dış mahallerinden ibarettir." Görülüyor ki Helmut von Moltke Konya'yı ihmal edilmiş olarak buluyor.

Diğer bir doğubilimci olan Clement Huart 1891 yılında Konya'ya yaptığı gezisinde gözlemlerini şöyle anlatıyor: "Hükümet Konağı'nın önünde etrafı kesik taşlardan yapılmış, oldukça basık binalarla çevrili geniş bir meydan var. Burası delalettin Ruhi'nin türbesine kadar uzanıp giden çarşıdır. Çarşı, oldukça geniş ve az müşterili dükkânlarla kenarları çevrili düz yollarından ibarettir. Burası doğu şehri görünümünde değildir. Burada nasıl olduğunu bilmediğim bir yenilik havası

esmiştir." denilmekle Molteke'nin gezisindeki Konya'dan farklı bir Konya'nın gözlemlendiğini görüyoruz. Konya'nın aşağı yukarı 60 yıl içinde biraz daha geliştiğini ve yeni bir havaya büründüğünü saptamış oluyoruz.

18 Temmuz 1897 tarihinde Konya'ya bir seyahat yapan **Ahmed Tevhid** "günlük" şeklinde tuttuğu gezi notlarında şehri şöyle tarif eder: "Konya vâsi' ve dağınık bir şehirdir. Hrafinda bulunan bağlar he man şehir ile ittisal peyda etmiş olduğundan mürtefi' bir mahalden bakılacak olsa, şehir ovanın şimalinde yeşil bir çelengin kurdela mahallini ve civarındaki bağlar da çelengin muhitini teşkil ettiğini görülür".. Zira, o devre ait siciller, şehrin etrafındaki bağların, şehirli tarafından yerleşme mahalli olarak kullanıldığını ve giderek şehrin çevresine doğru yayıldığını gösteren belgelerle doludur. Örneğin, *Doğu'da* Kunköprü bağları, *Kuzey'de* Hoca Fakih Sille bağları, *Batı'da* Hoca Ghan, Tahirler, Köyceğiz ve Mëram bağları şehre çok yaklaşan yeşil bölgelerdir.

29 Kasım 1902 tarihinde Konya'ya vali olarak tayin edilen **Mehmet Tevlik (Bren) Bey** 2. Abdülhamit Meşrutiyet ve Mitareke Hatıraları isimli eserinde Konya gözlemlerini şöyle anlatıyor. "Konya'da sokaklar, binalar, kıyafetler, şehirdeki tektuk kargır veya üzeri kiremitli İstanbul usulü ahşap binalar müstesna olmak üzere he men hepsinin kerpiçten yapılmış ve üzerleri sazla örtülmüş olduğunu ve bunların kagir canı ve mabetlerle, mini binalarla ve yine bazı kagir evlerle tezat teşkil etmekte olduğunu görüyordum. Bu kerpiç ve kiremitsin binaların hali sokakların geniş ve aydınlık olmasından dolayı; şehrin oldukça ferah bir tesir uyandırmasına yine mani olmuyordu. Böyle bir şehrin inarının bin nisbe az masrafa muhtaç olacağını düşünüyordum [32].

Konya'nın kuruluşunda Osmanlı döneminin sonuna kadar geçen dönemdeki farklı politik yönetimlerin etkisindeki kentse dağılışı gösterilmiştir. (Bkz Şekil 5.27)

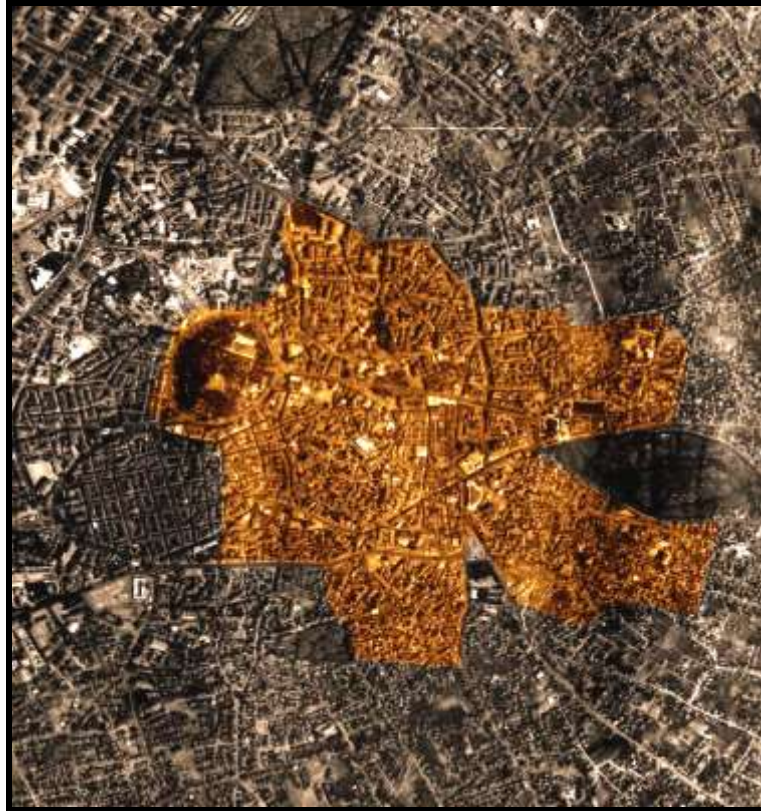
Şekil 5.27 Konya'nın Tarih Sürecinde Medeniyetlerin Etkisi Altında Yayılışı

6. BÖLÜM ANTAKYA ve KONYA TARİHİ KENT DOKULARINDA ANALİTİK İNCELEME

6.1 Seçilen Bölgelerin Tarihi Kentsel Doku Sınırları

6.1.1 Konya Da Tarihi Kentsel Doku Özelliği Gösteren Bölgenin Sınırları

Konya'dan seçilen tarihi kentsel bölgenin sınırları Alaeddin Tepesi ile Mevlana Türbesi arasında kalan bölgedir. Bu alan Selçuklular ve Osmanlılar zamanından beri kentsel merkezi oluşturmuştur. Bu bölge yaklaşık olarak 200 hektarlık alanı kapsamaktadır. Bu bölgenin sınırları (Şekil 6.1) de gösterilmiştir.

Şekil 6.1 Konya da Seçilen bölge sınırı (Renkli Alan)

6.1.2 Antakya da Tarihi kentsel doku özelliğ gösteren Bölgenin sınırları

Antakya'dan seçilen tarihi kentsel bölgenin sınırları bugünkü kentsel sit sınırlarıdır. Bu alan Asi nehri ile Habibi Neccar dağı arasında kalan ve eski doku olarak 70 hektarlık alanı kapsamaktadır. Bu bölge Antakya'nın tarihsel süreç içerisinde oluşmuş olan eski kent dokusunu yansıtmaktadır. Bu bölgenin sınırları (Şekil 6.2) de gösterilmiştir.

Şekil 6.2 Antakya da Seçilen bölge sınırı (Renkli Alan)

6.2 Kent Dokuları nda Analitik İnceleme

Alansal morfolojik farklılıkları ortaya koymak amacı ile çalışmamız kapsamında Konya ve Antakya tarihi merkez bölgelerinden karakteristik doku özelliğ gösteren 1'er hektarlık 3 alan seçilmiş ve bu alanlarda yapı yoğunlukları TAKS değerleri ile, yol oranları kapladıkları alan büyüklükleri ile ve yeşil alanların büyüklükleri incelenmiş ve bu inceleme sonuçları aşağıda açıklanmıştır.

6.2.1 Karakteristik doku özelliğ gösteren alanların belirlenmesi

Karakteristik doku özelliğ belirlenirken, sosyal ve kültürel yapının değişik dönemlerde mekana yansımalarındaki farklılıkların belirlenmesi için şehrin anıtsal mimari özelliğ gösteren yapıları, sivil mimari özelliğ gösteren yapılarını içerisinde barındıran ve aynı zamanda yeni imar çalışmaları ile eski yol dokusu özelliğini kaybetmemiş alanların seçilmesine dikkat edilmiştir. Bu bağlamda seçilen alanların özellikleri aşağıda tanımlanmıştır.

6.2.2 Konya da Karakteristik doku özelliğ gösteren alanların belirlenmesi

6.2.2.1 Alanın seçilmesi:

Mevlana türbesi ve dergahının yakınındaki alan, bu alan için düşünülmüştür ki Mevlana türbesi ve dergahının bulunması ve yüzyıllardır aynen korunuyor olması etrafındaki sivil yapılaşmayı da dönemin kentsel dokusunun mekana yansımasını ortaya koymaktadır. Seçilen bu alandaki tüm yollar eski yol dokusuna sahiptir ve yeni imar çalışmalarıyla yol açılmıştır.

6.2.2.2 B Alanının Seçilmesi:

Kalcerpt (Erdeşah) Mescidi ve Türbesinin olduğu alan, bu alan Selçuklu devleti zamanından beri sur içinde ticaret alanı olarak kullanılan Arasta'ya (ticaret alanına eskiden beri verilen ad) yakın olması özelliğinden dolayı seçilmiştir. Bu özellik günümüzde de devam etmektedir. Bu alan içerisinde 2 tane tescilli yapı bulunmaktadır ve yol dokusu eski özelliğini korumuş ve yeni imar çalışmaları ile değişmemiştir.

6.2.2.3 C Alanının Seçilmesi:

İç Karaaslan Mescidinin olduğu alan, bu alan aynı zamanda Şems Tebrizi mescidi ve türbesine, Şerafettin camisine ve Mahkeme hanımına da yakındır. Tüm bu eserler Osmanlı ve Selçuklu döneminden kalmıştır. Diğer alanlarda olduğu gibi yol dokusu karakterini korumuştur.

Şekil 6.3 Konya da tarihi bölgede seçilen alanlar

6.2.3 Antakya da Karakteristik doku özelliği gösteren alanların belirlenmesi

6.2.3.1 A Alanının Seçilmesi:

Uu camii yakınındaki alan, bu alan şehrin ticaret alanına yakın olmakla beraber Romalılardan kalmış olan şehrin ana yollarından birisinin hemen yanında yer almaktadır. Yol dokusu karakterini korumuştur.

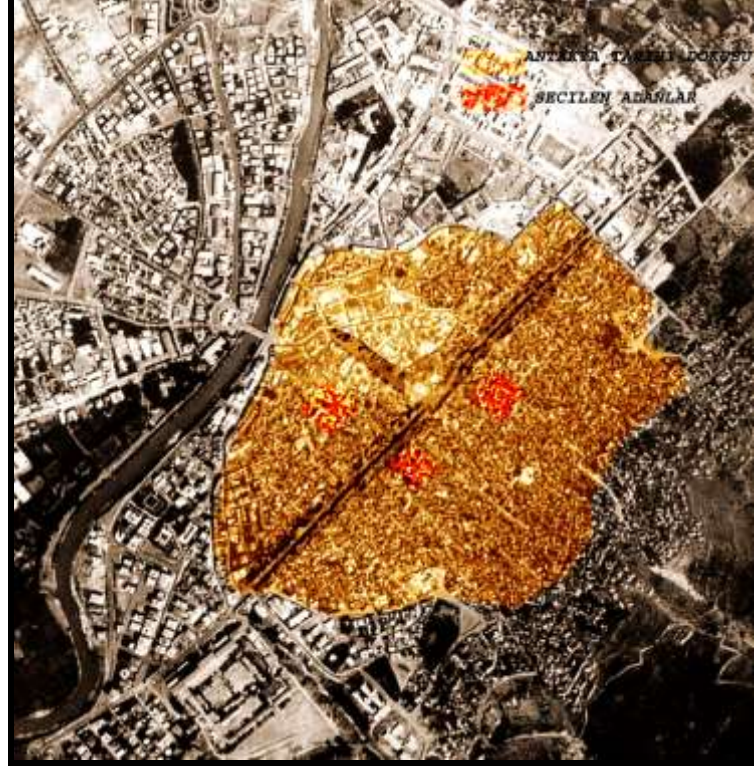
6.2.3.2 B Alanının Seçilmesi:

Bu alan Romalılardan kalan ikinci ana yolun (Kurtuluş caddesi) üzerindedir. İçerisinde 5 adet sivil mimari özelliği gösteren tescilli yapı bulunmaktadır. Eski yol dokusu bozulmamıştır.

6.2.3.3 C Alanının Seçilmesi:

Antakya'nın en ünlü camisi olan Habibi Neccar Camisinin olduğu alan, Romalılardan kalan ana yollardan Kurtuluş caddesinin Kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Antakya sivil mimari özelliği taşıyan iki adet tescilli yapının

bulunduğu alandır. Çıkma sokaklarıyla yol dokusu değişmeden günümüze ulaşmıştır.

Şekil 6.4 Antakya da tarihi bölgede seçilen alanlar.

6.2.4 Yapı Yoğunlukları Karşılaştırılması

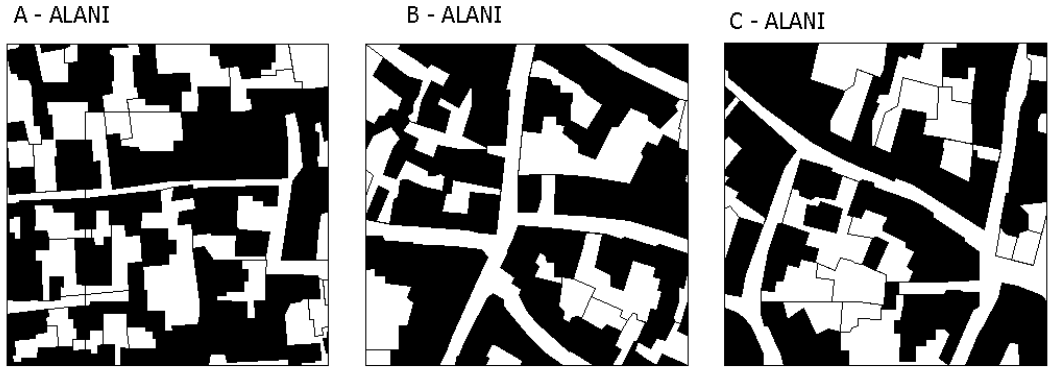
Yapı yoğunluklarının karşılaştırılmasında yöntem olarak TAKS (Taban Alanı Kat Sayısı) değerlerinden faydalanılmıştır. Esas olarak KAKS (Kat Adedi Kat Sayısı) değerleri bu karşılaştırmaya için daha anlamlı gözükse de günümüzde bir çok tescilli binanın kat adetlerinde olan değişiklikler ve yeni yapılanma koşullarında verilen katların eski doku ile örtüşmesi nedeniyle toplam inşaat alanının bu bağlamda sağlıklı sonuç vermeyeceği düşünülerek eski haritalardan da faydalanılarak çıkarılmış taban alanları oranından faydalanılmıştır.

Buna göre yapılan analizlerin tabloları aşağıda verilmiştir. Analizlerin sonuçları seçilen üç değişik alandaki yapı yoğunluklarının ortalamaları üzerinden değerlendirilmiştir böylece aynı şehirde bulunan farklı alandan seçilen örnek bölgeler üzerinden, Konya ve Antakya şehirlerindeki ortalama taban alanı kullanımyüzdeleri hesaplanmıştır. Buna göre kullanılan yöntemin formülü;

A alanındaki taban alanı + B alanındaki taban alanı + C alanındaki taban alanı = toplam taban alanı değeri

$\frac{\text{Toplam taban alanı değeri}}{\text{Toplam alan}} = \text{ortalama taban alanı}$

KONYA:

Şekil 6.5 Konya’ dan seçilen A-B-C Alanlarının Taban Alanları

Tablo 6.1 Konya’ dan seçilen A-B-C Alanlarının Taban Alanlarını Gösteren Tablo

Seçilen Alan	A	B	C
Toplam Alan	10000 m ²	10000 m ²	10000 m ²
Taban Alanı	5885 m ²	6044 m ²	5236 m ²
Toplam Alan	30000 m ²		
Toplam Taban Alanı	17165 m ²		
Ortalama Taban Alanı	5721 m ²		
Ortalama Taban Alanı Yüzdesi	%57.21		

A - ALANI

B - ALANI

C - ALANI

Şekil 6.6 Antakya'dan seçilen A-B-C Alanlarının Taban Alanları

Tablo 6.2 Antakya'dan seçilen A-B-C Alanlarının Taban Alanlarını Gösteren Tablo

Seçilen Alan	A	B	C
Toplam Alan	10000 m ²	10000 m ²	10000 m ²
Taban Alan	5982 m ²	5860 m ²	6289 m ²
Toplam Alan	30000 m ²		
Toplam Taban Alan	18131 m ²		
Ortalama Taban Alan	6043 m ²		
Ortalama Taban Alan Yüzdesi	%60,43		

Farklı kültür ve sosyal yapıları mekana yansımasındaki farklılıkları ortaya koymak için yapılan çalışmanın analizleri sonucuna göre Konya ve Antakya illerinde seçilen farklı bölgelerdeki değişik dokuların taban alanları karşılaştırılması sonucunda değerler Konya'da toplam taban alanı değeri 17165 m² ortalama taban alanı değeri 5721 m² ve yüzdesi %57,21 ve Antakya'da toplam taban alanı 18131 m² ortalama taban alanı 6043 ve yüzde değeri %60,43 olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak iki şehirde seçilen alanlarda taban alanları kullanım yüzdelerinde büyük bir fark bulunamıştır. Fakat 10000 m² de ortalama olarak Antakya 322 m² daha fazla taban alanı kullanımına sahiptir.

6.2.5 Yol Oranlarının Karşılaştırılması

Yol oranları karşılaştırılmasında yöntem olarak, her il den seçilen farklı özelliklere sahip ve yol dokusunda değişim olmuş alanlardaki yol yüzeylerinin alanları ayrı ayrı hesaplanmış ve seçilen üç alanın ortalamaları ve yüzdeleri hesaplanmıştır. Buna göre for mül;

A alanındaki toplam yol + B alanındaki toplam yol + C alanındaki toplam yol = toplam yol alanı

Toplam yol alanı = ortalama yol alanı
toplam alan

KONYA:

Şekil 6.7 Konya'dan seçilen A B C Alanlarının Yol Alanları

Tablo 6.3 Konya'dan seçilen A B C Alanlarının Yol Alanlarını Gösteren Tablo

Seçilen Alan	A	B	C
Toplam Alan	10000 m ²	10000 m ²	10000 m ²
Yol Alanı	866 m ²	1378 m ²	1564 m ²
Toplam Alan	30000 m ²		
Toplam Yol Alanı	3808 m ²		
Ortalama Yol Alanı	1269 m ²		
Ortalama Yol Alanı Yüzdesi	%12.69		

ANTAKYA:

A - ALANI

B - ALANI

C - ALANI

Şekil 6.8 Antakya’ dan seçilen A-B-C Alanlarının Yol Alanları

Tablo 6.4 Antakya’ dan seçilen A-B-C Alanlarının Yol Alanlarını Gösteren Tablo

Seçilen Alan	A	B	C
Toplam Alan	10000 m ²	10000 m ²	10000 m ²
Yol Alan	1518 m ²	1228 m ²	1478 m ²
Toplam Alan	30000 m ²		
Toplam Yol Alan	4224 m ²		
Ortalama Yol Alan	1408 m ²		
Ortalama Yol Alan Yüzdesi	%14,08		

Farklı kültür ve sosyal yapıları mekana yansımasındaki farklılıkları ortaya koymak için yapılan çalışmanın analizleri sonucuna göre Konya ve Antakya illerinde seçilen farklı bölgelerdeki değişik dokuların yol alanları karşılaştırılması sonucunda değerler Konya’da toplam yol alanı değeri 3808 m², ortalama yol alanı 1269 ve ortalama yol alanı yüzdesi %12,69 ve Antakya’da toplam yol alanı 4224 m², ortalama yol alanı değeri 1408 ve ortalama yol alanı yüzdesi %14,08 olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak iki şehirde seçilen değişik alanlardaki toplam yol alanları yüzdelerinde büyük bir fark bulunamıştır. Buna karşılık 10000 m²’de Antakya şehrinde ortalama olarak 139 m² daha fazla yol alanı kullanılmaktadır.

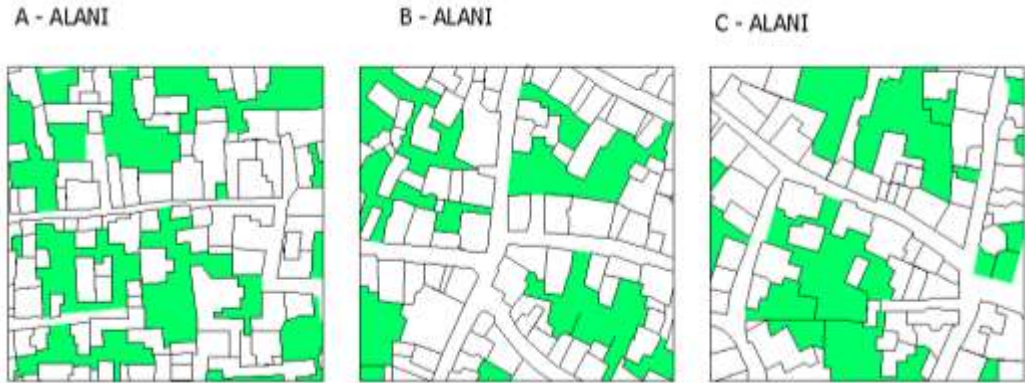
6.2.6 Yeşil Alanların Karşılaştırılması

Farklı iki şehirdeki toplam yeşil alan kullanımlarının karşılaştırılmasında yöntem olarak her ilde seçilmiş farklı özelliklere sahip alanlardaki yeşil alanları ayrı ayrı hesaplanmıştır. Bu yeşil alanlar sadece ortak kullanılan kamusal yeşil alanlar olarak değil, avlular ve binalara ait özel bahçelerde dahil olarak hesaplanmıştır. Seçilen üç alanın ortalamaları ve yüzdeleri bulunmuştur. Buna göre formül;

A alanındaki top. yeşil alan + B alanındaki top. yeşil alan + C alanındaki top. yeşil alan = Toplam yeşil alan

$$\frac{\text{Toplam yeşil alan}}{\text{Toplam alan}} = \text{ortalama yeşil alan}$$

KONYA:

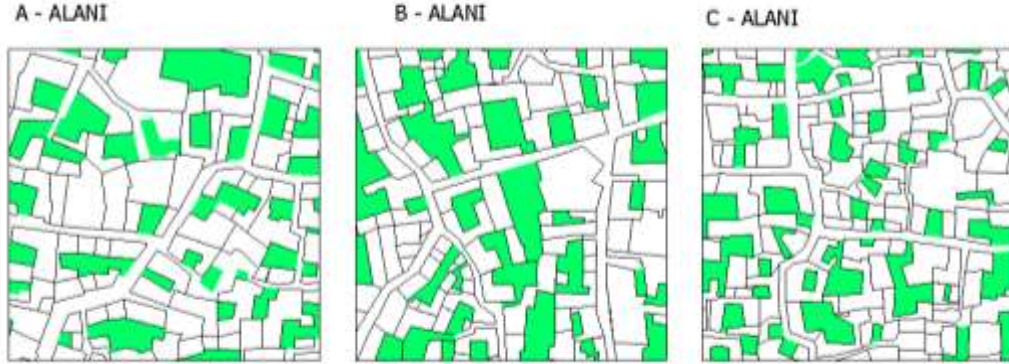

Şekil 6.9 Konya'dan seçilen A-B-C Alanlarının Yeşil Alanları

Tablo 6.5 Konya'dan seçilen A-B-C Alanlarının Yeşil Alanlarını Gösteren Tablo

Seçilen Alan	A	B	C
Toplam Alan	10000 m ²	10000 m ²	10000 m ²
Yeşil Alan	3249 m ²	2578 m ²	3200 m ²
Toplam Alan	30000 m ²		
Toplam Yeşil Alan	9027 m ²		
Ortalama Yeşil Alan	3009 m ²		
Ortalama Yeşil Alan Yüzdesi	%30.09		

ANTAKYA:

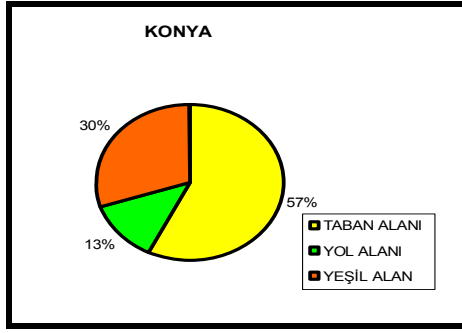

Şekil 6 10 Antakya’ dan seçilen A B C Alanlarının Yeşil Alanları

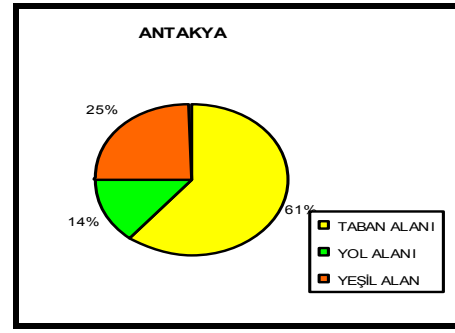
Tablo 6 6 Antakya’ dan seçilen A B C Alanlarının Yeşil Alanlarını Gösteren Tablo

Seçilen Alan	A	B	C
Toplam Alan	10000 m ²	10000 m ²	10000 m ²
Yeşil Alan	2500 m ²	2912 m ²	2233 m ²
Toplam Alan	30000 m ²		
Toplam Yeşil Alan	7645 m ²		
Ortalama Yeşil Alan	2548 m ²		
Ortalama Yeşil Alan Yüzdesi	%25.48		

Farklı kültür ve sosyal yapıları mekana yansımasındaki farklılıkları ortaya koymak için yapılan çalışmanın analizleri sonucuna göre Konya ve Antakya illerinde seçilen farklı bölgelerdeki değişik dokuların yeşil alanlarının karşılaştırılması sonucunda değerler Konya’ da toplam yeşil alanı değeri 9027 m² , ortalama yeşil alan 3009 m² ve ortalama yeşil alanı yüzdesi %30,09 ve Antakya’ da toplam yeşil alan 7645 m² , ortalama yeşil alan değeri 2548 m² ve ortalama yeşil alan yüzdesi %25,48 olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak iki şehirde seçilen değişik alanlardaki toplam yeşil alan kullanımlarında yüzde olarak çok büyük bir fark bulunamamıştır. Buna karşılık 10000 m²’ de Konya’ da şehirde ortalama olarak 451 m² daha fazla yeşil alan bulunmaktadır.

Şekil 6 11 Topla m Yüzdel er

Şekil 6 12 Topla m Yüzdel er

6.3 SONUÇ

Yapılan analitik analizler sonucunda Konya ve Antakya şehirlerinde, taban alanı , yol alanı ve yeşil alan kullanımlarında yüzdesel olarak büyük farklılıklara rastlanmıştır. Buna karşılık iki şehirde mekanların oluşumlarında ve algılamada büyük farklılık söz konusudur. Bu farklılıklar analitik analiz sonuçlarından da anlaşılacağı üzere mekanların alansal kullanımlarından ileri gelmekte, şehirlerin farklı konumları ve tarihsel süreçte farklı şekillenniş mimari ve yapısal değişimlerindenidir.

7. BÖLÜM ANTAKYA ve KONYA TARİHİ KENT DOKULARINDA GÖRSEL İNCELEME

7.1 Doğal Etmenlerin Etkisi

Yaygınlığı ve coğrafi konumu bakımından ülkemiz farklı iklimlerin etkisi altındadır.

İklimlerin oluşumunda, denizin çok önemli rolü olduğu bilinir. Kıyılardaki iklim yumuşak ve okyanus iklimi karakteri taşır. Bu iklimi ülkenin iç kesimindeki iklim koşullarına kıyasla çok farklıdır.

Güney Anadolu da Türk Rivierası diye adlandırılan ince bir sahil şeridinde, senelik ortalama ısı 10 derecedir. Bu bölge, ülke içine doğru çeşitli yerlere kadar uzanmaktadır. Güney ve kuzey kıyıları miza paralel gidene dağlık bölgelerde, ısı daha düşük olmakla beraber, yağış miktarı kıyıda ile aynıdır. Kuzeydeki yağmurlara hemen her mevsim yağmur düşerken, güneyde ise ancak kış ayları yağışlı geçmektedir. Ülkenin içlerine doğru gidildikçe yağmur azalmakta, kış ve yaz ısıları arasındaki fark önemli derecede artmaktadır. Burada üçüncü bir iklim, yarı kara iklimiyle karşılaşmaktayız. Ankara, Kayseri, Konya gibi şehirlerin bulunduğu bölgede ise kışlar sert, fakat kuru ve sağlıklı geçerken, yağışlar daha çok kuvvetli kar şeklinde görülür.

Bu oldukça farklı iklim koşulları yüzünden, çeşitli coğrafi bölgelerdeki kent dokuları ve ev tipleri de bulundukları bölgelere göre farklı görünüşlerdedir. Nitekim kent yapıları, güneydoğu ile doğuda içine kapanık bir karakter gösterirken batıya ve güneye yaklaşıldıkça, bu karakter daha açık bir biçime kavuşmaktadır.[35]

7.1.1 Antakya ve Konya da iklimsel özelliklerin fiziksel yapıya etkisi.

Antakya da iklimin çok sıcak oluşu (4. bölüm) sokakların çok dar yapılmasına neden olmuştur. Yazları Anıtköprüsü'nden gelen rüzgarın geliş yönüne göre şekillenen sokaklar, daha serin bir sokak ortamı yaratmıştır, ayrıca yağmurlar sık yağdığı zaman Habibi Neccar dağından gelen yağmur suları yerleşiminin süreci içerisindeki

doğa ile adaptasyonundan dolayı sokak düzeni sel sularından en az etkilenecek şekilde olmuştur.

Konya da ise Yaz ve kış ayları arasındaki kuvvetli ısı farkı şehir yapısını daha farklı etkilemiş yerleşim düzeni Antakya'ya göre daha ayrıktır. Bu da şehir formunun farklı algılanmasına neden olmaktadır. Ayrıca iklim bu şehirdeki yapılara karakteristik bir form kazandırmıştır, mesela evlerin zemin katları daha ziyade kışlık yaşam hacimleri ihtiva ederken bu yüzden oldukça kalın duvarlardan meydana gelmektedir, üst katlar ise yazlık hacimlere ayrıldığından, duvarlar da ona göre hafif ve ince malzeme ile yapılmıştır. Geniş saçakları yazın güneşe kışın ise yağmura karşı korunma vasıtalarıdır. Bu saçaklar sokakların görünüşünü de Antakya'dan farklılaştırmaktadır.

Şekil 7.1 Antakya'dan bir sokak [17]

Şekil 7.2 Konya'dan bir sokak[32]

Şekil 7.3 Antakya şehir dokusu [17]

Şekil 7.4 Konya şehir dokusu [35]

7.1.2 Antakya ve Konya da Topoğrafik Özellikleri n Fiziksel Yapı ya Etkisi

Antakya şehrinin kurulmasında, tarihsel süreç içerisindeki değişiminde, günümüzdeki kentsel dokusunun oluşmasında asi nehri'nin ve habibi neccar dağının sınırlayıcı etkisi hep ön plana çıkmıştır. Antakya Habibi neccar dağının eteklerinde yaklaşık denizden 80 m yükseklikte yerleşmek zorunda kalmış ve dik yamaçlardan ötürü sırtlara yerleşilememiştir. Tarihi kent nehir ve dağ arasına sıkışmıştır. Romalılar'dan kalma ana yollar tepeden nehre doğru ve nehre paralel olarak inşa edilmiştir bu yollar halen şehrin ana yolları olarak etkisini devam ettirmektedir. Bu da şehrin görsel açıdan Konya'dan farklı algılanmasında büyük rol oynamaktadır.

Konya kenti ise kendisiyle aynı ismi taşıyan Konya Ovası'nın batı kenarındaki dağların son yamaçlarına yakın bir mevki de, yaklaşık 1000 m yükseklikte kurulmuştur. Kentin kurulduğu nokta, eski çağlardan beri Anadolu'yu baştan başa kesen önemli bir yolun üzerindedir. Kentin burada kurulmasında batıdaki dağlardan inen bol su kaynaklarının olması ve iç kale yapımına elverişli bir tepenin (Alâeddin Tepe) bulunması etkili olmuştur.

Kent arazisi, doğuda geniş ve dümdüz ovalardan oluştuğu halde, batı ve güneyinde sarp meyilli, çıplak sırtlar ve yamaçlardan oluşan dağlık sahalara sahiptir. Kent ovada gelişmiş, ışınsal bir dokuya sahiptir.

Kent iki odak etrafında gelişmiştir: 1. Alâeddin Camisi'nin bulunduğu tepe; 2.

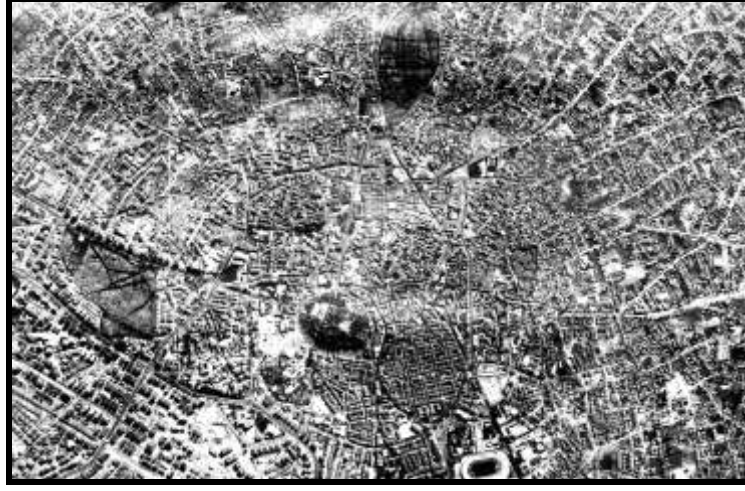
Ticaret Merkezi ve çevresi. Işınsal sistemin kolları, merkezden uzaklaştıkça, lineer bir sistem oluşturmaktadır. Bu yol sistemiyle Antakya'dan ayrılmaktadır.

Şekil 7.5 Habibi Neccar Dağı ve Antakya Kentinin Genel Görünümü

Şekil 7.6 Asî nehri Antakya şehrindeki sınırlayıcı etkisi

Şekil 7.7 Konya şehir yapısı

Şekil 7.8 Konya Aleaddin Tepesi

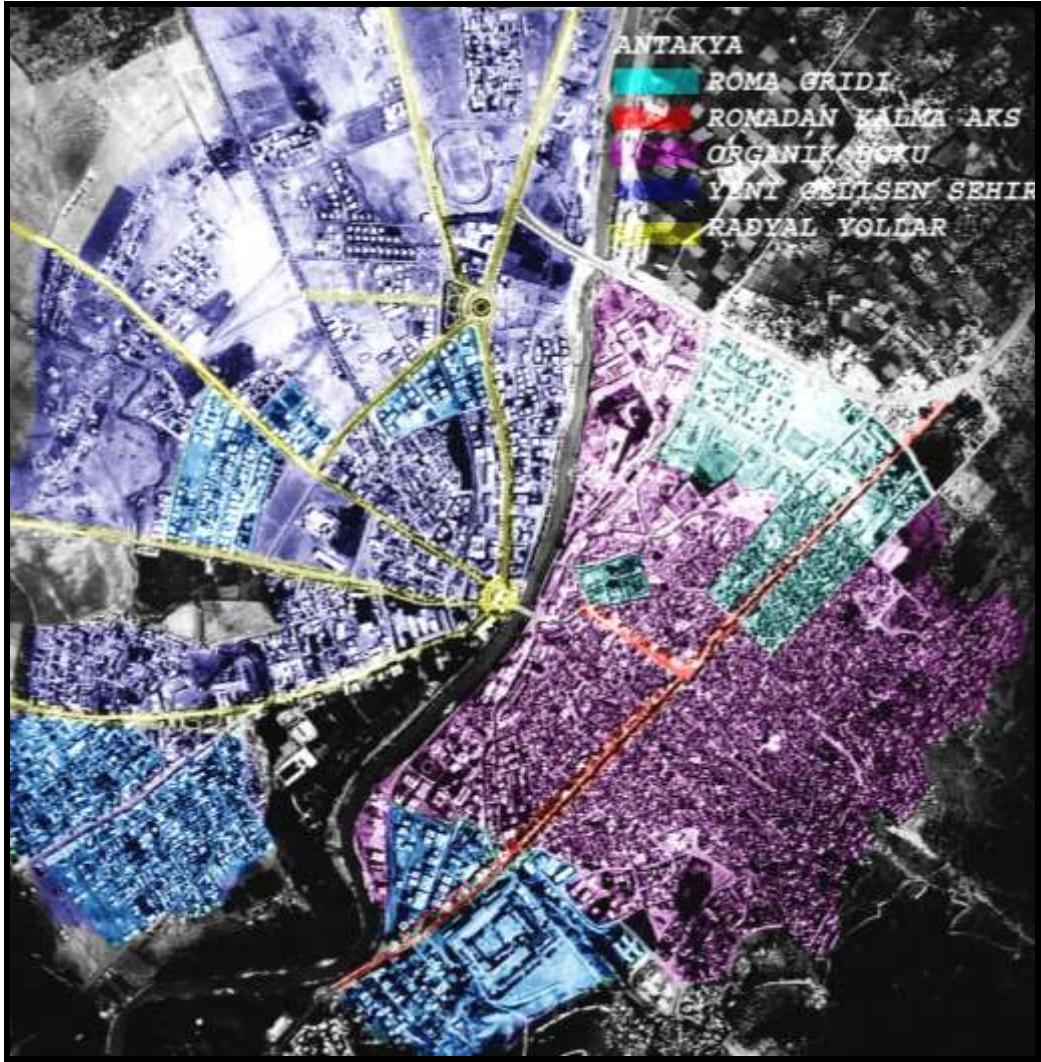
7.2 Tarihsel süreç içerisindeki kentsel değişim etki eden etmenler:

Antakya ve Konya şehirlerinin tarihsel süreç içerisindeki kentsel değişimlerini incelediğimiz zaman her iki şehrin de değişik politik, dini, ekonomik ve sosyokültürel etmenlerin Etki (5. bölüm) etkisi altında kaldığını görüyoruz.

Bütün bu etmenlerin etkilerini her iki kentin tarihi kentsel dokularını karşılaştırdığımızda görmekteyiz. Buna göre haritalar, hava fotoğrafları ve yerinde çekilmiş fotoğraflar üzerinden morfolojik analizler yapılmış ve bu analizler aşağıda değerlendirilmiştir.

7.2.1 Hava Fotoğrafları Üzerinden Morfolojik Analiz

- Antakya ve Konya mevcut olan yol dokuları

Şekil 7.9 Antakya şehri ve yol dokusu

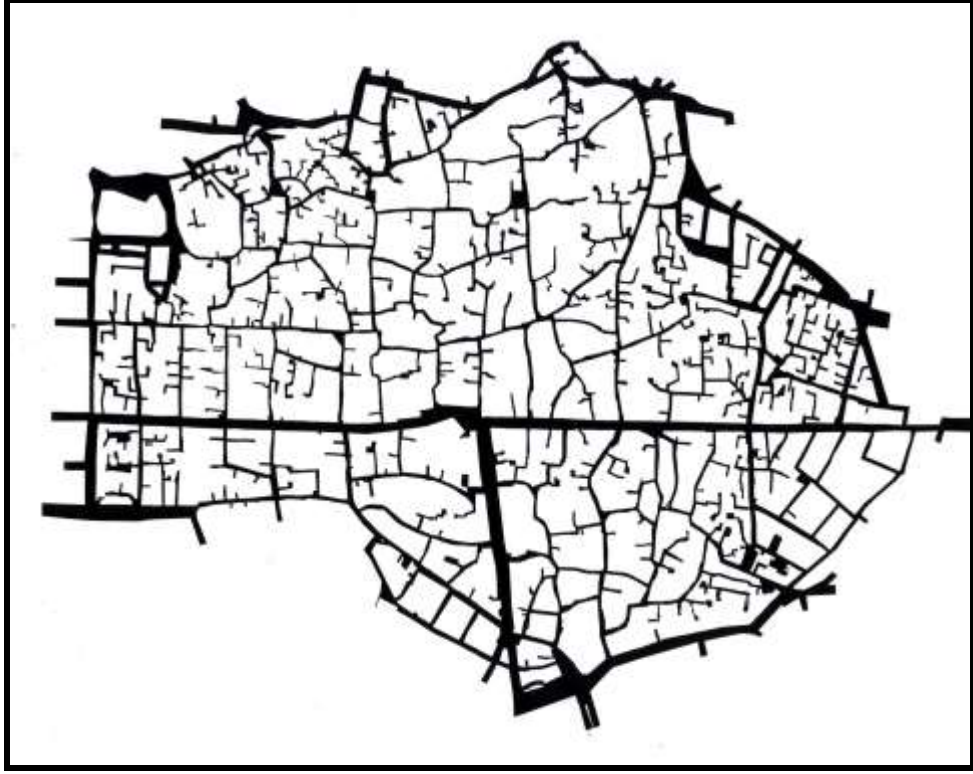
Şekil 7.10 Konya Şehri Yol Dokusu

Hava fotoğrafları üzerinde yapılan analizde görülmüştür ki asi nehri ve Habibi Neccar dağı Antakya şehri için bir sınırlayıcı etki oluşturmakta ve Romalılardan kalma anayol dokusu tarihi şehrin ana akslarını meydana getirmektedir. Konya şehrinde ise bir önceki bölümde (topografya) bahsedilen ırsal ve lineer akslar görülmektedir. Hava fotoğraflarında da görüldüğü üzere iki şehrin algılanan kentsel yapısı birbirinden farklıdır.

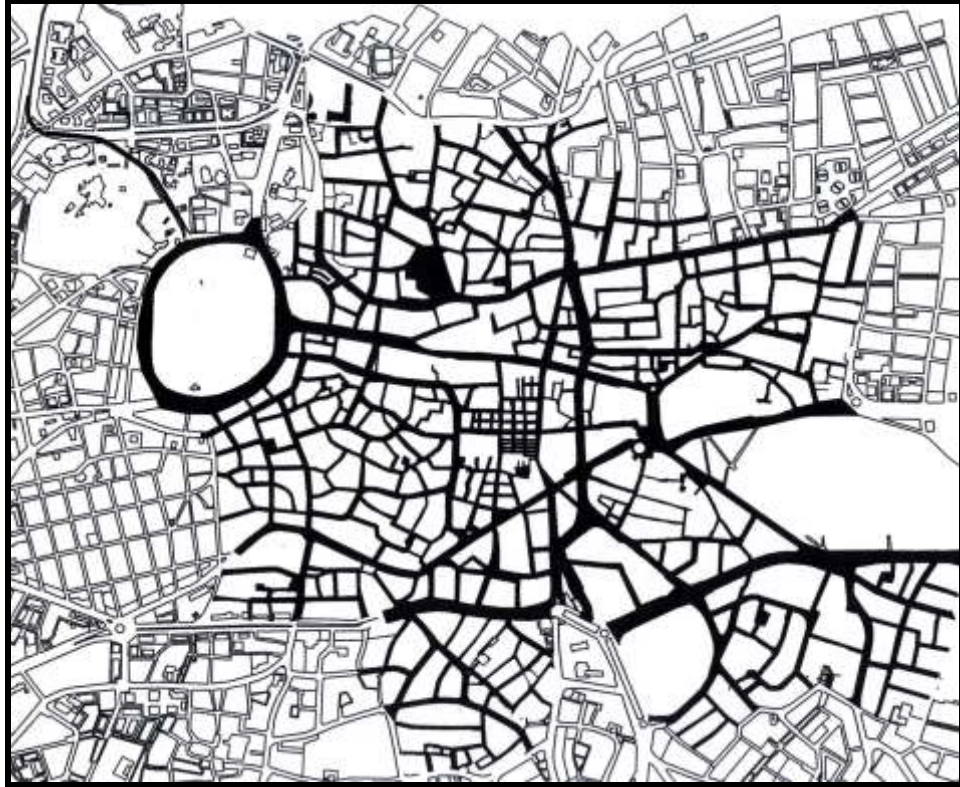
7.2.2 Çizimler Üzerinden Yapılan Morfolojik Analiz

Bu bağlamda iki değişik analiz yapılmıştır. Noum Cohenin “Urban Conservation” kitabında tarihi şehirlerin morfolojisini tanımlamak üzere kullandığı Yol dokuları (urban web) ve yapı adaları (urban block) incelenmiştir. [37]

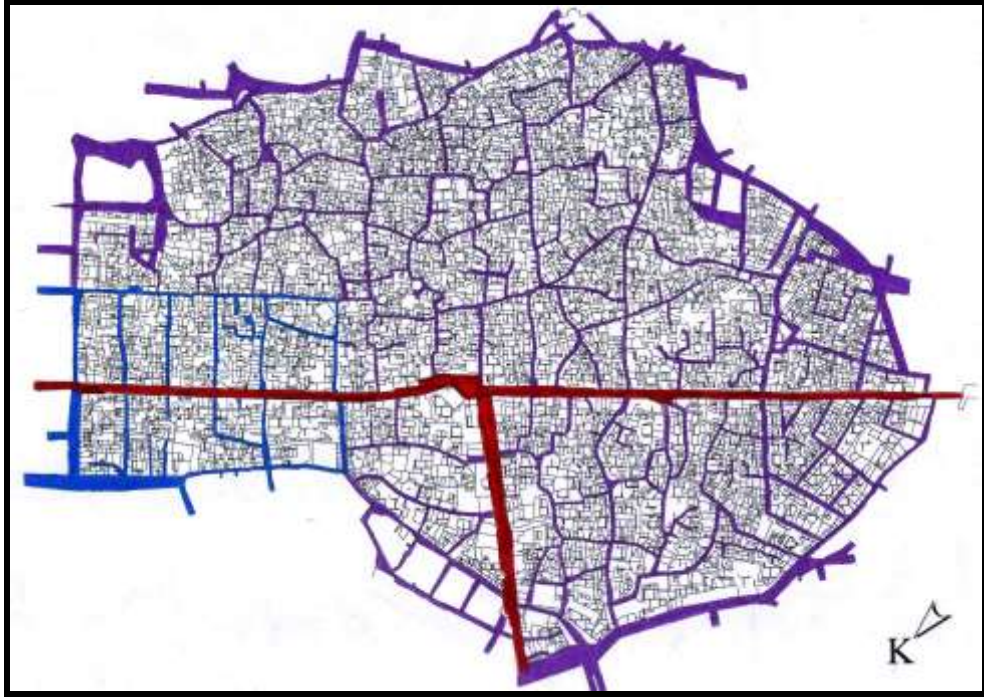
- Antakya ve Konya dan seçilen alanların yol dokuları (urban web)

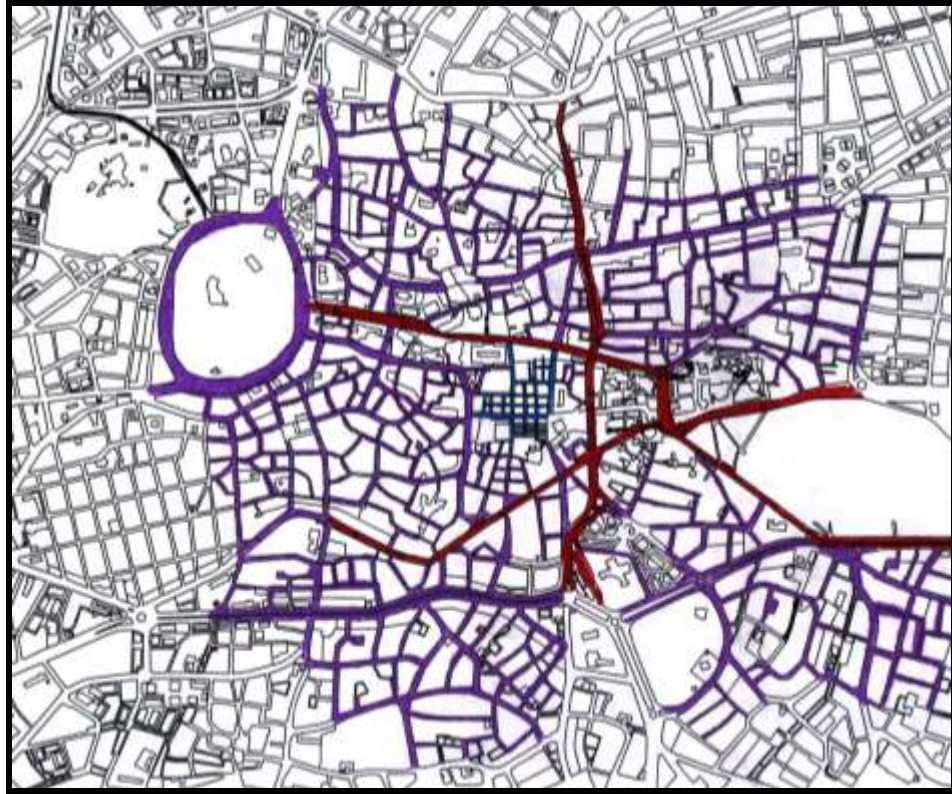
Şekil 7.11 Antakya ve yol dokusu

Şekil 7.12 Konya şehri ve yol dokusu

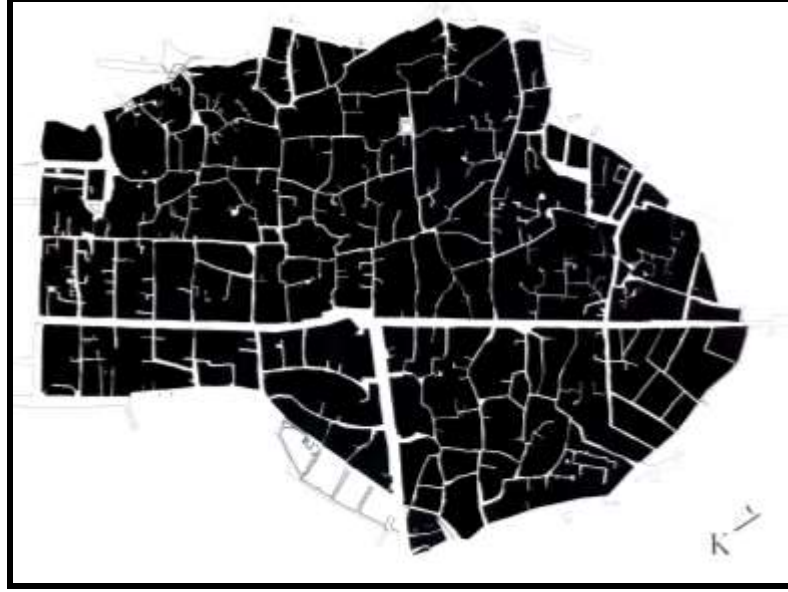
Şekil 7.13 Antakya da İkili yol Dökül arı

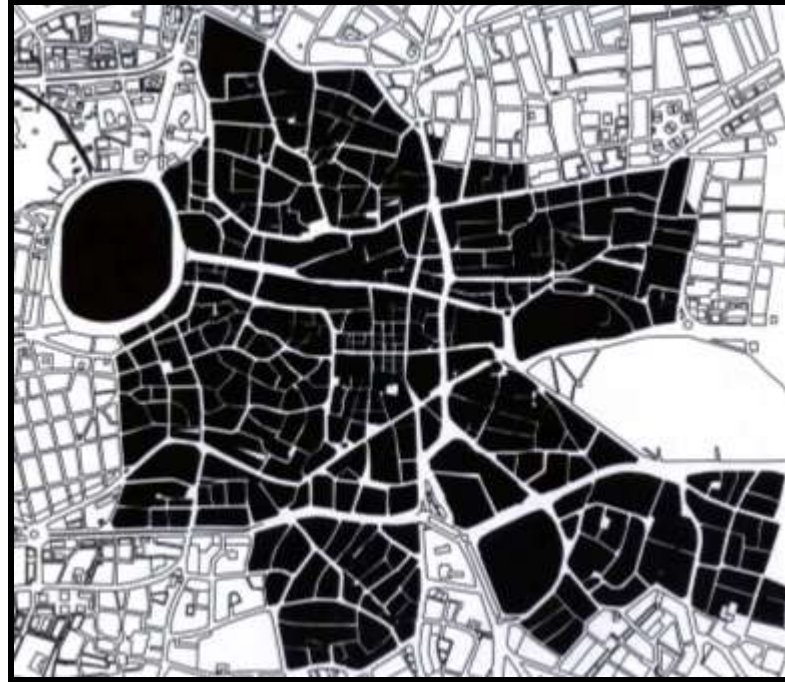
Şekil 7.14 Konya da İkili yol Dökül arı

Bu analizlere göre Antakya’da üç farklı yok dokusundan söz edebiliriz; Organik, grid, roma ana aksları, Konya’da ise gene farklı 3 yol tipi bulunurken roma aksları yerine Aleaddin tepesi ve dış kale sur kapılarının etkisiyle gelişen radyal yol sistemi bulunmaktadır.

- Antakya ve Konya dan seçilen alanların yapı adaları (urban blok)

Şekil 7.15 Antakya yapı adaları

Şekil 7.16 Konya yapı adaları

Yapılan yapı adaları analizleri sonucunda yapı adaları birbirinden farklı gözükmesi de yerinde çekilen fotoğraflarla yapılan analizler sonucunda yapılaşan alanlarda ki farklılıklar ortaya konulmuştur.

7.2.3 Yeri nde Çekilen Fotoğraflar Morfolojik Analiz

bu bölümde algılamada ortaya çıkan en büyük farklılaşma nedeni olan mimari değişiklikler ortaya konulmuştur. Ev tiplerindeki farklılıklar avlu ve bahçeler, camii minareleri saçaklar , çatılar ve değişik detaylar gösterilmiştir.

- Antakya ve Konya'nın eski kent dokularının genel görünümü

Şekil 7.17 Konya'nın Genel Görünümü

Şekil 7.18 Antakya'nın Genel Görünümü

- Antakya ve Konya'nın ev tiplerinden örnekler

Şekil 7.19 Antakya dan Örnek

Şekil 7.20 Konya dan Örnek

- Antakya ve Konya'nın Cami Minareleri Örnekler

Şekil 7.21 Antakya dan Örnek

Şekil 7.22 Konya dan Örnek

8. BÖLÜM SONUÇ

Şehirsel morfoloji uzmanı olan Larkham'a göre "Morfoloji, şehir formu onu şekillendiren süreçlerin çalışılması ile anlaşılır"[39]. Bu tanıma kabul edebiliriz ancak "morfolojik çalışmaların" başlığı altındaki derinlik analitik araştırmalarda yatar ki butez kapsamında da hedeflenen amaç bu yöndedir.

Çeşitli din ve kültürlerin etkisi içinde biçimlenmiş ve zengin bir mozaiğe sahip olan Anadolu'nun morfolojik yapısı din tarih süzgecinden geçerek günümüzdeki şeklini almıştır. Anadolu'da 500 yılı aşkın süre İslam kültürü etkisi olduğu bilindiğinden, daha çok bu kültürün etkileri vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu nedenle, Selçuklu Medeniyeti ve Mevlana gibi önemli bir din adamının etkileriyle şekillenmiş Konya, Arap etkisi ile biçimlenmiş olan Antakya örnekleri üzerinde durulmuştur.

Antakya ve Konya şehirlerinin tarihi dokularını ve yarattığı morfolojik yapıları incelemek için her iki şehrin de tarihsel süreçleri incelenmiş ve bu süreçler içerisindeki şehir formuna etki eden etmenlerin neler olduğu üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda, oluşan mevcut şehir dokularını karşılaştırmak için analitik inceleme ve görsel analiz yöntemleri kullanılmıştır. Antakya ve Konya şehirlerinin tarihi şehir bölgelerinden karakteristik doku özelliği gösteren birer hektarlık üç alan seçilmiştir. Seçilen alanlarda; TAKS değerleri, yol oranları, ve yeşil alan büyüklükleri incelenmiştir. ve her iki şehrin yapısal alan kullanımlarının karşılaştırılması analitik inceleme yöntemi kullanılarak sağlanmıştır. Bu analitik inceleme sonucu, Konya için ortalama taban alanı (TAKS) kullanımı 10000m²de 5721m² ile %57.21 olarak hesaplanırken Antakya'da bu oran 10000m²de 6043m² ile %60.43'dir. Yeşil alan kullanımlarında ise Konya'da 10000m²de 3009m² ile ortalama %30.09'luk bir oran elde edilirken, Antakya'da yeşil alan kullanımı ortalama olarak 2548m² ile %25.48 hesaplanmıştır. Aynı yöntemle yapılan yol oranı karşılaştırmasına göre, Konya'da yol oranı 1269 m² ile %12.69 iken Antakya'da hesaplanan ortalama yol alanı 1408m² ile %14.08 dir. Analitik inceleme sonuçlarından da görüldüğü gibi Antakya ve Konya şehirlerinin tarihi kent dokularında taban alanı, yol alanı, ve yeşil alan kullanımlarında yüzdesel olarak büyük bir fark gözükmemektedir. Ancak

mekanların oluşumunda ve görsel olarak algılamada büyük farklılıklar söz konusudur. Bu farklılıklar, analiz sonuçlarından da anlaşıldığı gibi mekanların alansal kullanımlarından ileri gelmektedir. Antakya ve Konya şehirlerinin karşılaştırılmasında ortaya çıkan farklılıklar; iklimsel etkiler, topoğrafik etkiler, sosyokültürel yapıların farklılığı ve tarihsel süreç içerisindeki yönetimsel değişimler olarak özetlenebilir. Örneğin, Antakya'da 500 yıllık bir İslam kültürü baskın olmasına rağmen bugün 2000 yıl önceki Roma Medeniyeti'nin izleri hala hissedilmektedir.

Bu çalışmada ile Anadolu'daki şehirlerimizin tarihsel mekanlarının ne kadar büyük bir kültür zenginliği taşıdığı ve oluşumunun oldukça zor bir süreçten geçtiği karşılaştırmalı olarak ortaya konulmuştur.

Bu araştırmanın gelecekte Anadolu Şehirleri ile ilgili olarak yapılacak morfolojik çalışmalara yardımcı olabilecek bir kaynak niteliğinde faydalı olması düşünülmüş ve önerilmiştir.

KAYNAKLAR

- [1] **Whitehand J. W R.**, 1986, " Taking stock of urban geography ", *Area* , 18 , s : 147-51
- [2] **Vance J. E.**, 1977, *This Scene of Man : the role and structure of the city in the geography of western civilization* , New York
- [3] **Whitehand J. W R.**, 1985 " Urban Geography : the city as a place ", *Progress in Human Geography* , 9 , sayfa 85-98
- [4] **Whitehand J. W R.**, 1981, " Background to the urban morphogenetic tradition " in J. W R
- [5] **Geisler W.**, 1918, *Danzing : ein siedlungs geographischer versuch* , Danzing
- [6] **Geisler W.**, 1924, *Die deutsche stadt : ein Beitrag zur Morphologie der Kulturhandschaft, Forshungen zur deutschen Landes-und Wölkskunde*, 22, Stuttgart
- [7] **Kubat A S., Dökmeçi V.**, 1994 "Anadolu Kale Şehirlerinin Morfolojik analizleri; Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, İzmit, Niğde, Trabzon, Ufa, Kale Şehirlerinden Örnekler" İ. T. Ü. Araştırma Fonu, İstanbul
- [8] **Miller I.**, 1964 , "Review of *Aliswick*" , *Nortumberland : a study in Town-Planning analysis*, Peter manns *Geographische Mitteilungen*, 108 Sayfa 112-13
- [9] **Slater T R.**, 1985 "Medieval new town and Port : a plan-analysis of hedon, East Yorkshire, Yorkshire" *Yorkshire Archeological journal* , 57 sayfa 23-41
- [10] **Rickert J. E.**, 1967 , "House Facades of the Nort-eastern United States ; at ol of geographik analysis" , *Annals of the association of Amaerican Geographers* 57, sayfa 211-238

- [11] **Gurdes G** , 1990. “Development Logic of the Spatial Systems of Towns and the Influence of Innovations on the spatial Structure of European Towns” 30th RSA European Congress, İstanbul
- [12] **Hillier B, Hanson J.**, 1984 The Social Logic of Space, Cambridge University Press , Cambridge , GB
- [13] **Ertan M**, 1995. Kent Kimliği: İzmit ve Mıduru Yerleşmeleri Örneği, *Yüksek lisans tezi* , İ. T. Ü Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- [14] **Tunçbilek N**, "Türkiye de Yerleşmenin Evrimi", İstanbul, 1986.
- [15] **Kuban D**, "Sanat Tarihinin Sorunları Anadolu Türk Sanatı, Mimari ve Kenti Üzerine Denemeler", İstanbul, 1975.
- [16] **Anon**, 1998. Hatay İl Yıllığı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- [17] **Demir A** , 1996 Çağlar İçinde Antakya, Akbank Yayınları, İstanbul
- [18] [http:// www hatayrehberi.com](http://www.hatayrehberi.com)
- [19] **Sahillioglu F** , 1999. Tarihi Çevrenin Korunması Yönünden Antakya Kenti, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana
- [20] **Arıman B**, 2002 “Antakya Kenti Tarihi Doku içinde Tipolojik Analiz Çalışması”, Yüksek Lisans Tezi İ. T. Ü, İstanbul
- [21] **Akan A** , 1994 Tarihi Kentin Planlama Sorunları, Konya
- [22] **Anon**, 1963 Konya İl Analitik Rütleri, İller Bankası Ankara
- [23] **Turgut N** , 1986 Antakya Tarihi Ticaret Merkezi Mekanal Yapı Değişimi ve Gelişim Sürecinin Kent Ticaret Merkezi Planlamasına Etkinliği. Yüksek Lisans Tezi G.Ü. Ankara
- [24] **Asarcıklı M**, 1989 Antakya Kent Formunu Oluşturan Öğelerin Araştırılması. Yüksek Lisans Tezi G.Ü. Ankara
- [25] **Kostof S**, 1991, The City Shaped Urban Patterns and Meanings Thorough History, London
- [26] **Selçuk H** , “Bütün Yöntemleriyle Hatayın O Günleri”, İstanbul.
- [27] **Anon** “Antakya”, 1974, Yurt Ansiklopedisi, Cilt: V , Anadolu Yayıncılık A.Ş. , İstanbul.
- [28] **Evliya Çelebi**, 1989 Seyahatnamesi, Çeviri: İsmet Parmaksızoğlu, Cilt: 1, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Başbakanlık Basımevi, Ankara

- [29] **Durukan, A.**, 1998, Gez Dünyayı Gör Konya'yı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- [20] **Akan, A.**, 1978, Konya'da Tarihi Çevre ve Merkez Araştırması, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- [31] **Tanyeli, U.**, 1987, "Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süresi, Doktora Tezi, İ. T. Ü. , İstanbul.
- [32] **Odabaşı, S.** , 1998, 20. Yüzyıl Başlarında Konya'nın Görünümü, Arı Ofset Matbaacılık, Konya.
- [33] **Oğuzoğlu Y.**, 1984,
- [34] **Karpuz, H.** , 1996, Fotoğraflarla Geçmişte Konya, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları 18, Konya.
- [35] **Aru, K. A.** , 1998, Türk Kenti, Yapı Endüstri Merkezi yayınları, İstanbul
- [36] **Berk, C.**, 1950, Konya Evleri, Doktora Tezi, İ. T. Ü. , İstanbul.
- [37] **Cohen N.**, 1998 Urban Conservation , The M.I.T. press Canbridge, Massachusetts
- [38] <http://www.selcuk.edu.tr>
- [39] **Larkham p.j.**, 2002 Mıslusing ' morphology', Urban Morphology 6 95-7

ÖZGEÇMİŞ

Mehmet Topçu 1979 yılında Konya’da doğdu. 1995 yılında Konya Özel İdeal Fen Lisesinden mezun oldu. 1996 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü’ne girdi. Lisans eğitimi 2001 yılında tamamlandı. Aynı yıl İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Kentsel Tasarım Programında yüksek lisans eğitime başladı ve halen İ.T.Ü. de yüksek lisans eğitime devam etmektedir.